

HJÄLMAR FRÅN TIDIG MEDELTID, FUNNA I RYSSLAND

AV

EDUARD VON LENZ-PETERSBURG.¹

För några år sedan hade jag glädjen² att med publicerandet av den s. k. »Henrik Lejonets hjälm» få igång diskussionen om de hjälmar, som på tyska kallas »Spangenhelme.» Därvid kommo särskilt tack vare professor Joseph Hampel-Budapest³ en hel rad av de intressantaste saker i dagen om i västeuropeiska museer befintliga hjälmar från tidig medeltid. När jag nu ånyo tillåter mig att rikta uppmärksamheten på detta tema, så är det ej för att säga något slutgiltigt i dessa frågor. Detta har redan skett från mera kompetent håll av J. W. Gröbbels⁴ och R. Henning⁵, utan jag önskar tvärtom med nytt material återväcka intresse för denna sak och avvinna den nya sidor. Med i Ryssland funnet material hoppas jag kunna påvisa en viss samhörighet mellan västeuropeisk vapentechnik och dess orientalska förebilder.

Hur svårt det varit mig att genomföra

¹ Efter författarens tyska manuskript. Författaren är direktör för renässansavdelningen i Eremitage-samlingen, Petersburg.

² Zeitschrift für historische Waffenkunde, B. II, s. 103.

³ Zeitschr. für hist. Waffenkunde, B. II, s. 192 ff. Jfr F. von Schubert-Soldern: Die frühmittelalterliche Spangenhelme, B. IV, s. 193.

⁴ J. W. Gröbbels: Die Reihengräber von Gammerdingen. München 1905.

⁵ R. Henning: Der Helm von Baldenheim. Strassburg 1907.

detta försök, bunden som jag varit av min tjänst här i Petersburg under olycksåren 1914—1918, är lätt insett. Ingen tillgång till originalen, fullständig saknad av arkivkällor, omöjlighet att få ordentliga fotografier av de önskade föremålen, m. m. Detta må tjäna som ursäkt för, att detta arbete ej motsvarar berättigade fordringar. Men jag hoppas, att kritiken låter den gamla satsen gälla, »Ultra posse nemo obligatur».

I överskådlighetens intresse och för att kunna finna de olika föremålen, när de här nedan omtalas och kommenteras, anser jag lämpligt att först i följd beskriva de hjälmar, om vilka här är fråga, varvid de komma att uppdelas i grupper efter rent konstruktiva grunder.

N:r 1 är en hjälm av järn, fig. 1, ur samling Choinovskij i Kiev, funnen år 1894 i en gravhög nära Tagantscha i distriktet Kanev, guvernementet Kiev. I en stor träkista låg jämte benen av en krigare och hans häst den här avbildade hjälmen, en pansarskjorta, en sabel och sex beslag till ett koger.¹

Hjälmens hela höjd utgör 47 cm. varav 13 cm. kommer på spetsen och 11,5 cm. på

¹ Jag nöjer mig med anförande av de i graven funna vapnen, enär fullt tillförlitliga uppgifter om det övriga fyndet ej kunnat erhållas.

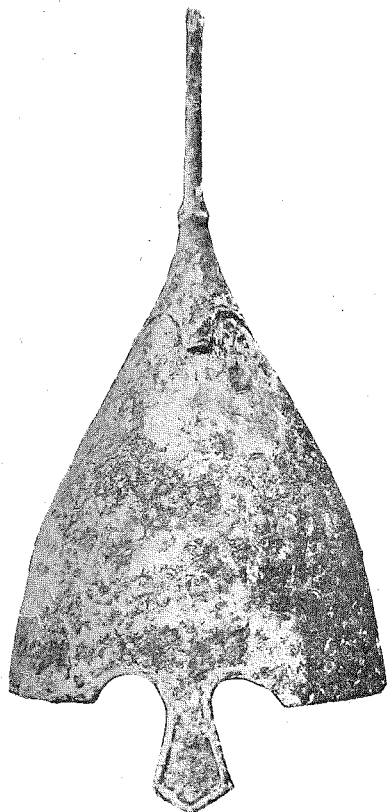

FIG. 1. HJÄLM. DISTR. KANEV, GUV.
KIEV. SAMLING CHOINOVSKI. KIEV.

näsjärnet. Här och där finnes spår av silverbeläggning, som sannolikt en gång täckt hela hjälmen. På hjälmens framsida är med kopparnitlar fäst ett stycke över panna och näsa. En smal kant av koppar fasthålles med silvernitar vid detta stycke. Bredvid hjälmens, hoprostad till tvenne klumpar, låg en hjälmbrynja och för dess fästande sitter i kanten av hjälmens en rad märklar. Fyndet torde med all sannolikhet tillhöra 1000- eller 1100-talet.

N:r 2 är en hjälm av järn med äggformig klocka, uppdriven i en kort spets, med

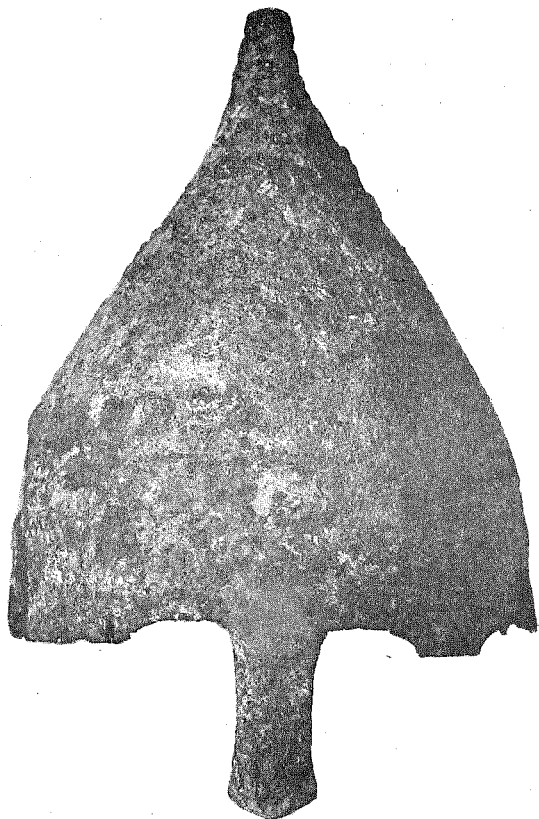

FIG. 2. HJÄLM. EREMITAGE-SAML. INV. 7291.

starkt uppsvängda ögonbågar och åsformigt, böjt näs järn med breda näsvingar.

Hjälmen påträffades i en vall i gamla staden i Kiev och förvaras nu i därvarande universitetsmuseum, varför ingen god reproduktion av densamma kunnat anskaffas.

N:r 3 är en hjälm av järn, fig. 2, något svängd och med hög spets. Den införlivades 1894 med Eremitage-samlingen i Petersburg. Fyndorten än obekant. Hjälmklockan är hopsatt av två delar. Därjämte finnes ett fastnitat hjasstycke, som utlöper i en knapplik, rörformigt urholkad spets. Det breda,

kraftiga näsjärnet har föga markerade näsvingar, föga uppsvängda urskärningar för ögonen. På ett inbördes avstånd av 7-8 cm. sitta vid undre hjälmkanten järnmärlor för att fästa brynjan. Märloernas fotändar äro tagna igenom hjälmen och rätvinkligt utböjda på insidan. Hjälmen vägde före rengörningen 1113 gr., efter densamma 1006 gr.

N:r 4 är en konisk hjälm av järn, fig. 3, i museet i Tobolsk, funnen invid postvägen mellan Omsk och Tobolsk på 10 km. avstånd från nomadlägret Istezk, tillika med en stor »kopparkastrull,» som det heter i beskrivningen (antagligen en s. k. skytisk kittel), en lansspets och en rund silverplatta med en reliefbild av Diana samt slutligen en andra trasig hjälm, fig. 4, vars hela främre del saknas. Den bättre bevarade hjälmen har konisk form och bildas av tre över varandra sittande, hopnitade ringformiga stycken, som smalna uppåt, spetsen är avrundad, kanten är ovanligt vid, och från denna utlöper det kraftiga, åsformigt uppdrivna näsjärnet, invid dess rot äro starkt uppsvängda utskärningar för ögonen. I beskrivningen nämnes intet om järnmärlor vid undre hjälmkanten, varför den där bebefintliga jämna raden av små hål lika väl kunnat tjäna till att upptaga brynjans pansarringar, som att fästa ett hjälmfoder. Rester av guldbeläggning på flera ställen tyda på att hjälmens hela yttersida en gång varit guldklädd. Hjälmklockans höjd 27 cm. Näsjärnets längd 10 cm.

N:r 5 är en konisk hjälm av järn med rörliga kindskydd, fig. 5 och 6, utgrävd 1901 nära byn »Tiflis» i Kubanområdet jämte ett högst intressant fjällpansar, en svärds klinga och en lång kniv.

Hjälmklockan är 23 cm. hög och har ett särskilt hjasstycke. Den är tillplattad och sönderburten av jordmassans tyngd samt alldeles förrostad. Framtill på den vida

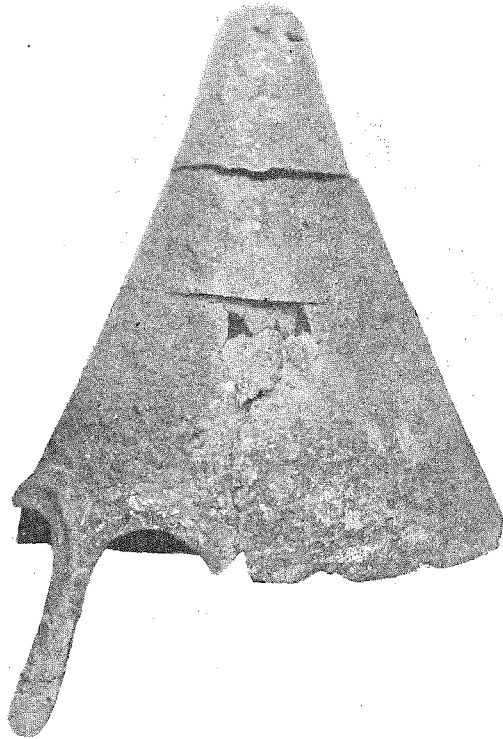

FIG. 3. HJÄLM, ISTEZK, GUV. TOBOLSK. MUSEET I TOBOLSK.

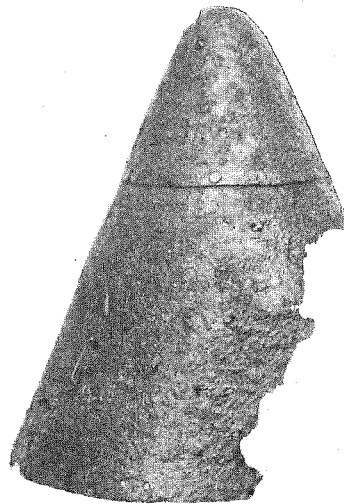

FIG. 4. HJÄLM. ISTEZK, GUV. TOBOLSK. MUSEET I TOBOLSK.

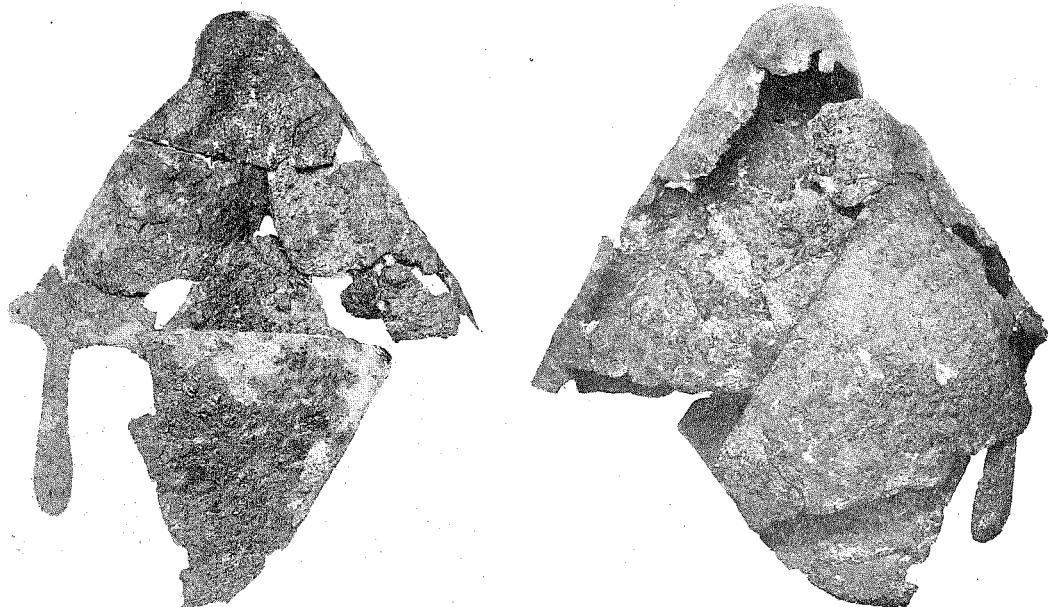

FIG. 5, 6. HJÄLM. TIFLIS, KUBANOMRÅDET.

underkanten sitter det 10 cm. långa näsjärnet, som vidgar sig svagt nedåt. På båda sidor finnas breda platta kindskydd, av vilka det högra förskjutits ur läget och sitter fastrostat uppe på hjälmklockan. Märkligt är det sätt, på vilket dessa skydd varit fästade. De äro förenade med hjälmkanten med två vertikala järnband, vars ändar äro fastnitade. Därav följer — då ju kindskydden icke äro lodräta utan hänga ned i en sned vinkel inåt, att dessa järnband måst hava en icke ringa elasticitet, ty, om kindskydden varit orörliga, skulle hjälmen icke kunnat påsättas. Då skydden även måste sluta tätt om hakan måste dess järnband haft rätt stor fjäderkraft. Att kindskydden därtill slutit tätt intill ansiktet framgår av de små utskärningar, som finnas i deras främre kant och äro betingade av nödvändigheten att kunna se obehindrat åt sidorna. Då särskilt nederkanten är illa bevarad, kan man nu

icke avgöra om något nackskydd funnits. Likaledes äro alla spår av möjligen befintlig ornering försvunna. Ringarna i det i flere stycken funna pansaret äro av små dimensioner 4—6 mm. i diameter och 1—1,5 mm. tjocklek. De äro radvis omväxlande nitade och svetsade.

N:r 6 är en konisk hjälm av järn med något utsvängd nederkant, fig. 7, Eremitage-saml. inv. I. 664. Utgrävd 1869 i Starokonstantinow, distriktet Birjutsch, guvernementet Voronesch vid stranden av floden Oskol tillika med två byzantinska guldmynt från kejsarna Antemios (713—716) och Leo IV (775—780).

De fyra stycken, av vilka hjälmklockan är sammansatt, hophållas av starka nitar med stora runda huvuden, som delvis ännu ha bibehållit sin beklädnad av tunnt kopparbleck. Det lilla, starkt skadade hjasstycket är rörformigt, av hopböjd plåt och fastnitat

vid hjälmklockans övre kant. Framtill i nederkanten är näsjarret fastnitat. Det är blott till en tredjedel bevarat och det övergår upptill i förstärkningsbågar över de i hjälmkanten gjorda utskärningarna för ögonen. Alldeles invid högra ögonhålet finnes på insidan ännu kvar en omböjd fot till en märla, vars utvändiga del är bortbruten. Andra märlor äro icke bevarade, men man kan sluta sig till deras existens av de nu tomma hålen i hjälmkanten. Då dessa hål sitta på 4—5 cm avstånd från varandra är det klart, att de icke tjänat till att direkt mottaga ringarna i ett pansar, enär under sådant förhållande pansaret skulle hängt ned i bågar och lämnat blottor mellan sig och hjälmkanten. I stället ha vi här att göra med en förebild till det sätt att fästa hjälm-brynjan, som på 1200-talet kommer upp i västeuropa, då en ståltråd eller rem omväxlande drages genom mär-lorna och ett antal mellan dem liggande ringar. Remmens ändrar fästas sedan i de båda sista mär-lorna framme vid ögonen och ansiktet blir obetäckt av brynjan.

N:r 7 är en hjälm av järn, fig. 8 och 9, Eremitage-saml. inv. I. 616. Hjälmklockan, som är äggformig med trubbig spets, består av tre refflade, hopnitade stycken. På utsidan har den haft en tunn, förgylld silverbeläggning, som nu till stor del är förlorad, då rosten från järnet inunder ätit sig igenom det tunna blecket och delvis bortsprängt delar därav. Framtill i kanten är ett 16 cm. brett stycke insatt och fastnitat. Ur detta äro med breda kanter försedda ögonhål utskurna, och dess förlängning bildar ett långt, krokigt, näbbliknande näs-järn. Ytterkanterna på detta stycke äro försedda med hål, som väl måste tjänat att fästa ett ringpansar, då den för fästande av ett hjälmfoder behöfliga raden av hål för övrigt saknas i hjälmens ytterkanter. Därtill måste

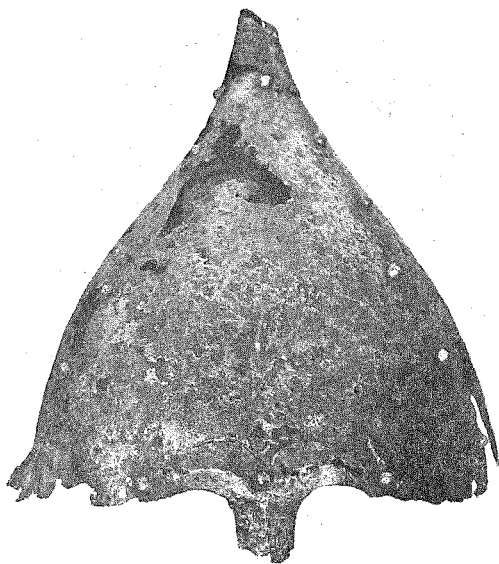

FIG. 7. HJÄLM. STAROKONSTANTINOV, DISTR. BIRJUTSCH, GUV. VORONESCH. EREMITAGE-SAML. INV. I. 664.

något saknas i kanten på hjälmen, då här på en bredd av cirka 2 cm. icke finnes någon silverbeläggning. Härav framgår, att något stycke, möjligen en ornerad bärd gått förlorad. Man kan nämligen ej gärna antaga, att mästaren, som för övrigt påkostat hjälmen en så praktfull utstyrsel, skulle helt och hållet försummat denna del och räknat med att den övre kanten av ringpansaret skulle dolt denna brist, ty pansaret är ju genomskinligt. På nio ställen runt hjälmkanten finnes spår av märlor för brynjans fästande likom på hjälmen från Birjutsch, fig. 7. Hjälmen påträffades vid utgrävningar i närheten av byn Nikolskoje i distriktet och guvernementet Orel.

N:r 8 är en hjälm av järn, fig. 10 och 11, Rustkammaren i Moskwa, inv. 4385, av samma form som n:r 7, funnen år 1808 i närheten av staden Jurjev Polskij i guvernementet Vladimir.

FIG. 8, 9. HJÄLM. NIKOLSKOJE, DISTR. OCH GUV. OREL. ERMITAGE-SAML. I. 616.

Själva hjälmklockan, som är av järn, är så gott som alldeles förstörd av rost.

Hjässtycket slutar med en trubbig spets av silverbleck, på vars fyrdelta bas äro bilder av följande med inskrifter namngivna personer: Frälsaren, S. Georg, S. Basilius och S. Theodor. Framtill över pannan är en silverplåt med bilden av ärkeängeln Mikael med omskrift i kyrkslaviska bokstäver, därunder framspringer det böjda, åsformiga, med tunnt silverbleck betäckta näsjärnet.

Dess övre åsformigt uppdrivna delar bilda bågarna över ögonhålorna. Hjälmkanten prydes av ett smalt drivet silverband, ornerat med växtmotiv, fåglar och gripar. Så flera ställen sticka järnmärlor till fästande av hjälmbrynjan upp ur detta prydnadsband. De i hjälmklockans nedre kant befintliga hålen ha antingen tjänat till att fästa hjälmfodret eller äro kanske snarare tillkomna för att fästa ett ringpansar. Där-

på tyder att de äro slagna även igenom silverbandet. De torde sannolikt ersatt mär-lorna, som varit för bräckliga. Silverblec- ket är överallt förgyllt.

Hjälmens praktfulla utstyrsel, den helige Theodors bild och dess fyndplats låta för- moda, att den tillhört furst Jaroslov Vse- volodovitsch — i dopet hade han fått namnet Theodor — som år 1216 i denna trakt blev besegrad av de förbundna furstarna Konstantin Vsevolodovitsch och Mstislav den djärve och måste rädda sitt liv genom flykten.

N:r 9 är en konisk hjälm av järn, fig. 12, utgrävd 1901 av arkeologen Sergejev på gravfältet vid Gnesdovo, guvernementet Smolensk, tillika med delar av en brynja, ett svärd och en lång kniv. Hjälmklockan är sammansatt av två stycken, båda fästade med två rader nitar på ett järnband, som på innersidan löper i hjälmens längdriktning

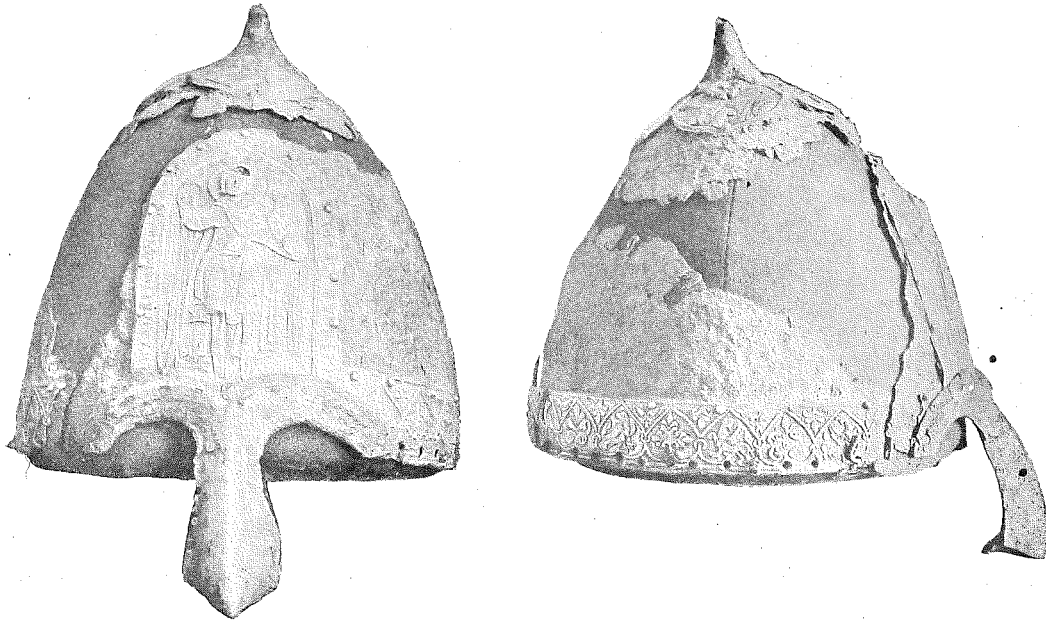

FIG. 10, 11. HJÄLM. JURJEV POLSKIJ, GUV. VLADIMIR. RUSTKAM. MOSKVA. INV. 4385.

Vid undre kanten är en hjälmkrans, i vilken är fastnitad en rad bandformiga öglor, som tydligen varit avsedda att fästa hjämbrynjans ringpansar. Hjälmklockans höjd är 18 cm., dess omkrets 64 cm. Brättet mäter 4,5 cm. Godsets tjocklek på de av eld och rost skadade ställena ej över 3 mm. Hjälmen är i mycket dåligt stånd, innehåller ej längre något metalliskt järn, utan består helt och hållet av ett pulverartat, blåsigt rostlager, i vars yta fastnat sand, lera, benskärvor och träkol. En vid nedre delen av hjälmens fastsittande formlös klump utgör tydligen återstoden av hjämbrynjan. Dess pansarringar tyckas mäta ung. 4—5 mm. i genomskärning mot c:a 1 mm. tjocklek, dock äro alla detaljer ytterst otydliga. Ringarna i den likaledes blott i fragment bevarade pansarskjortan äro resp. 6—8 mm. och 1,5—2 mm. På flera ställen ser man, att ringarna varit nitade, dock kan man ej längre

avgöra om det även funnits svetsade och präglade ringar. Att hjälmens haft en rik ornering lik den på Budapesthjelmen från pannoniska riksgränsen framgår av ett vid övre delen av hjälmklockan fastsittande sprucket och till hälften smält stycke glas av grön färg liksom ock av på åtskilliga ställen sittande små kulor av smält guld och silver.

Det med hjälmens funna svärdet, fig. 13, är av vikingatidstyp. Den tredelade knappen är prydd med delvis bevarade silverränder, som verka påhamrade. Klingan är vid fästet 6 cm. bred, finnes bevarad endast till en längd av 51 cm. och är på båda sidor försedd med breda, grunda blodränder.

Den vid svärdet fastrostade kniven med rikt fäste mäter 48 cm. i längd, klingan är 3 cm. bred och mycket tjock, 1,3 cm. vid ryggen.

N:r 10 är ett fragment av en hjälm av

FIG. 12. HJÄLM. GNESDOVO GUV. SMOLENSK.
HIST. MUSEET, MOSKVA.

järn, fig. 14, 15, med konisk form, funnen en kista av hällar i närheten av byn Demjanovka i distriktet Melitopol, guvernementet Taurien. Jämte benen av krigaren och hans häst utgrävdes rester av en pansarskjorta, en lång sabel, stigbyglar och betselbeslag.

En utförligare beskrivning av fyndet skulle föra alldeles för långt. Här må blott i korthet påpekas att den långa sabelklingen alldeles motsvarar de i Ungern i gravarna vid Tarczal, Demkóhegy, Gomba, Nemes, Ocze, Keskemet och Törkel funna typerna. Klingan är, trots att halva tången och spetsen saknas, alltjämt 114 cm. lång, med en största bredd av 3 cm., svagt böjd, vid ryggen 1 cm tjock och har såvitt man kan sluta av de återstående resterna en vinkel av ungefär 12° mellan egg och tånge.

Intressant är också det lilla kors- eller klöverbladformiga stycke av förgyllt silverbleck, som satt fastrostat på insidan av pansarskjortan. Fina hål vid änden av tvärarmarna, förekomsten av talrika överallt omkring strödda, men tyvärr alldeles sön-

FIG. 13. SVÄRD OCH KNIV. GNESDOVO, GUV. SMOLENSK. HIST. MUSEET, MOSKVA.

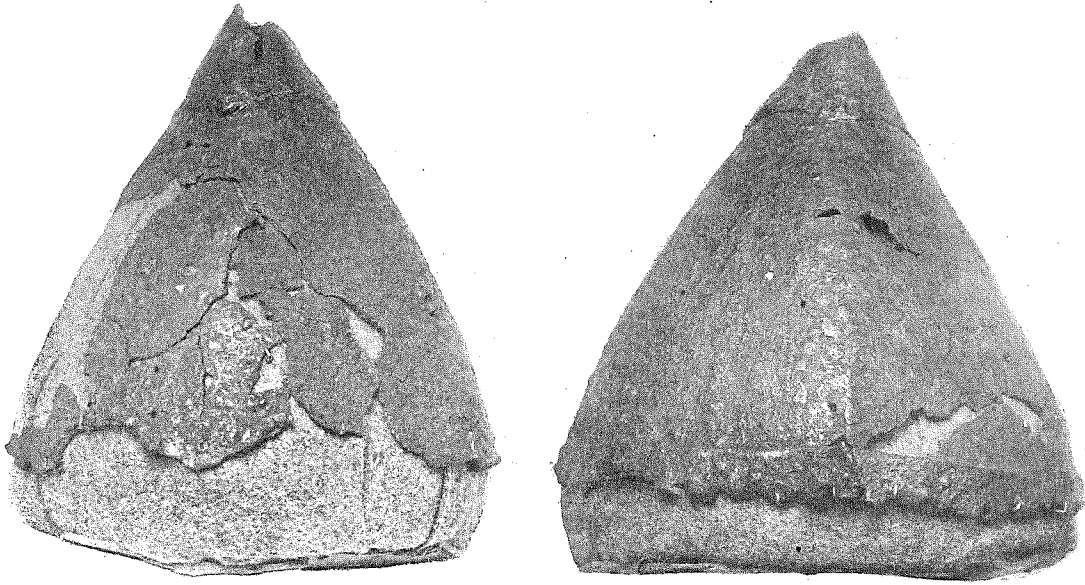

FIG. 14, 15. HJÄLM. DEMJANOVKA, DISTR. MELITOPOL, GUV. TAURIEN. EREMITAGE-SAMLINGEN INV. 7429.

dersmulade stycken av liknande föremål samt slutligen en mängd tygrester, som vid kemisk och mikroskopisk undersökning visade sig vara linne, angiva att den ingått i den garnering av förgyllt pressat silverbleck, som prytt den dödes linneklädnad.

Hjälmen, som endast är bevarad i lösa, helt genomrostade stycken, har överst ett nedtill fyrdelat hjässstycke, som i skarven är fastlödd på en underlagd remsa av kopparplåt. Hjälmklockan är sammansatt av flera stycken, men i dess nuvarande tillstånd kan man ej upptäcka varken nitar eller annan fogning. Vid hjälmklockan är nedtill fäst ett ungefär 2 cm. brett kantstycke, som är fäst med 6—8 nitar med cirkelrunda plattor av kopparplåt på insidan. Kanten är utskuren i tungorna, som äro omböjda till märlor. De starkt uppsvängda utskärningarna för ögonen äro i kanten förstärkta; av näsjern finns intet spår. Visserligen är det icke uteslutet, att på detta exemplar, liksom på hjälmarna från Birjutsch, Orel och

Vladimir, n:r 6—8, nässkolla med bågformigt utsvängda ändar varit fastnitad vid nederkanten. Dock kan man med samma sannolikhet antaga, att nässkydd saknats och endast en ansats därtill funnits, som uppburit ett ringpansar, som betäckt hela ansiktet med undantag av ögonen. Att hjälmen varit rikt ornerad synes sannolikt av två ringformiga upphöjningar framtill i pannan, som torde tjänat som infattning till stenar eller dylikt. De i flera klumpar sammanpackade resterna av hjämbrynjan ha ringar av c:a 1,2 cm. diameter och ungefär 3 mm. tjocklek.

N:r 11, fig. 16, 17, är en konisk hjälm av järn, 20 cm. hög. Fyndort obekant, dock tyder allt på Sydryssland, sannolikt guvernementet Taurien eller Ekaterinoslav. Hjälmklockan består av två stycken, hoplödda med koppar från panna till nacke. Hjässstycket förlorat, men de fyra nitar, som fasthållit detsamma, sitta ännu kvar upptill på hjälmklockan. I kanten finnes en rad

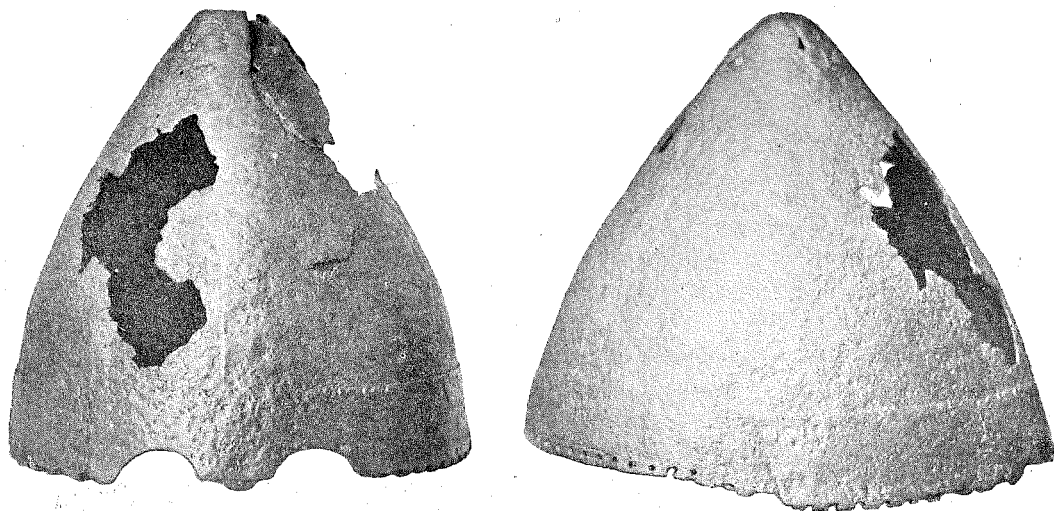

FIG. 16, 17. HJÄLM. GUV. TAURIEN. EREMITAGE-SAMLINGEN INV. 7341.

hål, som måste tjänat att fästa hjälmfodret. Nedtill finnes nämligen ett 3,75 cm. brett järnband, som räcker ungefär 1—1,4 cm. nedom hjälmens kant, och som helt och hållet döljer nyssnämnda rad av hål. Av detta järnband, vars hela längd utgjort 70 cm. sitter ännu ett 39 cm. långt stycke kvar vid hjälmklockan, ytterligare 21,5 cm. finnes, ehuru lösbrutet, och återstoden 9,5 cm. saknas helt. Nederkanten av detta band är invikt och i den därigenom uppkomna förtjockningen äro på ett avstånd av 3—5 cm. utskurna flikar av 7—8 mm. bredd, som bilda märklar för att ta emot den ståltråd eller rem, som hållit brynjan. I detta band äro starkt svängda utskärningar för ögonen. Framtill är det på en längd av 14 cm. ornerat med inslagna prickar, som bildat ett numera utplånat mönster, samt i överkanten utskuret i omväxlande runda och spetsiga uddar. Om näsjern funnits kan numera icke avgöras. Det smala utsprång, som synes på dettas plats, torde nämligen vara för klen för att uppbära ett fastnitat näs-

järn. I detsamma finnes ett hål, som torde tjänat till att fästa hjälmfodret, som icke haft någon annan fästpunkt på hela stycket över ögonen. Framtill, upptill och på vänstra sidan är hjälmklockan starkt skadad.

N:r 12 är en kalottformig hjälm av järn, fig. 18, driven i ett stycke; vid sidorna är den något tillplattad. Den blev utgrävd vid fabriksanläggning i Velsk, distriktet Tscherdyn, guvernementet Perm.

På insidan av hjälmkanten är fäst ett järnband av 3—3,5 cm. bredd med ojämna kanter. På detta sitta en rad kraftiga öglor av 1,5 cm. längd, fasthållna av stora rundhuvudade nitar. I öglorna är hjälm-brynjan fäst på det ovanliga sättet, att varje ögla uppbär en ring i brynjans översta rad. Pansaret består här av platta ringar, radvis svetsade och nitade. Hjälms form är här densamma som på Budapest-hjälmen. Om den ursprungligen haft samma dekoreringskan man tyvärr ej längre avgöra då alla spår därav försvunnit vid rostens avlägs-

nande. Kalotten, som haft ganska tjockt gods, vägde före rengöringen 1,663 gr.

N:r 13 är en hjälm av järn, fig. 19, spetsigt äggformigt och tilltryckt i sidorna med låg, smal kam, funnen 1806 vid utgrävningen av en gravhög vid Kul-Oba i närheten av Kertsch, guvernementet Taurien.

Hjälmklockan består av fyra järnstycken fastnidade på ett under kammern gående järnband. Hjälmen är på utsidan helt belagd med delvis förgyllt silverbleck. På detta är uppdrivet ett ornamentband med karvsnittsfigurer, cirklar, korsade zickzacklinjer o. d. I nederkanten löper en rad hål för ringpansar eller hjälmfoder. På högra sidan är kindskyddet bevarat, ehuru trasigt. Det gångjärn, varmed det varit fästast kvar sitter i en klump av rost. Baktill på hjälmkranen finnes spår av ett liknande fäste för det nu helt förlorade nackskyddet.

N:r 14 är en hjälm av järn. Denna högst intressanta hjälm kan jag tyvärr för närvarande varken ge en avbildning av eller några uppgifter om dess fyndort och vidare öden, men jag hoppas att inom en icke allt för avlägsen framtid kunna fylla denna beklagliga lucka. Till mitt förfogande har jag endast en kort berättelse över fyndet av arkeologen Beljajew troligen från en av hans utgrävningar i närheten av Kertsch i guvernementet Taurien av den 7 mars 1852, som i vad den angår hjälmen här följer in extenso.

»Vid den jordhög där urnan n:r 136 trädde i dagen, upptäcktes på ett djup av 2,5 meter en i klippan uthuggen grav med täckhäll av sten, i vilken en krigare var begravnen. Vid hans fötter fann jag en enkel lerkruka och en hjälm av järn, omsluten av kopparband. Dessa utgingo från hjässan ned mot kanten, där de förbundos av ett kopparband. På själva hjässpunkten satt en rund kopparskiva. Den spetsiga hjäl-

FIG. 18. HJÄLM. VELSK, DIST. TSCHERDYN, GUV. PERM. EREMITAGE-SAMLINGEN INV. 7332.

men har rörliga kindskydd av järn och kopparfjäll (fjälligt hakband) ungefär som nutida. Allt är förvittrat, genomrostat och sönderfallet.

Bredvid krigaren lågo hans vapen, svärd och dolk, likaledes rostiga och söndriga. Hans klädnad var prydd med trekantiga små blad, vilka som ett slags garnering löpte från skuldrorna ned till fötterna; på hans bröst fann jag ett avtryck i guldbleck av baksidan på ett mynt från Eumelos.¹ På huvudet var en kran av trekantiga småblad av guld».

N:r 15, fig. 20, hjälm av järn med breda kälningar och lång skarp spets samt vid pannan fästast ansiktsmask av järn, utgrävd av arkeologen Snosko-Borovski på gravfältet vid byn Schandra, guvernementet Kiev.

¹ Den äldre tidsbestämningen av de s. k. Eumelosmynten till slutet av 300-talet f. Kr. har ej hållit stånd inför kritiken; det är här fråga om avtryck av byzantinska kopparmynt möjligen från första århundradet efter Kristi födelse eller snarare från 300-talet.

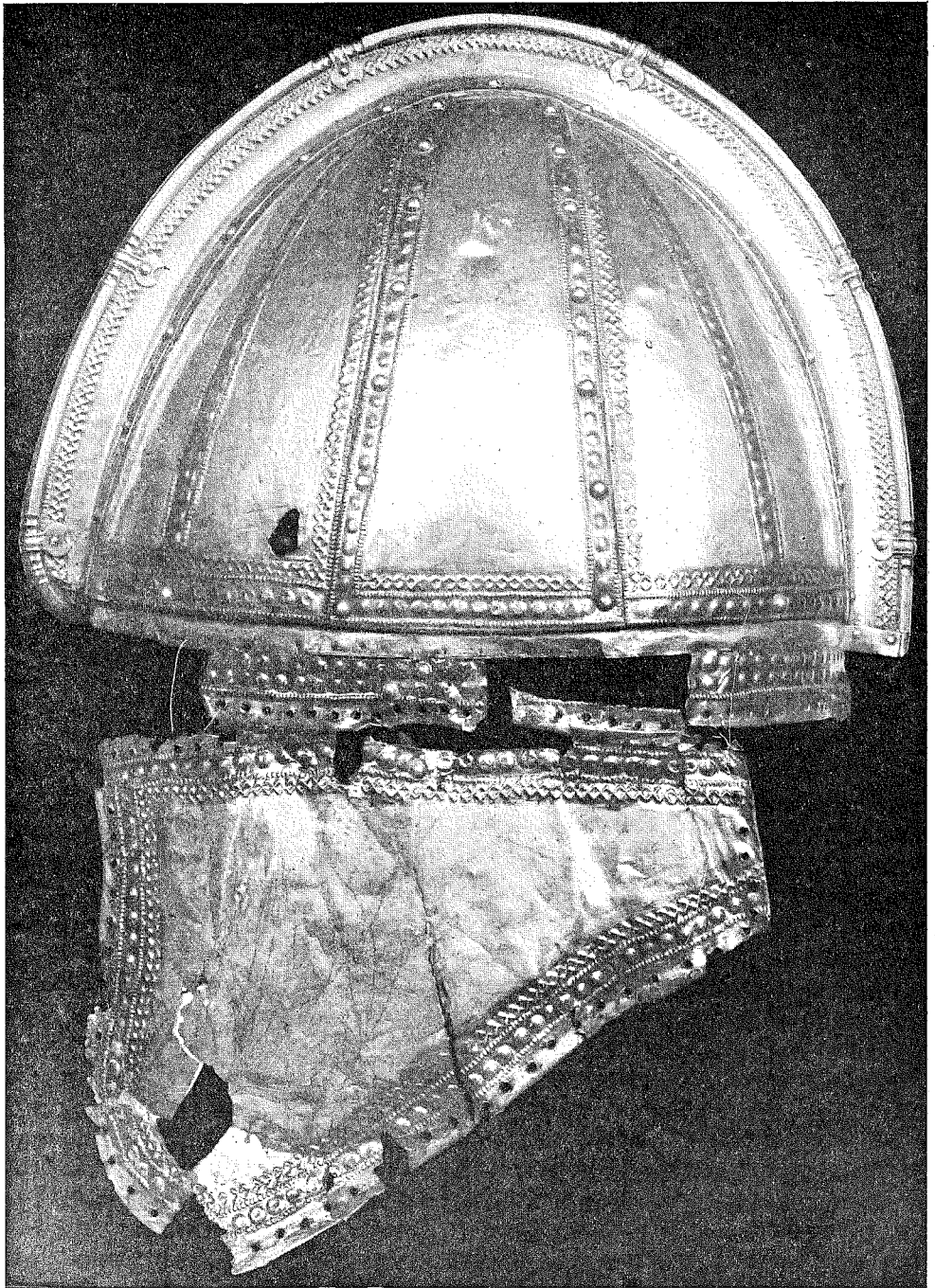

FIG. 19. HJÄLM. KUL-OBA, KERTSCH, GUV. TAURIEN. EREMITAGE-SAML. INV. 7604.

I en av gravhögarna hittades i en träkista benen av en krigare, klädd i pansarskjorta och hjälm med maskvisir; vid hans vänstra sida låg en sabel. Klingan var svagt böjd. Fästet hade ringar på både knapp och främre parerstång, förmodligen för fästande av ett handskydd, möjligen en kedja. Sabelns längd utgör 111 cm. Ansiktsmasken är 23 cm. hög och 20 cm. bred upptill, med markerade öron av pålödd brons. I den högra öronsnibben en bronsring och däri ett litet remstycke. Även på hakan sitter en bronsring och på pannan en inrättning för att fästa masken vid hjälmkanten, där en motsvarande utskärning finnes. I en grav av samma typ utan visirhjälm hittades ett mynt från 1100-talet.²

N:r 16, fig. 21, är en hjälm med ansiktsmask, i rustkammaren i Moskwa, i vars inventarium den är upptagen under n:r 4404 alltifrån år 1677. Den är sannolikt ej äldre än från början av 1400-talet. Hjälmklockan är sfärisk och utdragen i en spets med blomknoppsliknande avslutning. Längs kanten löper ett ornamentsband; på hjasstycket läses i stora arabiska bokstäver fem olika epitet för Allah: O barmhärtinge, o besvurne, o rene, o mäktige, o tillflykt. Toppens ornamentsband och inskrift hava varit förgyllda; hål och knappar i hjälmkanten tyda på fästande av ringpansar. Hjälmklockan är på många ställen skadad. Stålmasken med ögon och näshål är ornerad på panna, kinder och haka och visar spår av förgyllning. Den fästes vid hjälmen med en sprint. Rustkammarinventariet av år 1773 upptager hjälmen bland de föremål, som blevo svårt skadade vid Kremles brand 1737.

FIG. 20. HJÄLM. SCHANDRA, GUV. KIEV.

² Om detta se vidare A. A. Bobrinskoj: Kurgani III s. 122 pl. XXI. S. Petersburg 1901. — Jfr även N. V. Brandenburg i Zeitschr. f. hist. Waffenkunde, B. I, s. 288. Denne senare tillskriver graven petschenegerstammen.

Ännu en dylik maskhjälm har funnits i rustkammaren, inv. 4406, men överfördes 1873 till artillerimuseet i Petersburg. Även detta exemplar har lidit mycket av elden;

FIG. 21. HJÄLM. RUSTKAMMAREN, MOSKVA. INV. 4404.

inskrift, ornering och förgyllning äro förstörda, näsan bortbruten och ersatt med en ny m. m.

Alla dessa sextoni Ryssland funna till största delen från tidig medeltid stammande hjälmar ha härovan beskrivits med största möjliga delvis av omständigheterna tvungna knapphet; det återstår nu att med hänvisning till skriftliga källor och andra föremål underlätta ett vidare studium.

Tanken att inlägga materialet på Rysslands karta har måst uppgivas på grund av, att så många hjälmar ej hava säker fyndort, och att de övriga äro både för få och spridda över för vidsträckt område. Mer givande ansågs då en indelning efter konstruktiva principer. Därvid har det synt mig riktigare att icke hålla sig till form och utseende, utan till någon enkel viktig konstruktivdetalj. Härtill har jag valt ansiktsskyddet, just emedan detta i Orienten i motsats till i Västern endast undergått små förändringar och teknisk förbättring.

Ur denna synpunkt låta sig ovan beskrivna hjälmar indela sig i följande fyra grupper:

I hjälmar med ur pannstycket utsmitt näsjern, n:r 1—5,

II hjälmar med fastnitat näsjern, n:r 6—8,

III hjälmar utan näsjern, n:r 9—14,

IV hjälmar med fullt utvecklade ansiktsskydd i form av maskvisir (»schembart»), n:r 15, 16.

I. Närmaste analogi till första gruppen, hjälmar med fast näsjern, finna vi på västeuropeisk mark i den s. k. normandiska hjälmen, vars mest karakteristiska typ träder oss till mötes i Bayeuxtapetens framställningar. Dock måste genast påpekas den väsentliga skillnaden mellan Östern och Västern. Bayeuxhjälmens är låg, rent konisk, med en vertikal skena i pannan och ett rakt näsjern i trubbig vinkel mot pann-

linjen. Den saknar alldeles öron- och nackskydd. Den orientaliska hjälmen däremot är hög, oftast uppdriven i en lång spets, har sfärisk eller äggformig hjälmklocka och har alltid i underkanten bågformiga utskärningar för ögonen. Näsjärnet är nästan undantagslöst profilerat och kindskydd ingalunda sällsynta. Slutligen bildar alltid hjämsstycket en särskild del af hjälmen.

Den rena Bayeuxotypen av den normandiska hjälmen träffar man såvitt jag vet aldrig i Orienten. Hjälmen i museet i Tobolsk, fig 3 närmar sig dock denna typ, särskilt sådan denna förekommer på franska, engelska och spanska riddarsigill från 1000- och 1100-talet. Den bär dock tydligt nyssnämnda orientaliska särmärken.

Även på samtida bilder är det sällsynt påträffa hjälmar av normandisk typ, jag känner blott ett enda exempel. Det är en helgonbild i drivet silver, förgylld och prydd med stenar, i kyrkan i Mrawa-dsali i nedre Ratscha (Georgien). Själva kyrkan lär enligt inskrift vara byggd på 900-talet, men bilden härstammar säkert från en långt senare tid. Den iögonfallande skillnaden mellan arbetet på själva figurframställningen och inramningen låta förmoda, att figurframställningen är rätt ung, 1500- eller 1600-talet, men på grund av stil och dräkter måste man antaga den vara kopia efter ett äldre original. Bilden föreställer den helige Georg, som med en korslans genomborrar en på marken liggande krigare. Förkroppsligandet av det ondas princip i en harnesklädd krigares gestalt, sannolikt en turk, som han alltså uppfattar som »den lede fienden», är märkligt.¹ St. Georgs hjälm, som avbildas liggande på marken, har märkligt nog samma korta näsjern som den be-

¹ Greve Uvarov: Material till Kaukasus arkeologi. Moskva 1894, IV. s. 122, fig. 99. Helgonbilden mäter 47 × 42 cm.

kanta vildsvinshjälmen från Benty-grange, Derbyshire, och vissa sydryska hjälmar (se nedan). Hur hjälmbynjan sett ut, kan man tyvärr icke avgöra, då bilden är alltför litet detaljerad.

Om hjälmen n:r 4, fig. 3, vore ytterligare att säga, att den att döma av spår av guldbeläggning på ytan hör till de talrikt bevarade guld- och silverhjälmarerna, samt påminner om, att i en gammalrysk episk dikt, behandlande storfursten Igors olyckliga fälttåg mot de turkiska Polovzerna år 1185, det på många ställen talas om blänkande gyllene hjälmar.

De övriga fyra hjälmarna i denna grupp, n:r 1—3 och 5, fig. 1, 2 och 5, 6, avvika såväl genom hjälmklockans mer svängda form, som genom näsjärnet från den rena Bayeuxtypen. Om detta orientaliska särdrag hos hjälmklockan har redan ovan talats, och beträffande näsjärnen, ha de ej rätliniga och parallella konturer, utan följa näsans form. Sålunda äro de bredare vid näsroten, smalna över näsryggen och vidgas åter över näsvingarna. Detta är en form, som dock även återfinnes på franska sigill under 1100-talet.¹

Av intresse är dessutom, att på hjälmen från Kiev, fig. 1, hela främre delen över panna och näsa bildas av ett särskilt infogat stycke. Vidare att hjälmen från Kuban, fig. 5, 6, så nära överensstämmer med hjälmen från Tobolsk, fig. 3. Även må påpekas likheten med en dacisk hjälm på Galeriusbågen i Tessalonika, vars kindskydd tyckas vara fästa på samma egendomliga sätt.

På hjälmarna n:r 1 och 3, fig. 1 och 2, i denna grupp och på alla tre exemplaren i nästa grupp, n:r 6—8, fig. 7—11, sitta i

¹ Jfr Demay: *Le costume de guerre et d'apparat d'après les sceaux du moyen-âge*. Paris 1875 pl. VIII, fig. 31.

kanten rester av järnmärlor, som otvivelaktigt tjänat till att fästa hjälmbynjan medelst en tråd av järn eller läder, som dragits genom pansarets översta rad av ringar.

¶ Märkligt är att detta sätt att fästa brynjan — såsom framgår av de jämte hjälmen n:r 6 funna mynten — redan på 700-talet var bekant i Orienten och där varit mycket vanligt, till och med alldeles schablonmässigt utbildat, medan det först mot slutet av 1200-talet framträder i Västeuropa. Slutligen bör också anmärkas, att de tidigare nämnda spåren av guld och silverbeläggning, som finnas å hjälmarna n:r 1 och 4 sammanföra dessa med Budapesthjälmerna, hjälmen från St. Wid och de båda hjälmarna från Pfarrsee, liksom det även ställer dem i nära släktskap med hjälmarna i följande grupp.

¶ II. Denna grupp, hjälmarna från Birjutsch, n:r 6, Orel, n:r 7, och Vladimir, n:r 8, fig. 7—11, skilja sig från de förut omnämnda representanterna för den normandiska typen såväl i konstruktivt hänseende som genom sin praktfulla utstyrel. Kanhända finnes ett visst sammanhang mellan denna rikare utstyrel och den klenare konstruktionen hos dessa hjälmar. Näsjärnen äro nämligen pånitade och godset i dessa väsentligt klenare. Likheten mellan hjälmarna n:r 7 och 8 och de tidigare nämnda silverhjälmarerna, som publicerats i *Zeitschrift für historische Waffenkunde*, har redan påpekats. Den ena av hjälmarna från Pfarrsee har näsjärn i form av en rovfågelsnäbb alldeles såsom hjälmarna från Orel och Vladimir. På dessa sistnämnda har näsjärnet emellertid enbart tjänat som skydd. På den ena hjälmen från Pfarrsee har det tre stora hål, som ej kunnat tjänat något annat syfte än att fästa pansarringar. Vi få därför tänka oss hjälmen rekonstruerad så, att hela nederdelen

av ansiktet samt hals och skuldror täckts av ett ringpansar alldeles såsom på Chosrev II:s bild på klippreliefen vid Tak-i-Bostan.¹ Samma slags ansiktsskydd finnes också på persiskt-kaukasiska hjälmar, visserligen från mycket senare tid, 1500- och 1600-talen, och på en hjälm i rustkammaren i Moskva, Inv. 4461, »kalmuckisk hjälmhuva från 1500-talet ur bojaren och vojvoden furst Galitzins ägo». Förmodligen återgå alla dessa former på en gemensam källa.

III. Den tredje gruppen skulle omfatta hjälmar utan nässkydd. Bland de fem hjälmar, som ingå i denna, kan man endast med säkerhet säga om nr 12, fig. 18, från distriktet Tscherdyn, att den aldrig haft näsjärn. De andra äro nämligen så defekta, att man ej kan få någon uppfattning om deras ursprungliga utseende i detta stycke. Vad hjälmen nr 11 beträffar, är den särdeles intressant i konstruktivt hänseende, därför att den rad av järnmärlor, som uppburit hjämbrynjan, helt och hållet täckt en rad av hål i själva hjälmkanten. I detta fall är det således tydligt, att hålen tjänat till att fästa ett hjälmfoder. Denna hjälm liknar hjälmarna å de bilder av kri-

gare, som avbildas på fresker i gravkamrarna vid Kertsch från 200-talet efter Kristus.² De föreställa byzantinska krigare, ryttare såväl som fotfolk.

IV. Hjälmar med maskvisir av denna typ äro icke kända från andra trakter. Man har antagit, att några exemplar av i Sydryssland vanliga, vid gravar funna, rått arbetade stenbilder, s. k. babor, äro försedda med dylika visir,² men detta är säkerligen ganska ovisst. Några av dessa stenbilder hava även näsjärn, vilka äro påfallande korta. Hjälmar med i viss mån liknande visir förekomma i Västerlandet, såsom på ofta publicerade bilder ur Hortus Deliciarum från slutet av 1100-talet och på sigillbilder från ungefär samma tid t. ex. Louis de Blois' från 1201 och hertig Artur I:s av Bretagne från 1202.³ Dessa visir äro dock varken rörliga eller utformade till verkliga masker. Maskvisir förekomma dessutom såsom känt i Japan, men dessa äro helt lösa och icke fästa vid hjälmens kant.

¹ M. Rastovzov: »Antika dekorativa målningar i Sydryssland», S. Petersburg 1914, Atlas Taf. 64, 78, 79, 88. (rysk.)

² Jfr Vesselovski: Nuvarande läget i frågan om stenkinnorna eller balbal. (rysk) Meddelanden, utg. av Sällskapet för historia och antikviteter i Odessa. B. XXXII, sid. 408 ff.

³ Jfr Demay anf. arb. pl. IX, fig. 42, 43.

¹ Sarre und Hertzfeld: Iranische Felsenreliefs, Berlin 1910, Taf. 37. — Morgan: Mission scientifique en Perse IV. fig. 187.

SVENSK FOLKLIVSFORSKNING UNDER SISTA HALVSEKLET.

AV

NILS LITHBERG.

En märklig tid i den svenska folklivsforskningens historia var 1860-talet. Från ett på det hela taget enbart samlande hade man arbetat sig fram till att skönja arbetsmålen, och samtidigt trängde sig då frågorna fram, hur man lämpligen skulle på ett effektivt sätt organisera ett fortsatt insamlingsarbete.

Allt sedan Götiska Förbundet stiftades år 1811, hade man ägnat den svenska forntiden och den svenska folkdiktningen ett livligt intresse. Detta intresse utvidgades småningom till att omfatta de svenska landsmålen och hela den svenska allmogens liv. Redan på 1840-talet hade ett antal bygdebeskrivningar sett dagen, såsom A. E. Holmbergs Bohusläns historia och beskrivning, Nicolovii (Nils Lovéns) Folklivet i Skytts härad, J. Allvins Västbo härads beskrivning, och 1842 hade Richard Dybeck påbörjat sin periodiska publikation Runa; 1850-talet var det föregående årtiondet värdigt, och förutom de arbeten, som gingo genom tryckpressarna, pågick på många händer ett livligt insamlingsarbete, som aldrig kom för offentligheten. Bland dylika samlare intaga Richard Dybeck för Västmanland, L. F. Rääf för Östergötland och Per Arvid Säve för Gottland främsta platsen.

Bland de många »fornforskarna» vid 1800-talets mitt, för vilka allting var lika intressant, om det blott var gammalt, det måtte så vara från stenåldern eller från farfars och och farmors dagar, höja sig tvenne över de övriga. Dessa äro Nils Gabriel Djurklou och Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, den förre organisatorn, den senare vetenskapsmannen.

Redan 1856 hade Djurklou i ett föredrag — hållet den 7 juni vid Närikes präst- och lärareförenings sammankomst¹ — tagit initiativet till bildande av en förening för tillvaratagande av de närkingska bygdemålen. I anslutning till dansken Klees två år förut givna uppmaning till ett snart samlande av Nordens folkspråk, folkseder och folksägner² säger sig Djurklou ursprungligen haft för avsikt att utsträcka den projekterade föreningens program till att omfatta insamling även av folkbruk, sånger och sägner. »Men», tillägger han, »fruktan att begära för mycket höll mig tillbaka. Dessutom, vaknar blott intresset för folkspråken, så äro dessa dermed så innerligt förenade, att de nog sjelfva skola göra sig påminde.»

¹ Djurklou, Några ord om Svenska Landskapsmålen, Örebro 1856.

² Steen-, Bronce- og Jern-Culturens Minder, Köpenhamn 1854, »Slutningsord».

Den 1 okt. 1856 konstituerades »Föreningen till samlande och ordnande af Nerikes folkspråk och fornminnen», märklig främst därigenom, att den är den första landskapsförening av detta slag i vårt land. De bidrag och tävlingsskrifter, som inlämnades till föreningen, skulle omfatta: folkspråket, folklivet, folksånger, forn lämningar, fornsaker och gamla handlingar. Vid sammankomsten den 28 jan. 1857 beslöts bl. a. även, att en tidskrift skulle utgivas. Hade tidskriften kommit till stånd, hade den blivit den första av våra nu så talrika fornminnesföreningstidskrifter. I stället blev det av brist på medel endast ett par årsböcker, varefter föreningens årsberättelser under några år publicerades i de första årgångarna av *Antiqvarisk Tidskrift*.

År 1860 tog Djurklou ett nytt steg. Vid Nerikesföreningens sammanträde den 6 dec. diskuterades bl. a. en omarbetning av stadgarna, som skulle hava till följd, att föreningen till Vitterhetsakademien erhöle samma ställning, som Hushållningssällskapen till Lantbruksakademien. Hans mening är nu också att få till stånd andra landskapsföreningar av samma slag som den närkingska samt på detta sätt erhålla en hela landet omfattande organisation, som skulle intaga en filialställning till Akademien. Denna plan var icke nu ny hos Djurklou. Redan 1854 — således två år innan Nerikesföreningen stiftades — hade den dryftats mellan honom och A. E. Holmberg, vilken emellertid avrådde från företaget, då ett beroende av Akademien skulle kväva föreningarna i deras första utveckling. Nu upptogs den till ny diskussion bl. a. med den 75-åriga göten L. F. Rääf i Ydre härad, vilken den 12 jan. 1861 skriver till Djurklou:

»Herr Baronens till en del lyckligt utförda tanka att i rikets alla landskap uprätta

antiquariska föreningar, är stor och herrlig.

Att detta åstadkomma är för W. H. o. A. Acad. enligt dess närvarande inrättning en visserligen icke helt och hållet främmande, men ej eller ålagd omsorg, ehuru nödvändiga dylika biträden än måste vara, om våra minnesmärken skola erhålla skydd, och vår rikssamling den största möjliga förkofran.

Det är sålunda i förenlighet med herr Baronens åsigt en lika stor nödvändighet för Acadamien att erhålla i alla landsorter desse medhjelpare och skaffare, som för dem att i Akademien äga en medelpunkt, en uprätthållare och ledare, en förvarare och ordnare af deras samlingar, på det en allmän och Kongl. inrättning må gifva kraft och anseende, gemensamma syften och arbetssätt, samt hindra splittring och domning, så lätt inträffade i hvarje enskild förening, när den första ledande viljan uphör, med uphofsmannen, att vara verksam.»

Efter något ordande om stadgefrågor och samlingsuppgifter fortsätter Rääf: »Deremot afstyrker jag på flera skäl, anläggandet af särskilda läns museer: dels derfore att, enär lösningsrätten till alla fynd är åt de K. samlingarna förbehållen, en lagstridig collision måste uppkomma: dels att alla dessa mångfalldiga, kringspridda och hvar för sig ofullständiga samlingar icke lemnade åt författare och forskare hvarken den lätta och stora öfversigt, som erbjudes när alla dylika föremål äro befintliga och ordnade på ett enda ställe: dels ock att dylika collektioner skulle uti inköp, anskaffandet af förvaringsrum och vårdares aflöning erfordra mycket stora utgifter, hvartill och enär inga anslag från Staten kunde förmodas blifva lemnade åt inrättningar, som skulle gå rikssamlingen i förväg och lända till dess förfång, ingen annan utväg funnes än bidrag af ledamöter

hvilkas antal jag med skäl fruktar blefvet mycket inskränkt, om de betungades med dylika omkostnader — — —»¹

Jag har något utförligt citerat Rääfs skriftelse, i så många avseenden belysande för vad som låg i luften och intressant icke minst ur den synpunkten, att Rääf var 1860-talets kanske konservativaste herre.

Den 2 dec. 1861 antog Nerikesföreningen stadgeändringen och anslöt sig till Akademien. Samtidigt kom Djurklou med ett nytt förslag. De årsberättelser, som till akademien insändes, från Nerikesföreningen liksom från andra liknande föreningar, borde tryckas i den av Hildebrand planerade *Antiqvarisk Tidskrift*, en sak som säkert i någon mån påskyndade tidskriftens startande. Om föreningens verksamhet under åren 1862—1865 lämna också första årgångarna av *Antiqvarisk Tidskrift* utförliga redogörelser. Ett helt och odelat gillande erhöll Nerikesföreningens åtgörande icke. A. E. Holmberg hade dömt rätt, då han trodde, att man på landsortshåll skulle anse sin självständighet för mycket hotad genom en anslutning till akademien. Den som förde oppositionens talan var Dybeck, vilken i *Aftonbladet* för den 15 febr. 1862 angrep det nya företaget. Dybecks artikel besvarades 14 dagar senare av Djurklou i samma tidning. Utrymmet förbjuder ett närmare referat av denna polemik, liksom av den aktion, som igångsattes i Danmark för att hindra startandet av en svensk antikvarisk tidskrift. Man hade nämligen där fått höra omtalas de svenska planerna på en egen tidskrift. Ännu voro Oldskriftselskabets tidskrifter de enda antikvariska tidskrifterna för Norden. Sällskapet sekreterare, det gamla Geheimerådet Chr. Rafn fruktade för sina egna tidskrifters existens, om de finge en

¹ Bland Rääfs brev till B. E. Hildebrand i Kungl. Vitterhetsakademiens arkiv.

medtävlare i Sverige, och Djurklous brev till Bror Emil Hildebrand innehålla flera lustiga meddelanden rörande Rafns åtgöranden i berörda hänseende.

Så mycket var emellertid vunnet, att den ena landskapsföreningen efter den andra började uppstå. Redan 15 dec. 1859 hade inbjudan utsänts till bildande av Helsinglands forminnessällskap, men denna förenings närmaste mål var räddandet av Enångers gamla kyrka jämte inrättandet av ett museum för kyrkliga fornsaker därstädes, och föreningens syfte var en lång tid framåt till övervägande del antikvariskt.¹ Vid sidan härom intogo även de språkliga intressena en framskjuten plats. År 1862 utgavs av »Fornminnes Sällskapet» *Upprättning till grammatik för Delsbomålet*, författad, ehuru detta icke nämnes, av den ledande kraften i föreningen, dåvarande kyrkoherden i Delsbo, Lars Landgren. Följande år beslöt föreningen att utarbeta en såvitt möjligt fullständig ordbok, vilken utkom år 1873.

Den första förening närmast efter Nerikesföreningen, som på sitt program upptog folklivsforskning, var den påtagligen med Nerikesföreningen som mönster bildade Föreningen för Södermanlands Fornminnen, vilken på initiativ av lektor H. Aminson stiftades den 16 maj 1860. I sitt program upptog den förutom fornminnen, fornsaker och gamla handlingar även folkspråket och folklivet. Till den förra gruppen skulle förutom ord och talesätt räknas »ordspråk, sagor och sägner, folkvisor med melodier m. m. med uppgift på stället, där de äro gängse», och till den senare, »seder och bruk vid alla slags samkväm, egenheter i utseende, lynne, klädedräkt, vidskepliga bruk

¹ Erikson, Redogörelse för Helsinglands Fornminnes-sällskaps uppkomst och verksamhet åren 1859—1900. Helsinglands Fornminnessällskaps Årsskrift 1901, Stockh. 1902 sid. 56 ff.

och fördomar m. m.».¹ Som den första direkta frukten av Djurklous vintern 1860—61 igångsatta aktion får anses Västmanlands Fornminnesförening, som stiftades i Västerås den 4 juni 1861, och som förutom förteckning av fasta fornminnen samt tillvaratagande av fornsaker gjorde till sin uppgift insamling av folkdräkter och »efterrättelser angående Folket och Folklifvet».² Initiativtagare till föreningen var Richard Dybeck. Hans syfte var emellertid icke den av Djurklou förordade anslutningen till Akademien. Föreningen förblev också alltid en fullt självständig och av Akademien oberoende sammanslutning. — Nu följde raskt den ena föreningen efter den andra: 1862 Gästriklands och Dalarnes, den förra bildad på lektor C. F. Wibergs initiativ den 9 maj,³ den senare fick sina första stadgar antagna den 31 aug. År 1863 tillkommo Värmlands och Västergötlands, den förra utvidgad från den 1858 stiftade Naturhistoriska föreningen till att omfatta även fornminnen; den senare stiftad den 11 juni d. å. med komministern C. J. Ljungström som den drivande själen.⁴ År 1864 stiftades Östergötlands fornminnesförening på iniativ av Lektor L. C. Wiede med stadgar antagna den 11 maj. År 1865 tillkommo föreningen för Skånes fornminnen och historia med prosten Ernst Rietz som initiativtagare⁵ samt Hallands Fornminnesförening med ryttmästaren P. v. Möller som sin första ordförande.⁶ Den senare av dessa var dock på-

tänkt flera år tidigare. I Halmstadsbladet d. 13 juni 1861 återfinnes nämligen ett upprop till bildande av »Föreningen för beskyddande af Hallands fornlämningar», och på hösten samma år förelåg ett av Hildebrand uppgjort förslag till föreningens stadgar. Slutligen tillkom 26 jan. 1869 Upplands Fornminnesförening. Alla dessa föreningar med undantag av Södermanlands och Västmanlands voro vid årtiondets utgång anslutna till Vitterhetsakademien.⁷ Samtliga hade, oftast till och med till ordalydelsen, fullständigt samma program som Sörmlandsföreningen.

Så resulterade äntligen det pionjärarbete, som Djurklou inlett, en hela landet omfattande sammanslutning, Svenska Fornminnesföreningen, hvilken stiftades den 29 november 1869. Föreningens ändamål skulle vara att »efterforska, undersöka och bekantgöra svenska minnesmärken och muntliga öfverlemnningar från äldre tider, för så vidt de äro af intresse i etnologiskt, kulturhistoriskt och konsthistoriskt hänseende, samt äfven att i sin mån bidraga till bevarande af landets fornlemningar». Det konstituerande sammanträdet hölls på börssalen i Stockholm och det första årsmötet i Växjö den 1—3 juni 1870 under G. O. Hyllén-Cavallius ordförandeskap. Den första punkten på överläggningslistan lydde: »Vårt land gömmer ännu i folklif, folkspråk, sägner och minnesmärken ett rikt, men obegagnadt material, som högeligen förtjenar att af den fosterländska forskningen uppsökas och tillgodogöras, innan det utplånas och försvinner under inflytande af den nya allmänna odlingen. Huru skall den håg för fornforskningen, som på senare tiden väckts i flera af våra landskap, kunna till fullo göras fruktbärande, och huru skall en sam-

¹ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. I. Stockh. 1877—1884, sid. I ff.

² Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift IV, Västerås 1900, sid. III ff.

³ Förteckning över föremål tillhörande Kulturhistoriska Museet i Gävle. Gävle 1916 sid. 7 ff.

⁴ Västergötlands fornminnesförenings Tidskrift III. h. 7—8. Mariestad 1915, sid. VI.

⁵ Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrivning I. Lund 1869, sid. VIII.

⁶ Hallands Fornminnesföreningars Årsskrift, Halmstad 1868, sid. 3.

⁷ Hildebrand, Sveriges Fornminnesföreningar, Antikv. Tidskr. II. Stockh. 1869, sid. 337.

manslutning och ett ordnadt samarbete mellan de särskilda landskapsföreningarna åstadkommas?»

Den omständigheten, att Hyltén-Cavallius förde ordförandeklubban vid Växjömötet bidrog kanske icke minst till den popularitet, Svenska Fornminnesföreningen vann. Han hade nyligen avslutat sitt stora arbete *Wärend och Wirdarne*, vilket i dåtida lärdomshistoria väckte ett berättigat uppseende. Hyltén-Cavallius kallar sin bok »Ett försök i svensk Ethnologi». Detta torde vara första gången i Europa som ordet *etnologi* toges i sådan betydelse. Men Hyltén-Cavallius var också den som förmådde se stort och skönja de avlägsna målen för en inhemskt europeisk folklivsforskning. I den märkliga inledningen till arbetets andra del påpekar han folktraditionens allmänna betydelse för den äldsta kulturhistorien, varefter han fortsätter: »Hvar helst vi spana på detta område, upptäcka vi nemligen hos de skilda företeelserna ett tydligt inre sammanhang, och äfven hvad som kunde synas mest regellöst eller utsväfvande låter dock slutligen ordna sig efter en allmän lag. Vi ledas häraf till den slutsatsen, att alla de folkminnen, hvilka på olika grad af upplösning ännu förekomma hos vår allmoge, äro aflagringar från äldre, ehuru ofta till tiden åtskilda odlingssepoker, icke olik de lemningar af forntida telluriska formationer, hvilka träffas spridda öfver ytan af vår jord. Att samla dessa traditionela kvarlevor, att igenkänna, serskilja och ordna dem, samt att ur dem skeda ett rent poetiskt och faktiskt innehåll, blir då ett icke ovärdigt föremål för mensklig forskning. En gång vetenskapligt ordnad, böra vi af denna forskning kunna vänta skörddar för ethnologien och kulturhistorien, jemförliga med en nyare tids stora upptäckter inom språkkunskapens och naturvetenskapens område.» Som sven-

ska föregångare på området hänvisar han till Linné och Sven Nilsson.¹

Dessa ord skrevos för över 50 år sedan, men de hava full aktualitet ännu i dag som är. Det finns till och med ännu många, som icke fattat deras betydelse.

Det blev också Hyltén-Cavallius, som skulle taga initiativet till ett svenskt museum med tyngdpunkten förlagd vid de svinnande minnesmärkena från allmogens liv i gamla tider, en samling, som sålunda kan betraktas som en föregångare till Arthur Hazelii skapelse.

År 1794 hade biskop Olof Vallqvist i Växjö grundlagt en »konstkammare», som inrymdes i ett tornrum vid sidan av det där inrättade gymnasiebiblioteket. Vid Vallqvists död räknade denna samling 102 nummer, men härmed avstannade i stort sett även dess förökning. Den 3 febr. 1867 ingick Hyltén-Cavallius till biskopen och consistoriet i Växjö med en anhållan att få till Växjö läroverk överlämna 300 småländska fornsaker, vilka tillsammans med de under Domkapitlets vård redan befintliga skulle bilda grundstommen för ett småländskt museum. Domkapitlets enda åtgörande skulle vara att anskaffa lokal för samlingarnas uppställning.

Ur den skrivelse, som åtföljde gåvan, tar jag mig friheten anföra följande: »Med djup öfvertygelse om den icke blott vetenskapliga, utan ock rent nationela betydelsen af allt, som sprider ljus öfver våra förfäders enskilda och offentliga lif, har jag länge betraktat såsom ett önskningsmål, att i hvarje svensk stifts-stad måtte öppnas ett Landskapsmuseum, serskildt afsedt för insamling, förvaring och offentlig utställning af land-

¹ *Wärend och Wirdarne*, II, Stockholm 1868, sid. 1, f.

² Södergren och Norlander, *Katalog öfver Smålands Museum*, Wexjö 1874 sid. I ff.

skapets egna kulturhistoriska minnesmärken. Den gamla svenska landskaps-indelningen, ursprungligen grundad i den långt äldre gotiska stamförfattningen, har nemligen mångenstädes tjänat till skydd för lokala folkegenheter, ofta härrörande ur den aflägsnaste tid, och det är från specialstudiet af dessa egenheter, som den svenska ethnologien säkrast leder sig fram till allmänna vetenskapliga resultat.»

De under 1860-talet stiftade fornminnesföreningarna hade visserligen på sina program vid sidan om insamling av folk mål och folktraditioner ibland upptagit även insamling af allmogeföremål, varibland t. ex. i Västmanlandsprogrammet särskilt nämndes folkdräkter; — även Hälsinglands fornminnesällskap införlivade mycket tidigt bland sina Enångerssamlingar delar av den gamla Delsbodräkten, och Statens historiska museum hade i febr. 1841 för 51 Rdlr. B:co av riksdagsman Sven Heurlin inlöst en fullständig Värendsdräkt.

Men att det var ett kulturvetenskapligt önskemål att erhålla museer, som gjorde till sin uppgift att samla »allt, som sprider ljus öfver våra förfäders enskilda och offentliga lif», den tanken uttalades nu för första gången — fem år innan Hazelius började sin samlareverksamhet. Och liksom Hyltén-Cavallius sannolikt var den förste, som uttalade ordet »ethnologisk» i ett europeiskt folklivssammanhang, så torde han och vara den förste, som insett vikten av att erhålla museer, som skulle rymma europeiska etnografica. Vårt land har med rätta genom grundandet av Nordiska Museet betraktats såsom föregångslandet i Europa i förevarande avseende. Hyltén-Cavallii skrifvelse till Växjö domkapitel den 3 febr. 1867 är det märkligaste vittnesbördet om, att våra vetenskapliga traditioner på det etnografiskt museala om-

rådet icke börja först i och med Nordiska Museets tillkomst år 1872. — Otvivelaktigt är det hans vidsträckta utländska resor, som först öppnat hans ögon för egenarten i den egna hembygdens odling. På sätt och vis är företeelsen parallell med tillkomsten av Olaus Magni, Historia om de Nordiska folken. Att detta arbete kom till berodde kanske icke minst på att Olaus Magnus under sin landsflykt i Rom fick blicken skärpt för olikheten i det liv, som levdes hos bönderna på den romerska campagnan, och det, han mindes från sin barndom i skogarna hemma i det land, som han aldrig skulle få återse.

Det är alltså under de bästa auspicer för den svenska folklivsforskningen som 1870-talet ingår. Att löftena icke blevo infriade beror på det intresse, som nu koncentrerar sig på en av den svenska »fornforskningens» specialgrenar, på den förhistoriska arkeologien. År 1866 hade Hans Hildebrand offentliggjort sitt första vetenskapliga arbete, Svenska folket under hednatiden, och 1871 framlade Oscar Montelius under titeln Sur les époques de l'âge du bronze en Suède inför den internationella förhistorikerkongressen i Bologna sitt första försök till en typologisk klassificering av de förhistoriska föremålen, samma arbetsteori, som nu bildar det metodologiska underlaget för all arkeologisk forskning.

Vid den internationella förhistorikerkongressen i Stockholm 1874 erhöi den svenska arkeologien sitt elddop, och den lysande utveckling, den nu erhåller, och som givit europeisk ryktbarhet åt vårt lands forskning på detta område, lockar allt flere av våra vetenskapsidkare till specialisering på studiet av vår förhistoria. Det blir den, som samlar det äldre fornforskande mångsyssleriet kring sina uppgifter ensamt; för en specialisering på den inhemska etnografien blevo inga

krafter övriga. Och det är betecknande, att under det att de allra flesta av de vetenskapliga arbeten inom vår förhistoria, som sågo dagen under och omkring 1860-talet, sjunkit i glömska och på sin höjd äro kända blott till namnet, är Wärend och Wirdarne, trots många gammaldags ofullkomligheter, såsom vetenskaplig sammanfattning över den svenska etnologien ännu ööverträffad.

Men på ett håll hölls intresset för folklivet uppe, och det var kring de 1872—1873 grundade skandinaviskt-etnografiska samlingsarna — det nuvarande Nordiska museet. För Artur Hazelius gällde det att i första hand rädda de svinnande föremål från äldre tider, som tillhörde bondens dagliga omgivning. Men med den vetenskapliga bildning, Nordiska museets grundläggare ägde, insåg han, att det icke räckte att blott samla; man måste också veta något om föremålen. Det är vid sidan om föremålen själva ett utomordentligt viktigt material rörande deras användning, namn, tillverkare, vid dem förknippade sedvänjor och traditioner, som rymmes i dagböckerna från museets inköpsresor alltifrån 70-talets förra hälft. Utom detta anteckningsmaterial, som i regel är registrerat i samband med föremålen själva, finnes redan från den tiden en rent arkivalisk avdelning innehållande anteckningar om levnadssätt och hushållning, bostads- och samhällsformer m. m., — alltså en god grundval till det arkiv för kunskap om svenskt folkliv, som sedan under B. Salins styresmansskap erhöll en systematisk bearbetning och utvidgning. Hårtill ansluter sig det stora arkivet av uppmätningar och fotografier.

Allt sedan sina tidigaste år har museet emellertid även haft sin uppmärksamhet riktad på den sida av vårt folks odling, som utgöres av dess tro och festbruk, dikt-

ning, dans och musik. Redan 15 juni 1876 uppmanar Hazelius i brev P. G. Wistrand att anteckna »alt, hvad till vidskepelsen hörer».² Liknande order erhåller även Bälter Anders Hansson i Orsa i brev av 18 nov. s. å. Under år 1880 beröres nu ifrågavarande samlingsarbete i icke mindre än 9 brev till Wistrand. Så heter det exempelvis 28 jan.: »Samla sägner och sagor». — 13 febr.: »Bra att ni fått läsningar! Kan ni ej skaffa mig gumman Gröns förnamn och födelseår? — Glöm ej, att om ock namnet bör hemlighållas, låta noggranna underrättelser följa om sagesmännens födelseår och hemvist — helst dock också namnet och alltid tydligt skrifvet». — 27 febr. »Läsningen har jag — — — likaledes tyckt om, och hvad ni här af kan utforska, meddela mig det snart — och sedan alt framgent! Det samma gäller folksägner. Men att *rätt* berätta dem är ingen lätt sak. Få kunna göra det som H. C. Andersen, eller ännu hellre som Asbjörnsen och Moe. Sök att vid uppteckningen så nära som möjligt behålla den folkliga och naiva tonen! *Läs* Asbjörnsen och *studera* bonden! — — — Kom ihog att vid alla uppteckningar iakttaga *den yttersta trohet*». — 24 april 1881 i brev till Helge Sandberg: »Det är i högsta grad angeläget, att dylikt [visor och melodier] upptecknas ju förr dess hellre — — —. Och har ni ett varmt intresse för folkvisor, torde ni kunna få ett sådant äfven för annan folkdiktning, sägner m. m. — — —. Äfven hvad angår redogörelser för seder och bruk vid olika tillfällen, vore jag angelägen om att få upplysningar, liksom om skrock och vidskepelse af alla slag. — Skulle ni t. ex. få höra omtalas någon som eger någon gammal handskrifven svartkonstbok, skulle jag

² För dessa och följande utdrag ur Hazelius brev står jag i tacksamhetsskuld till amanuensen vid Nordiska Museet, fröken Laura Stridsberg.

bedja eder söka skaffa mig den samma.»

Detta endast några brottstycken ur Hazeliis brevsamling. 1880 erhöll Eva Wigström av Hazelius 100 kr. för uppteckningar av »sånger och sägner» i Skåne. Bysskomakaren Stolt utarbetar sina Minnen från 1820-talet, följd med livlig uppmärksamhet av Hazelius. — Så utkom 1882 »Ur de nordiska folkens lif»¹ såsom det första resultatet av museets verksamhet på det område, åt vilket man i våra dagar velat giva benämningen »folkminnesforskning».

Första häftet upptog skildringar av folkseder och högtidsbruk i Skåne, andra häftet innehöll sägner, sagor och visor från samma landskap; tredje häftet blev aldrig utgivet.

Ur det i många avseenden intressanta företalet till detta arbete inhämta vi, att Hazelius redan nu umgicks med planer på ett systematiskt ordnande av utgivningen av det stoff till icke blott svensk utan även övrig nordisk folkdiktning, som komme att genom museets initiativ insamlas. Han hade lyckats att härför vinna flera av Nordens mest framstående fackmäns medverkan: för folkvisorna S. Grundtvig i Köpenhamn och R. Bergström i Stockholm, för folkmelodierna N. G. Djurklou, L. Höjer och J. Bagge samt för den språkliga avdelningen i sagor och sägner J. Lundell, N. Olséni och N. Linder. För bedömandet av övrig nordisk folkdiktning hade han erhållit löfte om hjälp av S. Bugge och L. Dietrichson för Norge, S. Grundtvig för Danmark och O. A. Freudenthal för Finland.

Årgångarna från 1880-talet av museets »Meddelanden» innehålla flera smärre redogörelser för svenska folkseder och vidskepelser, och i årgången 1890—91 offentliggör N. E. Hammarstedt sin första veten-

skapliga undersökning över ett svenskt folk-trosproblem i uppsatsen »Om smjöning och därmed befryndade bruk, ett försök att genom jämförelse med motsvarigheter hos andra folk framvisa innebörden av en svensk folksed». Den långa underrubriken visar, att man nu står i förgården till ett nytt stort verksamhetsfält, som icke längre är samlandets utan den vetenskapliga bearbetningens.

Det enda vetenskapliga arbete på detta område, som tidigare existerade, var Brobergs redan år 1878 utgivna »Bidrag från vår folkmedicins vidskepelser».² Hammarstedts studie över smörjningen följdes nu av den ena uppsatsen efter den andra av hans hand: Brödets helgd (1893—94), Lussi (1898), Såkaka och gullhöna (1899—1900), Fågeln med segerstenen (1901), Såkaka och såöl (1903), för att nu nämna endast de i Nordiska museets meddelanden tryckta studierna.

Dessa och andra uppsatser av samme författare beteckna genombrottet i vårt land för den etnologiska vetenskapen i egentlig mening. Men snart reser sig nu också kravet på att bringa ett fastare system i det tidigare rätt planlösa samlandet av huvudsakligast till tro och sed höranda företeelser. I detta syfte utarbetade Hammarstedt en »P. M. för uppgifter angående julfirandet» innehållande ett antal frågor uppställda under 37 rubriker, vilken utkom till julen år 1905. Resultatet blev en rik skörd till Nordiska museets folktrosarkiv av anteckningar ej blott om julen utan ock om andra årshögtider samt om bruk av huvudsakligen magisk art, hänförande sig till näringar och hushållet i övrigt, varom museets årsberättelser lämna utförliga uppgifter.

¹ Bidrag till vår odlings häfder, 2. Stockholm 1882.

² Stockholm 1878.

Men dessutom hade en annan organisation tidigt omhändertagit våra folkliga traditioner, och det var landsmålsföreningarna. Som vi sett, hade den första av våra fornminnesföreningar, Närkesföreningen, ursprungligen utgått ifrån intresset för det närkingska folkspråket, och långt före Djurklou hade uppmärksamheten varit fäst vid landsmålsstudiets betydelse för den nationella forskningen.

Det intresse för nationell forskning, som varit så levande under 1860-talet resulterade under det följande årtiondet i studentsammanslutningar vid våra universitet i och för studiet av hembygdens dialekter. Början gjordes av studenten i Västgöta nation i Uppsala O. E. Norén, på vilkens initiativ den 5 okt. 1872 — samma år som Nordiska museet grundades — Västgöta landsmålsförening instiftades. Denna följdes redan samma år av Östgöta, Södermanlands-Närkes och Smålands. Under de två följande åren stiftades inom alla studentnationer i Uppsala med undantag av Stockholms liknande föreningar. År 1878 bildades slutligen även inom sistnämnda nation en Förening för Stockholmsmålet. År 1875 stiftades i Lund på initiativ av fil. kand. K. E. Böös, den första föreningen, den Skånska, vilken snart följdes av den Öländska, Blekingiska och Västgötska, samtidigt med att den redan 1861 stiftade, men sedan avsomnade Föreningen för Smålands minnen återupptog sitt arbete. Vid dessa föreningsmöten gjordes förutom rent språkliga uppteckningar även sådana rörande ordspråk och talesätt, seder, bruk, vidskepelse, folklekar o. s. v. samt förcredros sagor och sägner, gåtor, visor och folkmelodier. De sålunda gjorda uppteckningarna förenades i föreningarnas arkiv, vilkas förvaltning emellertid varit så otillfredsställande, att ej oväsentliga delar därav försvunnit.

De flesta av de gamla landsmålsföreningarna i Uppsala sammanslöto sig 1886 till en gemensam förening, Uppsala landsmålsförening, varefter de gamla landsmålsföreningarna efter hand upphörde. I deras ställe trädde på 1890-talet nya styrelser för undersökning av särskilda landskapsmål. Från och med 1914 finnes i Uppsala en statsunderstödd, gemensam styrelse för »Undersökningen av svenska folkmål». Dess på Universitetsbiblioteket inrymda arkiv, det s. k. landsmålsarkivet, vars föreståndare är docenten Herman Geijer, förenar i sig de äldre föreningarnas och styrelsernas samlingar. År 1916 har såsom motsvarighet härtill i Lund konstituerat sig en likaledes statsunderstödd centralstyrelse för därvarande landsmålsföreningar.¹ Sedan 1878 har på uppdrag av samtliga svenska landsmålsföreningar i Sverige och Finland utgivits tidskriften »Nyare bidrag till kannedomen om de svenska landsmålen och svenskt folkliv» en titel, som senare förkortats till »Svenska landsmål och svenskt folkliv». Tidskriften har, som namnet anger, icke haft sin uppmärksamhet riktad endast på språket. Även för folktron och folkseden, det dagliga livet, folkdiktningen och folkmusiken finnes där ett rikt material samlat, och detta icke blott i form av beskrivande redogörelser för dessa företeelser; även ett flertal vetenskapliga undersökningar hava inrymts i tidskriftens spalter, varom envar, som blott vill ögna igenom den till folkenskapsmötet 1908 utgivna sammanfattande innehållsförteckningen,² lätt kan övertyga sig. Härtill kommer än vidare allt det rika material, som förvaras i arkivet, och som mången gång samlats i sådan form, att det icke kan publiceras, men som alltid kommer att utgöra ett ovärderligt

¹ För dessa ävensom för andra upplysningar står jag i tacksamhetsskuld till Docenten Geijer i Uppsala.

² Landsmålstidskriften 1878—1908. Register, Uppsala 1908.

material för den, som kommer att vetenskapligt sysselsätta sig med svenskt folk-liv.

Förutom vad som publicerats av Nordiska museet och Landsmålsföreningarna finna vi även ypperliga uppsatser i hithörande ämnen i Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift och Nordisk Tidskrift, för att nu icke tala om allt vad de olika fornminnestidskrifterna i landsorten, Södermanlands, Upplands m. fl. innehållit.

Slutligen ha vi det stora arbete, som från och med 1800-talets sista fjärdedel utförts vid de svenska museerna för att undan förgängelse rädda gammalt bohag och gammal allmogeslöjd. Här blevo Nordiska museets samlingar förebildande. Det första svenska landsortsmuseum, som stiftades efter mönster av Nordiska museet, var Gotlands Fornsal i Visby, som grundades 1874,¹ och det är betecknande, att i dess samlingar, ännu i den dag som är, det förhistoriska materialet — trots öns rika forntid — intager en försvinnande liten del vid sidan om dess samlingar av gottländsk bonde- och borgarekultur. Bland de många övriga samlingar, som tillkommit på ett etnografiskt program, må här endast nämnas Kulturhistoriska Museet i Lund (1882), Norra Smålands fornminnesförenings museum i Jönköping (1901), Borås museum (1903) och nu senast Norrlands kulturhistoriska museum i Härnösand (1912). Bland de många museer utomlands, som stiftats efter Nordiska museets mönster, må för fullständighetens skull även nämnas Finska studentkårens etnografiska museum i Helsingfors (1876), Dansk Folkemuseum i Köpenhamn (1879), Sammlung für deutsche Volkskunde i Berlin (1888), Norsk Folkemuseum (1894), Museum für oesterreichische Volkskunde (1897).

Trots att de vetenskapliga resultaten på folklivsforskningens område voro försvinnande små i jämförelse med vad som utträttades inom systervetenskapen, förhistorien, var dock det slutande 1800-talet en tid full av rika ansatser, av trägen möda och av hänförelse för sina uppgifter. Så småningom började de vetenskapliga uppgifterna klarna, och så kunde i augusti 1908 »det första mötet för svensk folkkunskap» sammankallas till Nordiska museet i Stockholm. Förhandlingarna voro fördelade på tre sektioner: 1) materiell kultur intill 1500, 2) senare materiell kultur och 3) folktro och folkdiktning. Bland föredrag inom sektion III märkas sådana av Hammarstedt, Lundell, v. Sydow och Nils Andersson. Vid samma tillfälle hade de delar av museets uppteckningsmaterial, som hänförde sig till tro och högtidsbruk, ordnats till dess »Arkiv för svensk folklivsforskning», och planen härför diskuterades av mötet. Förhandlingarna avslutades med en långvarig diskussion »om de folkloristiska samlingarnas centralisation». Dessutom tillsattes två kommissioner, den ena var folkmusikkommissionen, den andra, bestående av Lundell, Hammarstedt och v. Sydow, erhöi i uppdrag att utarbeta formulär till ledning vid insamling av material för svensk folkkunskap. Vid andra mötet, i Göteborg 1911, förelåg också av Hammarstedt ett väl genomarbetat förslag till frågeformulär rörande svensk folktro och folksed. Lundell hade förberett liknande formulär rörande den materiella odlingen och v. Sydow rörande folkdiktningen.

Nordiska museets folklivsarkiv befinner sig i ständig tillväxt, varom museets årsberättelser allt sedan år 1903 innehålla redogörelser. Det omfattar nu omkr. 17 500 nr, varav 11 718 äro registrerade; resten är provisoriskt förtecknad, men tillgänglig för

¹ Se härom P. A. Säve, En Gotlands forn-sal, Gotlands Tidning 29/8 och 5/9 1874.

forskare. Till arkivmaterialet ansluter sig ett register på omkr. 7 000 lappar med omkr. 11 200 hänvisningar. Anteckningarna äro fördelade sålunda: 1) folkets art och kynne, 2) samfundsskick, 3) praktisk verksamhet, 4) folketro och folksed, 5) folkdiktning. Av dessa upptar grupp IV det största utrymmet. Fristående härifrån är tillsvidare det stora material, som sammanförts under de senaste årens byundersökningar, och som huvudsakligast ansluter sig till grupp II och III.¹

Landsmålsarkivet i Uppsala, för vars tillväxt årligen redogöres i tidskriften Svenska Landsmål, omfattar för närvarande inemot en halv million blad i sedésformat, till allra största delen ordsamlingar, men även innehållande både till omfång och värde mycket betydande bidrag till kännedomen om andra sidor av folklivet än språket, ett omdöme, som även gäller arkivets övriga handskriftsbestånd.² Någon redogörelse för de i Lund förvarade landsmålssamlingarna har icke publicerats sedan 1904.³ För folkminnessamlingarna i Lund, vilka nedan något närmare beröras, och som från och med år 1914 ävenledes åtnjuta statsunderstöd, har tills dato ingen redogörelse offentliggjorts. Om antalet av de i landet verksamma kulturhistoriska föreningarna se Ambrosiani, Förteckning över Fornminnes- och Kulturhistoriska Föreningar i Sverige⁴; av kulturhistoriska museer, se Upmark, Förteckning över Svenska Museer.⁵

¹ Enl. benäget meddelande av fröken Laura Stridsberg.

² Medd. av Doc. Geijer, jämf. även Geijer, Undersökningar av Svenska folkmål 1916, Svenska Landsmål 1917, sid. 94.

³ Axel Koch, De senaste årens undersökningar av skånska bygdemål, Historisk Tidskrift för Skåneland, Bd. II, sid. 1 ff., Lund 1904.

⁴ Föreningen för Svensk kulturhistoria, Broschyrer N:o 2, Stockholm 1918.

⁵ Stockholm 1915.

II.

Det intresse för den nationella forskningen, vars historia under det sistförflutna halvsekleet jag här ovan med särskild hänsyn till folkklivsforskningen försökt att i grova drag teckna, är ingenting för vårt land egendomligt eller kännetecknande. I alla europeiska länder har man under det sist förflutna århundradets senare hälft haft uppmärksamheten riktad på hithörande företeelser. Vad särskilt på dialektforskningens och folkdiktforskningens område utträttats i Europa under tiden 1850—1875 finnes skildrat av J. A. Lundell i Landsmålstidskriftens första band.¹

Framst bland Europas länder står på folkforskningens område otvivelaktigt England. Det brittiska världsväldet med dess vitt förgrenade kolonier och dess många folkslag var så att säga av sig självt förutbestämt att skapa den allmänna etnologiska vetenskapen. Jag behöver här endast erinra om, vad sådana män som Spencer, Tylor, Frazer och Andrew Lang under 1800-talets senare hälft utträttat, en forskaregärning motsvarande Darwins på det naturvetenskapliga området. Men även beträffande den inhemska etnologiens studium har England rika och gamla traditioner. Brand-Ellis klassiska arbete,² som ehuru mer än 50 år gammalt ännu i dag är den viktigaste källan för kännedomen om engelsk folksed, utkom i sin första upplaga 1777 och var då en omarbetning av ett redan 1725 av H. Bourne utgivet arbete, *Antiquitates vulgares*. Redan dessförinnan hade den folkliga diktningen upp-

¹ Öfversikt af de senaste årtiondenas värksamhet för kännedom av folkmål och folkklif i Sverige och andra länder. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkklif I. sid. 459 ff., Stockholm 1879—1881.

² *Popular Antiquities of Great Britain*, London 1853—55, sista uppl. av W. Hazlitt under titeln *Faiths and Folklore*, vol I—II, London 1905.

märksammats, och 1723 hade utgivits en *Collection of old ballads*. Som ett led i denna utveckling får utan tvivel också Macphersons intresse för den skotsk-iriska folkdiktningen betraktas, sådant detta resulterade i de ryktbara Ossianssångerna, den folkdiktning, som mer än någon annan blev av betydelse såväl för väckande av intresset för folkdiktningen i länderna på Europas fastland som för hela den litterära smakriktningen vid skiftet mellan det 18:e och det 19:e århundradet.

I England gavs också formeln för det moderna insamlandet av folkliga traditioner genom skapandet av ordet »Folklore». *Folklore, the lore of the folk*, betyder ordagrant översatt folkets lära, d. v. s. vad folket tror, vet och berättar. Ordet användes första gången i en artikel av W. J. Thoms 1846 och tolkades av honom såsom innefattande allt, som hör till gamla seder och bruk, till allmogens föreställning, tro, muntliga traditioner och vidskepelse. Thoms' artikel, liksom själva ordet *folklore*, blev på visst sätt en fackla, som gav hågen för den folkliga forskningen ny eld. Denna meddelade sig även till andra länder, och man kan härutinnan nästan överallt i Europa vid mitten av århundradet spåra ett nytt uppsving.

Frånse vi kontinenten, där jag dock vill erinra om tyskarna Mannhardt, Bastian och Andree, och vända oss endast till Skandinavien, kunna vi först konstatera, hurusom man i Norge från nyåret 1849 till sommaren 1850 rent av ägde en docentur i ämnet, i det att Jörgen Moe under denna tid var universitetsstipendiat vid universitetet i Kristiania i »norske Folkepoesier».

I Danmark hade man redan sedan 1780-talet ägnat balladen en intresserad uppmärksamhet. Nu blir det Svend Grundtvig, som träder i förgrunden. Grundtvig får emeller-

tid icke uppfattas som influerad från de engelska folklore-intressena, då hans litterära verksamhet på det danska folkvisestudiets område datera sig redan från 1842. Hans senare för den danska, och även för den europeiska, folkdiktsforskningen grundläggande arbeten och kanske icke minst den häftiga strid, som fördes mellan landets lärde kring hans första framträdande, och som tvang den ene efter den andre att taga ställning till viktiga principfrågor, grundade i Danmark ett fast och bärigt intresse för studiet av folkets muntliga traditioner i saga, visa och sägen. Att man även redan nu uppmärksammade andra traditioner framgår av Klees ovan (sid. 146) anförda arbete, där han oupphörligt hävdar behovet av en grundligare undersökning av folkmålen liksom av traditioner rörande folktro, folksed, nationaldräkter m. m. Ett högst betydande samlingsarbete har sedan utförts av framför andra H. F. Feilberg och Evald Tang Kristensen. Den, som under de sista årtiondena varit själen i arbetet, är den nyligen avlidne forskaren Axel Olrik. Liksom Grundtvig riktade han sin huvudsakligaste uppmärksamhet på folkdiktningen. Han inträdde tidigt i redaktionen för utgivandet av Danmarks folkvisor. Detta arbete kom sedan att upptaga hela hans liv. I sitt vetenskapliga skriftställarskap ägnade han sig emellertid företrädesvis åt sägnen och sagan samt förde därigenom även mytologien in på andra och fruktbarande arbetsvägar.

Även i Norge och Finland blev det huvudsakligast folkdiktningen, på vilken man riktade sin forskarehåg. I sistnämnda land hade man under 1800-talets andra årtionde börjat ägna den finska folkpoesien, runsångerna, en livligare uppmärksamhet. I bredd med de nationella strävanden, som nu, efter skilsmässan från Sverige, gjorde sig alltmer gällande, växte också intresset för denna

åldriga folkdiktning, och redan 1829 kunde Lönnrot börja offentliggörandet av sina Kalevalasamlingar. Först vid århundradets mitt, med det nya uppsving, som då kom, började man att ägna även den svenska folkpoesien i Finland ett allvarligare studium.

Kalevalaforskningen blev dock det centrala och bestående, helt naturligt på grund av den nationella suggestiviteten i själva uppgiften att söka vinna klarhet i denna märkliga folkdiktningens ursprung. Som vetenskap grundades den av Julius Krohn, och dennes son Kaarle Krohn är nu den finska folkdiktsforskningens ledare. De vetenskapliga metoder, fadern använt för ett kritiskt studium av de olika delarna av Kalevalasångerna, tillämpades av sonen på ett vida större material, på den europeiska folksagan. Därigenom leddes denna forskning in på nya banor. Krohn har kring sina uppgifter lyckats samla ett stort antal yngre vetenskapsidkare, och den litteratur, som på de senare åren uppstått på detta område, är mycket betydande, liksom också det arbete, som nedlagts på registrering av de olika sagotyperna och deras varianter, är synnerligen värdefullt. I vissa avseenden måste man dock ännu en tid framåt ställa sig avvaktande beträffande det fulla värdet av de resultat, som på dessa nya vägar vinnas.

Den finska sagoforskningen i sin nu antydda form har till sin första uppgift att genom ett jämförande studium av de hundratal varianter, i vilka en folksaga uppträder inom skilda trakter av världen, utleta vilken som varit sagans ursprungliga form, och var den kan tänkas hava uppstått. Tydligast torde uppgiften hava fixerats av den finske forskaren Antti Aarne. Sedan de nyss antydda resultaten uppnåtts, skola enligt Aarne även undersökas de »element, av vilka sagorna ursprungligen sammansatts, vad som hör till folketro, sed m. m.», folkpsykologiska

företeelser, folkens ömsesidiga kulturella inflytelser o. s. v. Men sådant är för sagoforskaren »frågor, vilkas närmare behandling hör till en kommande forsknings uppgift».¹

Sagan skall sålunda enligt Aarne studeras fristående för sig. Den fond av folklig åskådning och av etnologiskt stoff, som sagan rymmer, den blir egentligen en andrahandsprodukt. Sagoforskningen har därmed ställt sig utanför den egentliga folklivsforskningens gränser. Den har blivit ett sysslande med de folkliga litteraturminnena för deras egen skull snarare än ett värdesättande av dem såsom emanationer av folkets åskådning och sätt att resonera samt dess härpå grundade inbillningskraft och reproduktionsförmåga.

För icke så lång tid tillbaka sysslade litteraturhistorikern på liknade vis med diktverket för dess egen skull. Här har man emellertid ej stannat därvid, utan mer och mer känt behov av, att man för att förstå en viss diktares alstring måste lära känna dennes litterära samtid och tidevarvets allmänt kulturella fysiologi. Litteraturhistoriens gamla »Schöngesteister» hava så småningom ersatts av stundom rent kulturhistoriska forskare.

De engelska sagoforskarna hava bakom varje enskilt motiv, varav en saga är sammansatt, sökt att finna etnologiska utgångspunkter och hava därvid förbisett, att många detaljer kunna vara tillkomna endast i avsikt att göra skildringen mera intressant och spännande. Mot en sådan åskådning opponerar den finska skolan, men som vid all reaktion går man uppenbarligen även här till motsatta överdrifter. Den finska sagoforskningen, sådan den företrädes bl. a. av Aarne, har blivit en rent litteraturhistorisk disciplin med så gott som uteslutande text-

¹ Aarne, Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung, *Folkl. Fellow. Comm.* Nr. 13. Hamina 1913, sid. 56.

kritiskt syfte, och denna textkritik måste, då den arbetar med många gånger rent matematiskt-mekaniska medel utan hänsynstagande till etnologiska grundförutsättningar och etnologiska lagar i mycket stanna på halva vägen.

Som vi se, avviker den svenska forskningen rätt väsentligt från den nu skildrade dansk-finska. I vårt land har man med utgångspunkt från dialektstudiet och det musealt etnografiska samlandet först velat erhålla en grundlig kännedom om folklivet i alla dess yttringar för att därefter gå till lösningen av de enstaka uppgifterna, eftersom var och en av dem endast är en lem i den stora organism, vårt folkliv, vars nerv och blod man måste känna, innan man kan till en grundligare behandling upptaga de delar, varav den är sammansatt.

I Danmark och ännu mer i Finland har man, på ett par undantag när — främst bland dessa H. F. Feilberg — ryckt ut vissa delar — den folkliga vitterheten —, vilka gjorts till föremål för det huvudsakligaste insamlandet och studiet. Emellertid har man på sista åren i Finland, särskilt bland dess svenska forskare, börjat allt mer taga avstånd från det ensidiga sysslandet med folkdiktningen och i stället närma sig den svenska uppfattningen sådan den företrädes framför allt av N. E. Hammarstedt. Även inom de finska folkdiktsforskarnas egna led har på sista åren en opposition visat sig mot de metoder, som i allmänhet tillämpats av sagoforskarna.

Det är också nu anförda förhållanden som gjort att omdömena om Nordiska Museets folklivsarkiv fallit så olika på olika håll. I en översikt över Nordiske Folkemindesamlinger skriver Axel Olrik:¹ »Nordiska

¹ Nordiske Folkemindesamlinger. Danske Studier Köbenh. 1917. sid. 27. Se även Hammarstedt, Nordiska Museets arkiv för svensk folkkännedom. Ett berättigande. Ib. sid. 158 ff.

museet har værdi ved det indsamlede stofs fylde og indsamlingsvarighed, men man kunde ønske det en stærkere berøring av det arbejde og de idealer, der nu er oppe paa de fleste andre steder.» — Samtidigt kommer från svensk-finskt håll ett uttalande i helt annan riktning. Det är här K. Rob. V. Wikman, som har ordet. I en uppsats om Etnografi och folkdiktsforskning yttrar han efter att hava redogjort för folkdiktningens osäkra ställning till etnografien:² »Även i Sverige, där folkdiktsforskningen numera synes gå en ny framtid till möte, sedan densamma för några år sedan upptogs bland examensämnen, vid Lunds universitet, har denna begreppsförvirring knappast mindre än hos oss gjort sig gällande. Det enda undantaget härifrån bildar Nordiska museet i Stockholm, där man under Dr. N. E. Hammarstedts insiktsfulla ledning vid sidan av museet skapat ett etnografiskt arkiv för folksed och folkstro, och på detta sätt åter enat den etnografiska vetenskapens disiecta membra».

Under de sista åren har den svenska folklivsforskningen upptagits i Lund under namnet Folkminnesforskning. Sedan år 1910 existerar vid Lunds universitet en docentur i denna disciplin. År 1913 stiftades Folkminnesföreningen i Lund med uppgift att insamla folkliga traditioner. Sedan år 1914 åtnjuter föreningen ett statsanslag på 4,500 kr. Följande året började den utgivandet av tidskriften Folkminnen och Folktankar, vilken alltjämt är föreningens organ. Ej blott genom att upptaga ett alldeles nytt namn — Folkminnesforskning — på ett redan förefintligt begrepp utan jämväl under föregivande, att så gott som ingenting väsentligt inom hithörande forskningsområde förut utträttats i landet, uppträder denna

² Etnografi och folkdiktsforskning. Hembygden, Helsingfors 1915 sid. 2.

forskning med anspråk på att vilja företräda något hittills i vårt land i det närmaste alldeles försummat eller okänt. Detta framhölls redan i förordet till tidskriften *Folkminnen* och *Folktankar*, och i en detta år i samma tidskrift publicerad artikel rörande Folkminnesinsamling heter det:¹ »Genom Landsmålsföreningarna har åtskilligt stoff samlats, men blott såsom biprodukt till dialektinsamlingen, och slumpen torde i regeln ha fått råda beträffande vad som därvid upptecknats. Likaledes har Nordiska Museet samlat åtskilligt stoff rörande tro och sed på grund av dess nära sammanhang med den materiella kulturen.»

För den som känner, vad som på detta område utträttats i landet, förefaller den nyss lämnade framställning rätt överraskande. Det kan då vara befogat att något närmare granska, vad denna nya »Folkminnesforskning» är eller vill vara. — Redan genom namnets likhet med den danska beteckningen för folkliga traditioner, *Folkeminder*, erhålla vi en anvisning om, att det är den danska och finska folkdiktsforskningen, som varit förebildande. Ämnets förste och ende representant i landet, docenten C. V. v. Sydow, har också i sin forskning uteslutande begränsat sig till folkdiktningen. Redan 1905 hade han varit Kaarle Krohn behjälplig vid registrering av folksagomaterial. I ett antal avhandlingar, däribland en om Thors färd till Utgård² och en om Jätten Hymes bågare,³ visar han sig vara lärjunge till Axel Olrik. I sin doktorsavhandling, *Två spinnsagor*⁴, har han däremot förebragt en sagohistorisk undersökning efter det finska schemat.

Den första definitionen av vad man vid

¹ von Sydow. Hur bör insamlingen av våra folkminnen organiseras? *Folkminnen* och *Folktankar*. V. Malmö 1918 sid. 3.

² *Danske studier* 1910 sid. 65 ff. 145 ff.

³ *Folkminnen* och *Folktankar* 1914 sid. 113 ff.

⁴ *Akad. Afh.*, Stockholm 1909.

universitetet i Lund förstår med folkminnesforskning finna vi i det program för denna lärdomsgren, som av v. Sydow på filosofiska fakultetens uppdrag utarbetades år 1911. Det heter här:¹

»Folkminnesforskningen är vetenskapen om folkminnena, d. v. s. allt det, som lever i folkets minne av diktning (saga och sägen, folkvisa, ordspråk m. m.), tro och sed.» Strax efteråt meddelas det, att folkets materiella kultur icke bör föras hit, lika litet som dialektstudiet; däremot är kännedom om primitiv religion liksom om äldre tiders hjälte- och mytdiktning en nödvändig betingelse. Men kan nu någon säga, var gränsen mellan materiell och andlig kultur går hos allmogen? Att för oss kulturmänniskor draga gränser på dessa områden blir en snusfornuftig skolmästaresyssla, och likväl kommer det alltid att stå kvar, att på folksedens område magien aldrig kan förstås utan kännedom om den materiella odlingen och vice versa. Och vart skola sociologien, folkpsykologien, allmogekonsten o. s. v. föras? De rymmas ju icke inom den lundensiska studieplanen.

Ornamentiken är anbragt på riktiga föremål och bör väl då höra till den materiella kulturen. Men ornamentik är icke endast typkunskap, den har på sina primitiva stadier även ett betydande folkpsykologiskt värde. Samhällsskicket kan icke studeras utan att samfundsformer och samhällstyper hållas tillsamman. Folkleden får väl också närmast anses höra samman med den materiella kulturen. Men då måste ovillkorligen också riten föras hit, eftersom den ursprungligen är en sedvänja och helt och hållet måste ses som sådan. Folkbruk hava också ett stort antal lekar och folkliga upptåg varit.

¹ Utredning rörande Folkminnesforskning såsom examensämne i filosofiska fakulteten vid Lunds universitet. Lund 1912, sid. 3.

En utförligare redogörelse för vad som bör förstås under begreppet Folkminnen erhålla vi i v. Sydows skrift om Folkminnena och deras insamling.⁷ Här uppräknas såsom folkminnen: »tro och sed, folksägner, folksagan, visan och folkmusiken, danser och lekar, gåtor och ordspråk, ramsor och andra smärre folkminnesgrupper». Under det att dessa olika slag av folktradition behandlas utförligt på över 20 sidor, avfärdas den tradition, som knyter sig till »den materiella kulturen och speciella förhållanden i bygden», på något över en halv sida. Sådant kram betecknas som »biprodukter vid folkminnessamling», som man gör klokt i att begära upplysningar om, allra helst som man under samtal om dylika ting stundom stöter på »folkminnesföreteelser, som man annars aldrig skulle lyckats upptäcka». — Alltså denna kunskap hos folket hör icke till folkminnesföreteelserna!

Lika viktiga som sagan, visan, folktron o. s. v. äro ännu bevarade traditioner om det forna levnadssättet, äldre näringar och hushållning, såväl inom- som utomhus, dräktskicket samt framförallt de forna samfundsförmerna. Och här gäller att måhända intensivare än ifråga om de av v. Sydow särskilt omhuldade folkminnena gripa in för att rädda ännu levande tradition. Dessa »folkminnen» äro nämligen av den beskaffenhet, att de genom sitt innehåll och delvis även genom sin form komma att ännu någon tid framåt sysselsätta folkfantasién och folkminnet. Men vad som hörde till den dagliga ekonomien glömmes, så fort nya näringsformer ersätta de gamla. Vad samfundsförmerna beträffar, hava dessa efter bysamhällets omorganisering och ägoskickets omläggning genom skiften o. s. v. redan för så länge sedan ersatts av modernare, att

det gamla mångenstädes är fullständigt förgäta och endast med stor svårighet, om något sådant över huvud ens låter sig göra, kan rekonstrueras.

Vidare ha vi den tradition, som knyter sig till äldre inventarier, gamla hantverkare, snickare, målare o. s. v., hemslöjd m. m. Särskilt för sistnämnda företeelse har den av hemslöjdskommittén verkställda enquéten visat, vilket ofantligt rikt material till vårt lands etnografi, som folkminnet bevarar.⁸ Slutligen har varje gård sina traditioner, varje släkt sina, framstående kommunalmän och gamla original sina, vilka samlade till ett helt bilda en ortskronika för sig.

All denna tradition, även den anspråklösa, är för en vetenskaplig kulturforskning av lika stor betydelse som de s. k. folkminnena. Det har också på folkdiktningshåll oupphörligt hävdats, vilken betydelse »folkminnesforskningen» har i hembygdsrörelsen och för skapande av en levande fosterlandskärlek. Men inga »folkminnen» kunna vara så ägnade härför som just uppteckningar av sådant, som belyser de gamlas dagliga gärning, deras kynne och personliga egenheter; det är just kännedomen härom, som gör de gamla riktigt livs levande och väver de finaste men ock starkaste trådarna mellan de släkten, som gått, och dem, som nu leva eller komma.

Vid den diskussion, som fördes i filosofiska fakulteten i Lund vid handläggandet av den första ansökan om examen i folkminnesforskning, ordades bl. a. om sago-forskningens metoder, och v. Sydow hävdade härvid, att av dem den »historiska metoden» intog en underordnad ställning vid sidan om den »biologiska». Man måste

⁷ Hemslöjdskommitténs Betänkande, Del II. Sthlm 1918, sid. 247 ff.; märk särskilt den av konstnären Gustaf Ankarcrona verkställda utredningen rörande Kopparbergs län, sid. 291 ff.

⁸ Folkminnen och Folktankar. 1914, sid. 177 ff.; även separat, Lund 1915.

framförallt känna folkminnenas biologi och ett visst folkminnesstoffs natur och livsbetingelser. Beträffande sagan hade den engelska skolan sin största förtjänst därigenom att den ställt denna »på sin rätta plats så till vida som den visat dess intima sammanhang med folktron».¹

Vid samma tillfälle hade också J. A. Lundell i ett avgivet utlåtande² betonat vikten av, att för ämnets studium fordrades språkkunskaper utöver det vanliga skolstudiet jämte någon »orientering på den primitivt-materiella kulturens område (jakt och fiske, åkerbruk)».

Det program, som uppställts för vad man vid folkminnesinsamlandet borde rikta sin uppmärksamhet på, företedde flera brister. Man skulle då efter det sist anförda ha kunnat vänta en studieplan för folkminnesforskningen som universitetsämne — även i den större begränsning, som gillades av fakulteten — sådan, att den gäve de studerande *någon* etnologisk inramning kring problemen. Hur det förhåller sig härmed, framgår vid en granskning av studieplanen för ämnet, sådan den föreligger i universitetets studiehandbok.³ I approbaturkursen för kandidatexamen fordras 18 arbeten i folkdiktning, huvudsakligast rörande folkvisor och folksagor. Inom kategorien tro och sed fordras 4, och den del av folklivet, som plägar räknas till den materiella kulturen, är icke alls företrädd. De arbeten på folktrons och folksedens område, som erfordras äro: Djurklou, Unnarsboarna, alternativt med Sundblad, Gammaldags bruk eller Nicolovius, Skytts härad, vidare Jonas Stolts minnen,

¹ Utredning rörande Folkminnesforskning etc. sid. 8 samt Folkminnesforskning såsom examensämne i filosofiska fakulteten vid Lunds universitet II, Protokollsutdrag. Lund 1912 sid. 8 ff.

² Utredning rörande Folkminnesforskning etc. sid. 27.

³ Studiehandbok för de studerande inom filosofiska fakulteten i Lund. 3 uppl. Lund 1916 sid. 47 ff.

Feilberg, Dansk Bondeliv och Sartori, Sitte und Brauch. I cum-kursen fordras i svensk etnologi intet vidare utöver det nyss anförda. Först på licentiatstudiet skall examinandan beredas tillfälle att orientera sig med den materiella kulturens gåtor, och därvid föreslås »t. ex. Meitzen, Rhamm, Hahn, Sirelius». Vilka arbeten av de nämnda författarna som avses, nämnes icke. Men namnet Rhamm låter för den i folklivslitteraturen något bevandrade mycket nedslående.

Hur har det krav på kännedom om »folkminnesstoffets livsbetingelser» inlösts, som vid ämnets tillkomst uppställdes? Vid sidan om en i och för sig oproportionerligt stor kurs i sagoberättelser och folkvisor jämte hithörande vetenskaplig litteratur har lagts en lösligt hopkommen kurs i folklivskunskap, en kurs, som dessutom på kandidatstudiet icke upptar ett enda arbete i den vid ämnets tillkomst utlovade orienteringen över materiell kultur.

Så särdeles rik är den svenska etnologiska litteraturen visserligen icke, men *något* skulle väl dock ha kunnat plockas samman. Dessutom är det ju ämnets uppgift att också skapa skolade upptecknare av folkminnen, men hur skola de kunna med anspråk på urskillning lösa sin uppgift på ett sådant område som folktrons eller folksedens, när de icke genom studiet av en enda vetenskaplig undersökning rörande dessa ämnen varit i tillfälle att orientera sig med problemen.

Resultatet av vår granskning blir, att det verkligt nya i folkminnesforskningen egentligen icke är något annat än namnet. Som universitetsdisciplin är den väsentligen intet annat än folkdiktsforskning efter danskt-finskt mönster. Det praktiska behov, den skall fylla, är uppteckandet och räddandet undan förgångelse av ännu bevarade folkliga

traditioner, och de traditioner, som därvid anses komma ifråga, äro i första hand de rent litterära: sagan, sägnen, visan, gåtan och ordspråket m. m. men dessutom sed och tro, försåvitt dessa, för att använda Kaarle Krohns uttryck, »äga ett poetiskt innehåll». För den första kategorien kräver man grundlig akademisk bildning, för den senare fordras ingen vetenskaplig skolning alls! All den målmedvetna samlareverksamhet, som tidigare bedrivits, och som resulterat i en, om ock icke kvantitativt så dock kvalitativt betydande litteratur på området, underkännes eller karakteriseras såsom tillkommen mera på en slump.

III.

I början av augusti detta år riktades en vädjan till allmänheten om insamling av medel för att vid Lunds universitet inrätta en professur i ämnet Folkminnesforskning, vilken skulle bära G. O. Hyltén-Cavallius' namn. Uppropet var undertecknat av akademiska lärare från våra högskolor och av ett antal andra kulturellt intresserade personer, av vilka många säkert icke gjort sig reda för vad frågan gällde. I några artiklar i Svenska Dagbladet framhöll jag, hurusom det skulle vara mera i överensstämmelse med svenska forskningstraditioner, att folklivsforskningen, den svenska etnologien, infördes bland de akademiska disciplinernas antal; detta läroämne skulle också bättre anstå Hyltén-Cavallius' minne. Samtidigt begagnade jag tillfället att påpeka ensidigheten i den lundsiska folkminnesforskningen ävensom den osäkerhet, man visat i fråga om ämnets uppgifter och begränsning, och som efter allt att döma berodde på att man på vederbörligt håll icke för sig själv klarlagt de mål, man vill nå.

I det meningsutbyte, som med anledning härav utspann sig mellan docenten v. Sydow

och mig, hävdade den förre, att ämnet såsom lärdomsfack vore exakt avgränsat, efter som det till alla delar motsvarade, vad man numera förstår under begreppet Folklore; dessutom vore ämnet svensk etnologi så vidlyftigt, att det icke kunde uppehållas av en person; redan ämnet folkminnesforskning vore så omfattande, att det fullt krävde sin man, varför en klyvning av etnologien i två discipliner vore redan nu fullt av behovet påkallad.

Vad först begreppet Folklore angår, har detta till sitt innehåll redan växlat många gånger. Från att ursprungligen hava betydtt »folkets lära», the lore of the folk, har det på många håll erhållit betydelsen av »läran om folket», folkforskning, the lore about the folk. Men även i de fall, då man vidhållit den ursprungliga betydelsen, har ämnet på olika håll fattats olika. Så har man understundom under folklore inräknat all folklig tradition och dessutom på ett och annat håll även folkspråket, det har fattats som kollektivbegreppet av folklivskunskap och dialektforskning. Samtidigt som under 1800-talets senare hälft den allmänna etnologiens studium utvecklade sig, gav man i England åt folklore en innebörd närmast motsvarande denna lärdomsgren, och vid Folklorekongressen i London 1891 medgav Andrew Lang, att om han tillfrågades om var skillnaden ginge mellan Folklore och Etnologi (engelskt: Anthropology), stode han i det närmaste svarslös. Den definition, man för närvarande ger åt begreppet i England, och på vilken v. Sydow stöder sig, motsvarar återigen närmast den, som Thoms gav 1846.

Det är icke uteslutet, att en begrepps-förvandling ännu en gång kan komma att äga rum. Den nationalism, som nu blivit slagordet för dagen, kan mycket väl komma att medföra en väckelse även till en livligare

omfattad nationell forskning. Efter den erfarenhet, vi äga om nationellt nyvaknande i gångna tider, ha vi rent av rätt att vänta en sådan. Väl vore också om så bleve, ty den inhemska etnografien är i många av Europas länder alltför sorgligt försummad. Det har blivit en modesak att göra resor bland vilda folk, och man erhåller med den största lätthet stora penningeunderstöd för dylika företag, men vår egen och våra europeiska frändefolks etnografi tar man en mycket ringa notis om. Vaknar en gång på allvar intresset för den europeiska etnografien, då skall man också finna den nuvarande innebörden av begreppet folklore för trång. Då måste man gå till uppgiften med samma förutsättningar, som man går till studiet av de färgade folken. Men huru skulle man betrakta en etnograf, som reste ut bland dem och endast samlade deras sagor och de av deras traditioner, som äga »ett poetiskt innehåll», ej toge den ringaste notis om deras dagliga liv, deras samhällsskick och deras näringsförhållanden?

Vad v. Sydows senare påstående angår, att ämnet etnologi är så vittomfattande, att det kräver en klyvning i två discipliner, kan man så till vida instämma däri att man kan erkänna behovet av en specialisering på olika delar av det stora forskningsområdet. Men specialiseringen får icke upphäva kravet på en viss gemensamhet i skolning och utstakning av arbetets uppgift. Och vidare — om en klyvning — varför just i dessa två discipliner. Det kan sättas i fråga om icke folkpsykologien, samhällsläran, folkreligionen, musiken, ekonomin o. s. v. var och en kunde göra anspråk på att få betraktas som skilda discipliner av etnologien lika väl som folkminnes- här fattat lika med folkdiktsforskningen. Men förutsatt att etnologien delas i de två av v. Sydow projekterade halvorna, återstår ännu det spörsmålet, var gränsen i

detta fall skall dragas. v. Sydow påyrkar här en delning mellan vad han kallar folkminnesforskning och allmogeetnografi och vill därunder förstå andlig och materiell allmogekultur. Jag har redan ovan framhållit, huru flytande dessa gränser äro, och att mycket av vad vi kulturmänniskor nu uppfatta som andlig kultur efter ett etnologiskt betraktelsesätt snarast måste fattas som materiell och vice versa. Den gräns, v. Sydow här förordar, är rent artificiell, och en klyvning utefter den måste hava till följd, att de båda därvid uppkomna, i och för sig heterogena men sinsemellan så nära sammanhängande halvorna var för sig förblöda.

Skall klyvning ske, måste snittet göras icke mekaniskt utan efter organiska lagar, och framför allt måste man se till, att man icke skär tvärs över ådrorna. De folkliga traditionerna kunna till sitt innehåll delas i två stora huvudgrupper, de som höra till sed och tro, och de som höra till folkets diktning. Till den förra kategorien måste emellertid räknas ej blott festbruken och de vid skilda tillfällen förekommande magiska brukna jämte därmed förbunden tro. Hit måste även räknas vardagsbruken och *alla* de regler, människan har att i sitt dagliga liv iakttaga, dessa må nu vara rena hushållsregler eller regler av, efter *vår* uppfattning, mera vidskeplig art. Till det rena arbetsättet vid sådden höra såväl plöjning och harvning som det olika användandet av julbrödet för plogen, åkern och dragarna. Att dessa få del av julbrödet är en grundförutsättning för erhållandet av en god skörd och har för ett primitivt betraktelsesätt ett lika reellt innehåll, som att oxarna spännas för plogen. Till arbetssättet vid skörden hör skärandet av säden och de olika slagen av dennas uppsättande till torkning lika väl som bindandet av lyktneken och de sedvänjor, som knyta sig till sista lasset, sista

kärven och skördegillet. För förstående av dräkten är kännedomen om de olika plaggen och vem, som förfärdigade dem, av lika stor vikt som de folkliga traditionerna rörande hur och när de olika plaggen användes och den »magi», som kan stå i samband därmed. Vid botandet av en sjukdom eller en kroppsskada är kännedomen om själva behandlingen, denna må vara rationell eller irrationell (vidskeplig) av lika stor betydelse som kännedom om den härvid lästa besvärjelseformeln. Båda hänga etnologiskt så nära samman, att de icke kunna åtskiljas.

Dessa företeelser bottna i primitiva levnadsförhållanden eller äga förutsättningar av rent folkpsykologisk art. De hava spontant utbildat sig inom större etniska områden, och hava vissa bruk stelnat till att erhålla en mera rituell karaktär, — utbildat sig till ett folkligt etikettsbruk —, har detta skett så småningom och av sig självt, icke genom en enskild persons påfund.

Av helt annat ursprung är den egentliga folkdiktningen. Den måste inom flera av de grupper, den innefattar, ytterst hava ett individuellt upphov: här har *en* hjärna arbetat, *en* skapande fantasi varit den yttersta nerven. Den så erhållna berättelsen eller visan har lärts av andra och sedan spritts vidare, många gånger över mycket vidsträckta områden. Många av dessa diktar-skapelser hava fått en kort livslängd — varit en låga, som flammade till och för länge sedan förbrunnit — andra hava från släktled till släktled kunnat fortplanta sig i årtusenden, såsom fallet är med ett stort antal folksagor.

Den finske forskaren K. R. V. Wikman har karakteriserat skillnaden mellan dessa två kategorier av folkliga traditioner så, att den ytterst återgår på skillnaden mellan handlingsdrift och intellekt.

Även till sin vetenskapliga behandling fordra dessa bägge grupper av folkliga tradi-

tioner olika arbetssätt. Under det att för den förra den jämförande etnografiens metoder huvudsakligast måste komma till användning, måste för den senare en litteraturhistoriskt filologisk metod i stor utsträckning tillämpas, då det oftast gäller att spåra en saga, en gåta eller ett ordspråk tillbaka till den litteratur, som tillhör äldre bildningsperioder i människans historia, latinarens och grekers, indiers och egyptiers.

Efter nu skisserade linjer synas vi kunna tills vidare erhålla en acceptabel indelningsgrund. De två disciplinerna skulle bli folkdikten och folklivet. Men under sådana förhållanden kan icke gärna namnet folkminnesforskning längre upprätthållas såsom beteckning på ett särskilt lärdomsfack. Namnet självt i här anförda betydelse, liksom det vetenskapliga konglomerat, för vilket det är en beteckning, bör då upphöra att existera.

Det kan synas, att ett diskuterande av här berörda frågor är att sälja skinnet, innan björnen är skjuten, eftersom ingendera av de i fråga varande vetenskapsgrenarna ännu erhållit säte vid våra högskolor. Men skulle denna fråga bliva aktuell, då måste åt folklivsforskningen avgjort givas företrädet framför folkdiktningen. Den senare disciplinen måste, om den skall erhålla en verkligt vetenskaplig stadga, flankeras av etnologien, litteraturhistorien och språkvetenskapen. Ingen av dessa forskningsgrenar vilar på folkdiktsforskningen, men de bilda dennas grundstenar. Härtill kommer ännu en annan sak. Folkminnesforskningen har velat utbilda dels vetenskapsidkare, dels skolade folkminnessamlare. Samma krav måste ställas på folklivsforskningen, men dessutom har den ett annat behov att fylla. Vi äga i vårt land en omfattande och viktig kulturorganisation, som heter museumsväsendet. För alla dem, som ägna sina krafter åt denna fosterländskt och vetenskapligt viktiga

gärning, har det varit ett kännbart behov att erhålla grundligare etnologiska kunskaper. Även från ett annat håll, inom hemslöjdverksamheten har helt nyligen uppställt kravet på en högre hemslöjdsundervisning, vari undervisning i svensk kulturhistoria med särskild hänsyn till allmogekulturen skulle ingå.¹ Skola lärarekrafter för dessa uppgifter erhållas, kräves i första hand en universitetsundervisning i ämnet.

På en punkt äro emellertid alla de, som gjort den folkliga forskningen till sin uppgift, ense, och det är, att ett mycket ihärdigare och bättre planlagt insamlingsarbete av de folkliga traditionerna borde bedrivas. Trots det myckna arbete, som här redan utträttats, hava vi ingalunda rätt att nu slå oss till ro och tycka att allt är bra som det är. Ett hinder för ett målmedvetet samlande har varit och är fortfarande, att skolade insamlare saknas. Kan det diskuteras, huruvida den utbildning, den lundsiska folkminnesforskningen ger, är tillfyllestgörande för att skola goda insamlare på folkdiktens område, så är det däremot visst, att den nöjesläsning av Nicolovius och Jonas Stolt, som här bjudes, är av så gott som intet värde för skolning av upptecknare på folktrons och folksedens område. På dem måste helt andra kunskapsfordringar ställas, därest man vill undgå ett hopande i det oändliga av diletterantiskt och undervärdigt uppteckningsmaterial. Visserligen har man i Lund fortsatt på den av Nordiska Museet inslagna vägen att göra frågelistor för julfirande och andra högtidsbruk, men erfarenheten har visat, att de resultat, som enbart härigenom uppnås, icke motsvara den goda vilja och den myckna möda, som offrats på uppgiften av samlare, som, i övrigt oskolade, lämnat massvis med enbart mekaniskt avfattade och oftast på den väsentligastepunk-

¹ Hemslöjddkommitténs Betänkande I, sid. 73 ff.

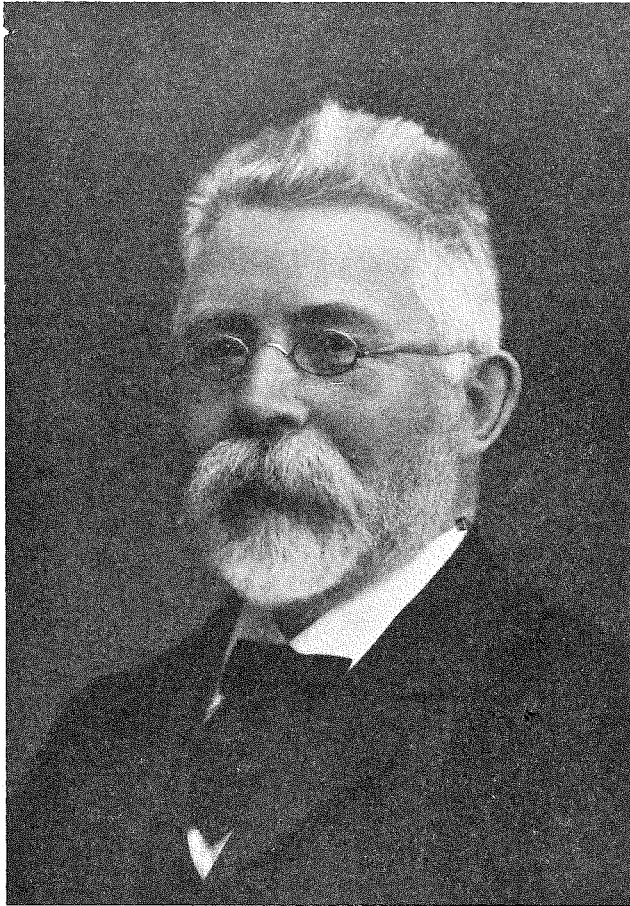
ten bristfälliga svar på frågelistans spørsmål. Här finnes endast en utväg. Här måste en målmedveten etnologisk undervisning ingripa.

Såsom namn på en etnologisk disciplin är »folkminnesforskning» icke användbart. Däremot torde namnet populärt kunna tillämpas på det insamlingsarbete, som nyss antytts, och folkminnen synes mig, ehuru språkligt icke fullt tillfredsställande, likväl vara det bästa slagord, man kan finna, för den engelska beteckningen folklore eller den franska traditions populaires. Men då skall begreppet folkminnen också innefatta allt vad folkets minne bevarar, icke upptaga endast några godtyckligt valda grupper därav och icke till sin innebörd lämpas efter ensidigheter i den utländska folkforskningen.

I snart ett halvt århundrade har ett målmedvetet insamlingsarbete av de svenska folkmålen pågått, drivet och uppehållet av allttjämt nya, för sina uppgifter väl utbildade forskargenerationer från våra universitet. Även på ortsnamnsforskningens område har under de sista åren ett stort och på vetenskapliga resultat rikt arbete utförts i vårt land. Helt nyligen har i Göteborg ett särskilt institut inrättats för studiet av dialekter och ortnamn särskilt i Bohuslän. En liknande arbetsväg med institut för folkminnesinsamlingar jämte en ordnad undervisning i hithörande ämnen är förvisso den enda till målet förande, om det stoff av folkligt vetande skall kunna räddas, som nu mer än någonsin är på väg att förintas.

Dessa önskemål kunna synas vara alltför anspråksfulla och alltför vittomfattande. Men skulle man någonstades ha rätt att uppställa dem, så vore det just i vårt land. Den förste skildraren av svenskt folkliv var vår siste katolske ärkebiskop Olaus Magnus. — Folklivsforskningen i Sverige har 400-åriga anor, och är alltså äldre än i något annat land i Europa.

S M Ä R R E M E D D E L A N D E N

CAMILLUS NYROP † 1918.

CAMILLUS NYROP AV JÖRGEN OLRİK

Den 6. August døde professor *Camillus Nyrop*, Danmarks og måske Nordens betydeligste håndværks- og industrihistoriker, få dage efter at være fyldt 75 år. I sit hjem — han var søn af en højt anset instrumentmager af samme navn — fik han fra barnsben forståelse af dansk håndværks og industris betydning for folket, og hans

vågne interesse førte ham tidlig ind på studier af disse næringsvejes historie i Danmark, hvorved han udrettede et stort og banebrydende arbejde og inddrog nye områder under historisk forskning — områder der hidtil så godt som ikke havde været dyrkede i litteraturen. Lang er listen på de større og mindre skrifter, som den

myreflittige mand i et langt liv fuldførte vedrørende disse æmner; snart mindre af-handlinger og monografier, snart festskrifter med oversigter over et enkelt håndværks-fags eller en industrigrens historie, snart udgaver af de gamle gilde- og lavsskråer fra Middelalderen og af dokumenter vedrørende gamle lavsskikke o. l.; en række af de for nordisk kulturhistorie vigtigste skrifter findes opført nedenfor. De er alle prægede af et omhyggeligt studium i arkiv og bibliotek og af en varm interesse for æmnet og affattede i et letlæseligt sprog, så at fremstillingen ikke tynges af forfatterens store kundskabsfylde. For N. selv var det sikkert av afgørende vægt, at hans arbejder skulde være let tilgængelige for en interesseret læsekreds indenfor fagene, og i det hele anså han sikkert sin historiske forfattervirksomhed som et led i sine mangesidige bestræbelser for at fremme og højne dansk industri og håndværk. Det er her ikke stedet til at opregne alle de embeder og tillidshverv, som han har røgtet i industriens og håndværkets tjeneste, bl. a. som mange-årig sekretær og senere formand i Industriforeningen i København, som virksomt kommissionsmedlem ved afholdelsen af udstillinger o. s. fr., ligesom han har interesseret sig særlig for dansk håndværkerundervisning og for oprettelsen af et kunstindustrimuseum. Derimod må det nævnes, at den kunst- og kulturhistoriske forskning står i stor gæld til ham som redaktør af »Tidsskrift for Kunstindustri» 1885—99 og af tidsskriftet »Fra Arkiv og Museum» 1903—15. Den ansete stilling, som N. i sine senere år indtog blandt sine kaldsfæller, gav sig bl. a. udslag i hans valg til formand for Dansk historisk Fællesforening» (1909—11). N:s retsindighed, store forhandlingsæвне og varme nationale sindelag var anerkendt af alle; han hørte til de samlende kræfter i folket,

og hans kulturhistoriske forfatterskab har i mange måder været banebrydende.

NOGLE AV CAMILLUS NYROPS VIGTIGSTE KULTURHISTORISKE SKRIFTER.

Bidrag til den danske Boghandels Historie. I—II. 1870.

Meddelelser fra Industriens Omraade. 1876.
Dansk Jærn. Hist. Tidsskr. 4. R. VI. 1877.
Strandmøllen. 1878.

Den danske Porcelænsfabrikations Tilbliven. Industriforeningens Maanedsskr. 1878.

Danmarks Glasindustri indtil 1750. Hist. Tidsskr. 5. R. I. 1879.

Om den kunstindustrielle Udstilling. Erindringsblade. 1879.

Om Lavenes indbyrdes Rang og det alm. Omdømme om dem. Industriforeningens Maanedsskr. 1880.

Danske Fajence- og Porcelænsmærker. Sammesteds. 1881.

Danmarks Kridtpibefabrikation. National-økonomisk Tidsskr. XVII. 1881.

Dansk Pottemageri. Industriforeningens Maanedsskr. 1882.

Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere. Kirkehist. Saml. 3. R. IV. 1882.

Meddelelser om dansk Guldsmedekunst. 1885.

Thorvaldsen og den danske Kunstindustri. Tidsskr. f. Kunstind. 1885.

Fra Roskilde Smedelavs Lade. 1886.

Kjøbenhavns Tømrerlav. 1887.

Johan Fr. Classen. 1887.

Industriforeningen i Kjøbenhavn 1838—88. 1888.

J. B. Dalhoff. Tidsskr. f. Kunstind. 1888.

G. F. Hetsch. Sammesteds. 1888.

Danske Sølvarbejder i Rusland. Sammesteds. 1889.

Nogle Kroner og Kroneformer. Sammesteds. 1890.

- Om Oprettelsen af et Museum for Kunst-
industri. Sammesteds. 1890.
- Kjøbenhavns og Hamborgs Vaaben og
Sølvmærke. Sammesteds. 1891.
- Nogle oplysninger om Grev Valdemar
Christians Ruslandsfærd 1643—45. Hist.
Tidsskr. 6. R. III. 1891.
- Fra Danmarks ældste Lavsskraaer. Aarb.
f. dansk Kulturhist. 1892.
- Bidrag til dansk Haandværkerundervisnings
Historie. 1893.
- Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middel-
alderen I—II. 1895—1900.
- Ny Carlsberg. Et Jubilæumsskrift 1896.
- Niels Lunde Reiersen. 1896.
- Danske Haandværkerlavs Segl. Tidsskr f.
Kunstindustri. 1897.
- Danske middelalderlige Gildeseagl. Samme-
sted. 1899.
- Lavsgjenstande fra Udstillingen paa Char-
lottenborg. Tidsskr. f. Industri. 1901.
- Haandværksskik i Danmark. 1903.
- Om danske Sæbesyderier og Oliemøller.
1903.
- Helsingørske Industriforhold, Fra Arkiv og
Museum II. 1904.
- Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav.
1907.
- Kjøbenhavns Skomagerlav 1509—1909. 1909.
- Den danske Enevoldsmagt og Lavene. 1909.
- J. C. Jacobsen. Et Mindeskrift. 1911.
- Ved Alderstrøsts 50 Aars Jubilæum. 1912.
- Bidrag til vor Haandværksstands Historie i
Tiden før 1857. 1914.

EN PROFESSUR I FOLKMINNESFORSKNING

Under våren 1918 spreds till Stockholm via Uppsala ett rykte, att krafter vore i gång att med anledning av Lunds universitets 250-års jubileum upprätta en ordinarie lärostol i folkminnesforskning vid detta universitet. Varför de på den kulturhistoriska forskningens fält i Stockholm verksamma skulle anses sakna det intresse för utökandet av arbetskrafterna i de vetenskaper, för vilka de ägna sitt livs gärning, att de ej skulle underrättas om förehavandet, är visserligen icke fullt fattbart. Den 18 maj 1918 stod en ledare i Aftonbladet: »En akademisk lärostol i fornminnesforskning». Betecknande för, huru främmande nya vetenskapliga discipliner, som äro under framväxt, äro även för en tidningsredaktion, är rubrikens »Fornminnesforskning».

Ledaren går nämligen icke ut på att framhålla önskvärdheten av att vid Lunds

universitet få upprättad en lärostol i nordisk och jämförande fornkunskap, som är den professurs namn, som populärt kunde betecknas med fornminnesforskning, utan på skapandet av en sådan i folkminnesforskning.

Med. utgångspunkt från den omständigheten, att det i år är jämt 100 år sedan G. O. Hyllén-Cavallius föddes, och 50 år sedan hans verk »Värend och Virdarna» kom ut från trycket, framhålles behovet av att skapa en akademisk lärostol för ledande av undersökningen och samlandet av det svenska folkloristiska (folkdiktningens-) materialet. Av denna tidningsartikels författare anges den önskade professurens uppgift som sidoordnad med den förhistoriska forskningen, med verksamheten på Nordiska Museet och med den språkligt och folkloristiskt gagnande gärning, som letts av redaktören för

tidskriften »Svenska landsmål och svenskt folkli». »Folkminnen» skulle således enligt denna terminologi icke omfatta alla resterna av folkets (allmogens) liv från forna dagar, utan en eller några arter sådana. Som designatus till den tilltänkta professuren utpekades docenten C. W. von Sydow, Lund.

I början av augusti månad utdelades det utformade uppropet att genom ett samman-skott enskilda upprätta en professur i folkminnesforskning i Lund, som skulle bära Gunnar Olof Hyltén-Cavallius namn.¹ Tankegången i den ovan omtalade ledaren i Af-tonbladet och i uppropet är analog. Som inbjudare till teckningen stodo många tital personer.

¹ Uppropets ordalydelse var följande:

I år har ett sekel förflutit, sedan den svenska folkminnesforskningens grundläggare *Gunnar Olof Hyltén-Cavallius* föddes. Jämmt ett halvsekel har gått till ända, sedan hans berömda arbete »Värend och virdarne» såg dagen. Det storverk, som han började, har dock ännu icke fullföljts som sig borde i detta på folkminnen så rika land. I våra tre nordiska grannländer däremot har man redan länge behjärtat vetenskapens uppgift på detta område. Bland annat har man upprättat lärostolar i folkminnesforskning vid universiteten.

Det är på hög tid, att man även i vårt land inrättar en professur i folkminnesforskning, vilken kunde tjäna som ett organiserande centrum för insamling och bearbetning av vårt folkminnesstoff. Ty uppskjutas kan detta arbete icke; med varje år går ett stort och dyrbart minnesstoff förlorat under trycket av nutidens brådska utveckling.

Lämpligaste platsen för denna professur i folkminnesforskning är otvivelaktigt Lunds universitet, i betraktande av, att detta är landets enda högskola, vid vilken undervisning och examination i ämnet äger rum, att där under de senare åren ett energiskt forsknings- och insamlingsarbete på området satts i gång, och att i Lund betydande kulturhistoriska samlingar stå till förfogande.

Rätta tidpunkten för inrättande av en sådan professur synes oss vara detta år, då Lunds universitet firar sitt 250-årsjubileum. Vid detta tillfälle kan det vara förhoppning om, att den enskilda offervilligheten, som härvid måste anlitas, i alldeles särskild grad kommer att göra sig gällande till den andliga odlingens fromma.

Alla dem, som älska Sveriges folkliga egenart och traditioner av saga och sång, tro och sed, uppmåna vi därför att med sitt intresse och sina medel efter vars och ens förmåga bidra till att vid Lunds universitet i år upprätta en professur i svensk folkminnesforskning, vilken till minne av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius skall bära hans namn.

Av de tidningar, som välvilligt publicerade uppropet var Svenska Dagbladet den enda, som lät det åtföljas av några reflexioner:

»Det förtjänar påpekas — skriver tidningen — att bland undertecknarna av ovanstående upprop befinna sig samtliga nuvarande och f. d. professorer i nordiska språk, en av de två professorerna i religionshistoria, samt åtskilliga andra framstående vetenskapsmän. Vidare förekommer största parten av Smålands riksdagsmän samt andra av provinsens ledande personligheter. Smålandsintresset får väl närmast sin förklaring därav, att den storman, vars namn lärostolen skall bära, Hyltén-Cavallius, var smålänning och ägnade det bästa av sina krafter åt det etnologiska utforskandet av sitt landskap. Dock torde även till förhållandet bidra, att den man som torde anses designerad till den nya professurens första innehavare, docenten C. V. von Sydow, tillhör samma landskap.

Det glädjande intresse för en viktig del av kändedomen om vårt folk, som tagit sig uttryck i uppropet, och den däri uttryckta föresatsen förtjäna allt beröm. Likväl torde redan från början en reflexion icke kunna undertryckas, som ger sig själv i samma ögonblick man ställes inför denna fråga.

Hyltén-Cavallius' namn hör till de första och främsta inom svenska etnologien. Hans i uppropet berörda skrift »Värend och virdarne» är efter den tidens ståndpunkt ett allsidigt etnologiskt arbete, som berör så gott som alla de problem, denna vetenskap på sitt dåvarande stadium sysslade med, såväl inom materiel som andlig kultur. Sedan dess har den svenska etnologien tillryggalagt en lång och, man kan tryggt säga det, ärofull väg, men det storvulna draget har den bevarat. I motsats till andra skolor har den ständigt sökt förstå andligt

och materiellt liv i deras eviga växelverkan och sålunda arbetat på en bred och fast grund. Att därvid specialforskningen icke saknat vare sig uppgifter eller möjligheter, därom vittna såväl våra kulturhistoriska museers allt mera utpräglade inre defferentiering som också — bl. a. — den särskilda docentur i folkminnesforskning, som sedan åtskilliga år med framgång uppehållits i Lund och bildat en centralpunkt för ett särskilt område av den etnologiska verksamheten.

Emellertid saknas, trots allt, i vårt land en lärostol i etnologi. Såväl denna vetenskaps allmänna som rent svenska delar leva så att säga ur hand i mun på den enskilda offervilligheten. Att denna varit och alltjämt är storartad får icke komma en att bortse från de hämmande moment som ligga i en dylik inofficiell ställning. Först helt nyligen har en dispens sökts och beviljats för en etnolog att i sitt ämne avlägga filosofie licentiatexamen, varvid som examinator förordnats en framstående, inom sitt fack världskänd forskare, som hittills icke kunna vinna annan anställning än en intendentur vid ett privatmuseum. Vad särskilt den svenska etnologien beträffar, äro dess målsmän helt och hållit hänvisade till Nordiska Museet — också detta icke en statens läro- eller vetenskapliga anstalt — för så vitt de vilja ägna sig åt sin vetenskap, visserligen med en minimal avlöning. Till sist befinner sig landets största utomordentligt värdefulla museum för allmän etnografi, såsom en under Naturhistoriska riksmuseum hörande avdelning i ett nödläge så skriande, att man med fullaste rätt kan tala om en kulturell skandal, och den intendentur (med åtföljande professorstitel), vilken är knuten vid detta museum, bör sedan åratals vara fullt upptagen av omsorgen för räddandet av museets samlingar

under en hotande förstörelse på grund av en lokalbrist, som inom kort blir absolut. Något bidrag till den etnologiska vetenskapen är sålunda från detta håll ej att vänta.

När så är fallet, inställer sig omedelbart den reflexionen: Är tidpunkten lämpligt vald för upprättandet av en lärostol i ett etnologiskt specialfack, så länge en dylik saknas för vetenskapen i dess helhet? Vore icke Hyltén-Cavallius' minne bättre hedrat med att knytas till en professur i svensk och allmän etnologi än svensk folkminnesforskning av den speciella och litterära art, som här otvivelaktigt kommer att bli fråga om?

Saken tål i varje fall att dryftas.»

Detta tidningens uttalande hade också till följd, att det kom en livlig diskussion i gång. Fil. doktor Nils Lithberg skrev tvenne artiklar dels för att orientera den stora allmänheten med, vad frågan gällde, dels för att som sin mening framhålla att skall en professur med Hyltén-Cavallius namn upprättas, bör denna omfatta ämnet svensk etnologi oavkortat. En deskription på omfånget av ämnet svensk etnologi äga vi i Föreningens för svensk kulturhistoria stadgar, om vi slå samman, vad representanterna för ämnesgrupperna 1) och 2) i föreningens vetenskapliga råd skola representera. Den positiva delen av d:r Lithbergs artiklar återfinnas i denna tidskrift sid. 146 ff.

Det här ovan återgivna uttalandet av Svenska Dagbladets redaktion besvarades av professor Gustav Cederschiöld, f. d. professor i nordiska språk vid Göteborgs högskola. Att professor Cederschiöld var den ende bland undertecknarne, som framträdde som respondens, torde förmodligen kunna tydas så, att det är han, som äger förtjänsten att vara en av de främsta initiativtagarna till skapande av en första akademisk lärostol i en av den svenska folk-

kunskapens grenar. Sedermera deltog även doc. C. W. von Sydow i diskussionen med ett par omfattande inlägg. Artiklarna ha förekommit i Svenska Dagbladet lördagarna den 10 och 17 augusti (Lithberg), söndagen den 18 (Cederschiöld), lördagen den 24 aug. (v. Sydow), torsdagen den 29 aug. (Lithberg) och fredagen den 5 sept. (v. Sydow).

Tydligen hann ej insamlingen avslutas, innan Lunds universitetsjubileum firades i september, ty bland de många och stora donationerna i samband med detta återfanns ej någon för den här åsyftade lärostolen.

Emellertid bekantgjordes resultaten av insamlingen på hösten, i det att ett antal professorer ingingo till regeringen med en skrivelse om anstalter av administrativ och ekonomisk art för tryggnad och främjande av folkminnesforskningen i Sverige. I skrivelsen begäres, att det nu för detta ändamål utgående anslaget skulle höjas till ungefär dubbla beloppet, och att det skulle få användas till skapandet av en fast institution,

som skulle tjäna som central för insamlingen och undersökningen av folkminnen i Sverige. Om staten på detta sätt gäve en tryggande utgångspunkt, skulle arbetet kunna vidgas genom privata tillskott. Så kunde till vidare de för professuren med Olof Hyltén Cavallius' namn insamlade medlen få användas för denna institution. Stiftelsen skulle anknytas till Lunds universitet.

Sedan denna skrivelses innehåll blivit bekant genom den dagliga pressen, sammanträdde i Stockholm en representant för Folkminnesarkivet i Lund, doc. v. Sydow, en för Landsmålsarkivet i Upsala, doc. Herman Geijer, och några tjänstemän vid Nordiska Museet för att diskutera möjligheterna att åstadkomma en för alla hithörande forskningsgrenar och institutioner betryggande, hela riket omfattande organisation och ekonomisk reglering. Man enades om att söka åstadkomma en preliminär utredning om de besläktade forskningsgrenarnes önskemål att lägga som grundval för den eftersträfvade organisationen.

DE NYUPPTÄCKTA RÖRSTRANDSDOKUMENTEN AV E. G. FOLCKER.

Till de meddelanden rörande Rörstrandsfabrikens historia som av »Rigs» redaktör lämnats i tidskriftens andra häfte ber under tecknad att härmed få anknyta några erinringar.

Ambrosiani har genom utgivandet av de tvenne dokumenten ur det i Riksarkivet befintliga sammelbandet: »Fabriksberättelser, Hallrättsberättelser 1736—1742» gjort sig synnerligen förtjänt av fackmäns och intresserades tacksamhet. Då han säger sig antaga, att »dessa dokument av ingen forskare uppmärksammas på detta gömställe», tror

jag emellertid, att han misstar sig. Det är nämligen ganska tydligt, att Stråle haft tillgång så väl till det ena som till det andra. Det första inventariet citerar han, då han sid. 78 i sitt stora arbete på tal om fabriken ekonomi vid den tid då Anders Fahlström blev dess föreståndare säger, att, »av det inventarium som avlämnades till Hallrätten i december 1740 inhämtas även, att efter 1739 års inventering i boden vid Riddarhustorget då fanns osålt 'porcellaine' för 30,507 daler 14 öre».

När han vidare sid. 66—68 ger en för-

teckning på arbetspersonalen under de tyska mästartarnes ledning av fabriken, upptager han däri samtliga de personer som i den av Ambrosiani aftryckta förteckningen kallas: »målaregässar» och »läropåikar» och detta med namnen i samma ordning. Han uppger också i sin i slutet av boken tryckta förteckning på porslinsritare vid Rörstrands fabrik 1750—1783» dem av dessa som varit anställda »sedan 1741» och vilka äro desamma som finnas i Ambrosianis förteckning.

Slutligen säger han (sid. 73) angående den Håkan Ångman, vars namn finnes på den i Nationalmusei samling förvarade, 1737 daterade tallriken med bibelspråk, att han icke funnit någon målare med detta namn, men att han »i en förteckning på arbetare och betjante vid Porcellainsfabriken i Januari månad 1741 upptäckt bland andra brännaren Håkan Engman», vilket ju konklusivt bevisar, att han sett även detta dokument.

Ambrosiani ifrågasätter i sitt meddelande i samma häfte av »Rig» angående utställningen av gammal Rörstrandsfajans i Nationalmuseet: huruvida »det ännu kan vara lönt att polemisera med Stråles berömda framställning av Rörstrands historia, som nu är omkring 40 år gammal, då vi genom så många årtiondens samlareverksamhet fått

ett så långt rikare material till vårt förfo-gande».

Utan att anse mig skyldig till någon ohemul polemik, tror jag dock, att de fakta, som här ovan framlagts, i själva verket klarlägga skillnaden mellan icke så mycket nutida och gammaldags forskningsmetod som icke snarare mellan dilettantisk och vetenskaplig framställning.

Stråle har känt till de dokument som Ambrosiani nu meddelat, men han har icke brytt sig om att någonstades i sin bok omtala, var han funnit dem, långt mindre i deras helhet avtrycka dem.

På samma sätt har han tydligen gått tillväga i många andra fall.

Den vetenskaplige forskaren skall antagligen från åtskilliga dylika uppslagsändar i Stråles bok kunna leta sig fram till upptäckter lika värdefulla som dem Ambrosiani nu gjort.

Häri ligger i själva verket en högst väsentlig del av den berömda bokens värde: att vara en källskrift eller snarare en nyckel till källskrifter för den verkligt vetenskapliga framställningen av vår ärorika äldsta fajansfabriks historia, som vi visserligen ännu sakna, men som otvivelaktigt förr eller senare måste komma.

MYNT OCH SEDLAR, REFERAT EFTER ETT FÖREDRAG AV OSCAR MONTELIUS.

Vid Föreningens för svensk kulturhistoria sammankomst måndagen den 2 dec. 1918 höll f. riksantikvariern Oscar Montelius ett med skioptikonbilder rikt illustrerat föredrag över ämnet »mynt och sedlar». Tidskriften *Rig* har visserligen som önskemål att få föredragen i föreningen avtryckta i sina spalter. I detta fall måste dock göras ett undantag, ty det material, på vilket före-

draget baserade sig, är under utgivning i den av riksbanken ombesörjda publikationen »Sveriges Riksbank», bd III. Med författarens medgivande lämna vi här ett oillustrerat referat av föredraget och hänvisa den intresserade till den bildsamling, som återfinnes i ovan omtalade publikation.

Inledningsvis framhöll föredraganden, att all köpenshans äldsta form vore bytshandel, vara byttes mot vara. Vissa därtill särskilt lämpade varor kommo liksom av sig själva att bli de vanliga bytesmedlen. Så t. ex. boskap hos grekerna. Homerus omtalar sålunda, att första priset vid de tävlingar, som anställdes vid Patroklos' likfärd, bestod av en trefot, skattad tolv oxar i värde, medan det andra priset endast vore en tärna kunnig i allsköns slöjd och lik två par oxar i värde. Den ursprungliga betydelsen på latinets pecunia, »pengar», »förmögenhet» var också boskap, samma betydelse som på de nordiska språkens »fä». Ett annat vanligt bytesmedel var den i Röda havet levande snäckan Cyprea moneta, varav även några exemplar under forntiden letat sig upp till Norden. Så småningom blev det dock metallerna, som blevo de vanligaste bytesmedlen. På Peloponnesus användes smala spett av järn, som enheter vid bytshandeln, vid mitten av det första årtusendet före Kristus. Sådana ha återfunnits vid utgrävningar av Heratemplet i Argos. Först uppskattades emellertid icke fyndet, utan hade det så när fått rosta bort i museets källare i Athén, innan man fick ögonen upp för dess stora betydelse.

När metaller mer allmänt blevo medlare inom bytshandeln, vägdes de. I Egypten har man funnit vikter i form av hornboskap, ett minne om att sådana husdjur av ålder vore ofta brukade bytesmedel. Vid stark omsättning blev det emellertid obekvämt att ideligen stå och väga. Metallstycken anskaffades med av både köpare och säljare bekant vikt och halt. Så uppstod myntet. Därefter behövde man således vid betalning endast räkna upp metallstyckena, ej väga dem. Tidigt försågos dessa metallstycken med ett märke, som skulle visa, att vikten vore riktig. Detta märke slogs in

(präglades) i metallen, som lagts på ett litet städ, som även vid präglingen lämnade ett märke på metallens undersida. Att börja med hade mynten icke någon bestämd form. Då ett mynt således är ett stycke metall av viss vikt, är myntsystemet i ett land ursprungligen detsamma som dess viktsystem.

»I Lydien» på Mindre Asiens västra kust, var det, som de första mynten slogs, omkring 700 år före vår tideräknings början. Till Egypten kom emellertid denna upptäckt först så sent som under Alexander den store. De första mynten i det grekiska kulturområdet voro av silver utom på Peloponnesus, där jännet rikligt förekom, och mynten följaktligen slogs av denna metall. I Italien åter var god tillgång på koppar. Volterra var Italiens Falun. Därav att kopparn var ett så vanligt bytesmedel, fick mynten på latin heta æs, »koppar» eller »brons». Under kungatiden i Rom användes stora rektangulära kopparstycken, som påminna om de svenska myntplåtarna. Från år 335 f. Kr. präglade man i Rom stora runda kopparmynt, som ursprungligen hade en vikt av ett romerskt skålpund, libra (i det närmaste 325 gram). Vanligen kallades detta mynt *as*, emedan detta ord betyder *en*; att det var en libra — det visste alla. Redan långt före Kristi födelse präglades synnerligen vackra mynt såväl av guld som silver. De ha i detta avseende icke överträffats av någon senare tids mynt.

I Sverige funnos sedan tiden kort efter Kr. f. d. mynt, som dock alla voro präglade i utlandet. Solidi — romerska och bysantinska guldmynt — äro här anträffade i hundratal; denarier, romerska mynt, i tusental; de arabiska, tyska och anglosachsiska silvermynten i tiotusental. I allmänhet betalade man dock i Sverige med guld och silver efter vikt. För att tenarna lätt skulle kunna huggas av, voro de smala, och för

att de lätt skulle kunna bäras, hade de formen av spiralringar. Under medeltidens äldre del var förhållandet mellan guld till silver som 1 : 8, nu är det ungefär som 1 : 15.

Från vikingatiden ha ej så få vågar och vikter, liksom de dosor, vari dessa förvarades, kommit till oss. Dit hör bl. a. en i Sigtuna funnen dosa med sin långa med runor skrivna besvärjelseformel. Vikterna äro av järn, som överdragits med en tunn bronsyta, för att de ej skulle kunna förfalskas.

Inhemskt mynt fick Sverige ej förrän under övergångstiden från hedendom till kristendom. Under mer än femhundra år voro alla svenska mynt av silver. Från Mälaren Björkö och angränsande område härstamma ett antal 900-tals mynt, som av flere forskare anses vara präglade i dessa trakter. Olov Skötkonung slog däremot med säkerhet mynt i Sigtuna under ledning av engelska myntmästare. Dessa mynt äro till typen lika de samtida engelska. De väga en fjärdedel av den minsta inhemska vikt-enheten, örtugen. Det anglosachsiska mynt, som efterbildades av de svenska, kallades penny. Därav kom det svenska namnet penning, på medeltidslatin denarius. Snart därefter minskades penningen i vikt, så att man fick 8 sådana på örtugen. I Götalandskapen gick det vanligen 16 penningar på örtugen. Detta var det största myntslag, som under tre och ett halvt århundrade präglades i Sverige. Därför blev »penning» liktydigt med mynt i allmänhet. Många svenska silvermynt från medeltiden äro icke präglade på båda sidor utan endast på den ena, så att den på åtsidan upphöjda bilden ses fördjupad på framsidan. De äro kända under namnet brak-teater.

Ursprungligen var det präglade myntet gott, sedan försämrades det så, att med

tiden skillnaden mellan mark silver och mark penningar blev allt större; mot medeltidens slut t. ex. som 1 : 13. Större mynt än penningar, örtugar, slogos först på 1300-talet och ändå större, mark, i början på 1500-talet, sedan Sala silvergruva upptäckts. Under Gustav Vasas befrielsekrig slogos dåliga, starkt kopparhaltiga mynt med 10 à 20 % silver, som således nästan voro kopparmynt. Gustav Vasa lade sig snart vinn om att ordna myntväsendet. Han slog mynt med 1 och 2 marks valörer, efter hans tid slogos sådana med ända upp till 20 marks. Det sista myntet med värdet angivet i mark eller öre är från Gustav III:s tid.

Under förra hälften av 1500-talet kom ett nytt mynt av främmande härkomst att spela stor roll i Sverige, nämligen den vid Joachimsthal i Böhmen präglade s. k. Joachimsthalern. Sådana präglades redan år 1534 och kallades då daler, på 1600-talet riksdaler och senare riksdaler in specie. Myntet har präglats ända till 1871 och har därunder, således under nära 350 år, till sin halt ej avsevärt försämrats. I början var en daler värd 3 mark, men redan på 1340-talet räknades dalern lika med 3,5 mark och på 1560-talet lika med 4 mark, vilken beräkning sedermera bibehållits. Så småningom uppstod en kursskillnad mellan riksdaler specie och en sådan betald i andra silvermynt. På de 1775 präglade riksdalermynnten uttrycktes värdet därför dels med »1 Rd» (en riksdaler) och dels med »3 DSM» (3 daler silvermynt). Då en daler silvermynt var i värde lika med 4 mark, blev en riksdaler specie lika med 12 mark. Efter 1775 års myntreglering delades riksdalern i 48 skilling och 1 skilling i 12 rundstycken. På 1800-talet uppstod skillnaden mellan riksdaler banco och riksdaler riksgäld. På 1850-talet kallades de senare riksdaler riksmünt. I stället för i skillingar delades sam-

tidigt denna sistnämnda i 100 öre. Genom 1873 och 1875 års myntkonvention med Danmark och Norge, enligt vilken alla de tre skandinaviska länderna skulle hava samma mynt, blev enheten en krona, av samma värde som en riksdaler riksmünt.

Under hela nyare tiden präglades i Sverige guldmynt, mest dukater — benämnda efter ett venetianskt guldmynt, — men denna prägling var av föga praktisk betydelse.

Under Johan III:s regering hade det svenska myntet försämrats så, att ehuru det utgavs för silvermynt, det i själva verket ej var annat än kopparmynt. Gustav II Adolf ville ej beträda samma väg, utan beslöt att slå verkliga kopparmynt. År 1624 präglades sådana på $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ öre. De senare kallades fyrkar. Emedan de voro avklippta bitar av kopparplåt kallades de klippingar. De höllo sällan sin angivna valör. Därför övergick man 1627 till att prägla runda mynt, som lättare kunde göras likformiga. De största hade 1 öres valör. Detta skulle vara 1 öre silvermynt, men snart försämrades kursen. Man började räkna öre silvermynt i silver och öre silvermynt i koppar.

Under 1640-talet infördes en nyhet i det svenska myntväsendet, nämligen plåtmynt. Enligt prägelns hade de största ett värde av 10 daler silvermynt, men så mätte de också 70 cm. i längd och 33 cm. i bredd samt vägde nära 20 kg. De sista plåtarna slogos år 1766, på sistone med användande av gamla stämplor.

Några allmänna upplysningar om de svenska mynten må här nedan följa. På ett svenskt mynt från medeltiden läses i allmänhet den konungs namn, för vilken det präglats. Under äldre medeltiden ses ofta en bröstbild av konungen, under senare medeltid upphör detta bruk för att återupptagas av Gustav Vasa. I de flesta fall kan man dock på mynten se, för vilken regent

de präglats. På många angives detta t. ex. genom familjevapnet, såsom vasen under Vasaätten. Det första mynt med årtal är slaget 1478 för riksförståndaren Sten Sture d. ä. Det är anmärkningsvärt, att härvid användes arabiska siffror. Även i detta fall infördes ordning och reda av Gustav Vasa. Först på 1540-talet börjar man i prägelns utsätta värdet på myntet, vilket under 1600-talet blir regeln för mark- och öresmynt, för riksdalermynt först under Adolf Fredrik. Det språk, som mynten tala under hela medeltiden och länge därefter, är latin. Först på Gustav IV Adolfs mynt läses kungatiteln på svenska.

Tidigt börjar det svenska sedelmyntets historia och den erbjuder mycket av intresse. Redan i början av 1660-talet begynte den Palmstruchska banken att ge ut verkliga sedlar, kreditivsedlar. Dessa förklarade innehavaren berättigad av banken erhålla det belopp, varå sedeln lydde; sedelns valör — en multipel av fem daler — var tryckt såväl uti texten som nedanför densamma.

Lika litet som våra nuvarande sedlar hade kreditivsedlarna form av insättningsbevis eller behövde de skriftligen transporterats. Liksom de nutida sedlarna voro kreditivsedlarna tryckta på ett enkelt blad, vilket hade ungefär samma storlek som de största sedlarna i våra dagar.

Sedan Palmstruch blivit skild från bankens ledning och kreditivsedlarna indragits, utgavos i stället »transportsedlar», vilka visserligen i övrigt liknade de förra, men vilka måste skriftligen transporterats, varvid både namn och sigill erfordrades. I följd härav voro transportsedlarna ej som kreditivsedlarna tryckta på ett enkelt, jämförelsevis litet blad, utan på ett dubbelt blad, ett helark av samma storlek som ett vanligt skrivpappersark.

Att dessa sedlar inlöstes vid uppvisandet, framgår därav, att någon uppsägningstid icke är angiven. Att transportsedlarna genast inlöstes, bevisas för övrigt av transporternas datering. En provsedel av år 1668. innehåller också den uttryckliga bestämmelsen, att den skulle inlösas »uppå sight».

Då rikets ständer 1668 övertogo banken, var intrycket av de förluster, som sedelutgivningen vållat, så starkt, att all sedelutgivning förbjöds. Kort därefter började emellertid en i många avseenden märklig utveckling, som så att säga på en omväg ledde till nya sedlar.

För de medel, som insattes i Rikens Ständers Bank, måste naturligtvis ett skriftligt erkännande lämnas. Val förbjöds det snart att överlåta, »transportera», detta insättningsbevis på annan person, ehuru man därigenom skulle hava fått en välbehövlig hjälp vid övervinnandet av de stora olägenheter, som vållades därav, att det vanliga betalningsmedlet var det tunga, svårtransporterade kopparmyntet. Förbudet mot insättningsbevisens överlåtande kunde ej heller i längden upprätthållas.

Redan 1701 besluta Ständernas Deputerade att utgiva transportsedlar. Nu hade man således kommit tillbaka till transportsedlar, vilka i det hela liknade dem som utgivits några årtionden tidigare. Mellan 1660-talets och 1700-talets transportsedlar fanns likväl den skillnaden, att vid den skriftliga överlåtelsen av de senare namnet ej behövde bekräftas med påtryckande av vedarbörandes sigill, såsom fallet varit med de äldre: dessa äldre hade också genom sin ordalydelse större likhet med våra dagars sedlar än transportsedlarna från 1700-talet, vilka i själva verket fortfarande voro insättningsbevis, ehuru de kunde överlåtas av de ursprungliga insättarna på en annan person, av denna på en tredje, o. s. v.

Liksom de äldre transportsedlarna voro de nya tryckta på två sammanhängande blad, men formatet var ej så stort som 1667, och man synes ej alltid på 1700-talet hava varit så noga som förut med att överlåtelserna varje gång verkligen var skriftliga. Åtminstone finnas på många av de i bankens samling nu förvarade transportsedlarna både från 1720-talet och senare årtionden endast *en* transport, den som den ursprungliga insättaren skrivit. Snart blev detta en regel, varvid det förtjänar uppmärksammas, att denna enda transport var »in blanco», utan angivande av viss person, på vilken sedeln överläts. I början var transporten ofta daterad samma dag som utgivandet, eller också var detta angivet med ett »som ovan», men slutligen iaktogs ej detta, utan hela påskriften var »Transporteras», varefter följde namnet på den ursprungliga insättaren, men ingen datering.

Transportsedlarna från 1720-talet äro även i flera andra avseenden än de redan omnämnda olika vår tids sedlar: de lyda icke på vissa multipler av 5 daler utan på det ofta ojämna belopp, som av »sedelhavaren» insatts i banken; valören kunde därför ej vara tryckt, utan måste skrivas.

Först 1745 började man åter utgiva sedlar, vilka liksom 1660-talets kreditivsedlar lydde å visst belopp, på vilka således valören kunde vara tryckt. I början var valören tryckt endast under texten, men skriven uti denna; snart blev den dock tryckt på båda ställena. En sådan sedel behövde icke transporteras utan skulle gälla uti vars hand den finnas må, samt av banken »vid uppvisandet» betalas. De voro också ställda på sedelhavaren, ej på viss man. Ehuru de ej behövde skriftligen överlåtas, kallades de dock ännu »transportsedlar».

Då det på dessa sedlar uttryckligen säges, att de skola vid uppvisandet betalas, inne-

bär detta icke annat än i formellt hänseende någon nyhet, emedan, såsom vi sett, även förut sedlarna blivit vid uppvisandet infriade, ehuru de ej — med undantag av 1668 års provsedel — varit direkt angivet.

Dessa nyheter, varigenom sedlarna således egentligen endast däri blevo olika våra dagars, att de fortfarande hade form av insättningsbevis, gällde emellertid icke andra valörer än de å 6, 9 och 12 daler kopparmynt.

Även efter 1745 skulle de å högre belopp än 12 daler kopparmynt lydande sedlarna skriftligen transporteras, varför de också fortfarande voro utställda å viss person, samt tryckta på två blad.

Ända till 1803 dröjde det, innan banken åt sina sedlar började giva annan form än insättningsbevisets, och då endast, när fråga var om smärre valörer, 12 och 14 skillingar i koppar. Det hette nu: »Emot denna sedel utbetalas av Rikens Ständers Banco vid uppvisandet ... schillingar uti koppar skiljemynt.»

Efter 140 år hade utvecklingen således äntligen lett till samma punkt, på vilken 1660-talets kreditivsedlar stått.

Under några årtionden hade emellertid andra sedlar både på lägre och högre valörer fortfarande icke blott den gamla formen av insättningsbevis, utan många även av transportsedlar. Först i början av 1830-talet upphörde banken alldeles att utgiva transportsedlar.

Ända till 1834 lämnade banken också insättningsbevis av den alltifrån 1600-talet kända typen: »dock utan tillstånd att transportera eller förhandla denna sedel till någon annan». Sedan användes, åtminstone då mera offentliga verk gjorde en insättning av större belopp, ett bevis av huvudsakligen samma innehåll, endast med den föga avvikande lydelsen: »dock utan tillstånd för Räkningshavaren att på någon annan överlåta detta insättningsbevis»; sådana bevis begagnades ännu efter mitten av 1800-talet.

Först år 1849 upphörde Rikets Ständers Bank fullständigt att åt några sedlar giva formen av insättningsbevis.

De svenska sedlarnas utvecklingshistoria bekräftar således en erfarenhet, som man ofta gjort vid typologisk forskning, nämligen att äldre typer under lång tid kunna leva kvar vid sidan av yngre.

KULTURHISTORISKA MUSEERNA

FÖRSLAG TILL NYBYGGNAD FÖR K. LIVRUSTKAMMAREN AV RAGNAR HJORTH.

Livrustkammarens deponerande i Nordiska Museet väckte på sin tid rätt starkt motstånd, dels såsom icke staten värdigt att ej själv bereda rum för dessa landets historiska minnen, dels såsom förryckande Nord. Museets karaktär, där det dominerande icke borde vara Livrustkammarens prakt, utan den svenska allmogeavdelningen i sin enkla värdighet.

Deponerandet var emellertid det för statsverket fördelaktigaste och då, måhända, det enda möjliga sättet att lösa Livrustkammarens lokalfråga; men ett provisorium var det, och ur Livrustkammarens synpunkt blev depositionen icke heller tillfredsställande.

Museihallen med sitt höga takljus, synnerligen vacker för större föremål, såsom vagnar, ryttarrustningar o. dyl., är ofördelaktig för mindre föremål, särskilt alstren av en förfinad konstslöjd, som fordrar mindre rum och annan belysning. Hallen, som ju icke är komponerad för att hysa dessa samlingar, försvårar genom sin fordrande arkitektur en instruktiv kulturhistorisk uppställning. Den har också ställt så stora fordringar på utställningsmaterielen, att av kostnadsskäl samlingens värdefullaste delar, de alldeles enastående 1600-tals vagns- och slädklädslarna, schabrak och seldon, fått förbliva magasinerade. Behövt ökat utrymme och utrymme av annan beskaffenhet kunna för Livrustkammaren icke erhållas i Nord. Museet, som tvärtom självt är i behov av större lokaler.

Behovet av en nyuppställning av samlingen

för att kunna införa den allt kraftigare påyrkade etiketteringen av föremålen, förvärvandet av den enastående Thureholmsrustkammaren, en förestående reglering av museernas arbetsområde samt Livrustkammarens inordnande i landets fornminnesvård kräva allt åtgärder medförande utgifter. Det är då fråga om det är klokt att nedlägga avsevärda summor för anordningar i en provisorisk lokal, som redan nu varken är tillräcklig eller fullt lämplig. — Detta har gjort frågan om nya lokaler för Livrustkammaren påträngande.

Samlingens tidigare vidriga öden berättiga den även till att snart få komma i en efter dess behov verkliga avpassad byggnad. Den är vår äldsta samling, rik på konstnärliga och historiska skatter och rik på kulturhistoriska värden. Men ändock har den icke fått någon varaktig stad, utan ständigt måst flytta: år 1784 från De la Gardieska palatset Makalös till Fredrikshov, 1803 till orangeribyggnaden i Kungsträdgården, 1823 i förskingring till K. Slottet, Ulriksdal, Gripsholm och Karlberg. 1850 till Arvfurstens palats, 1856 till Brunkebergs hotell, 1866 till Nationalmuseum, 1884 till K. Slottet och 1906 till Nord. Museet. Och ändock är det få samlingar som äro så väl ägnade att utföra en särskilt anpassad byggnad för, ty Livrustkammaren kommer alltid att till sina väsentliga delar behålla samma karaktär även om den skulle tillökas mer

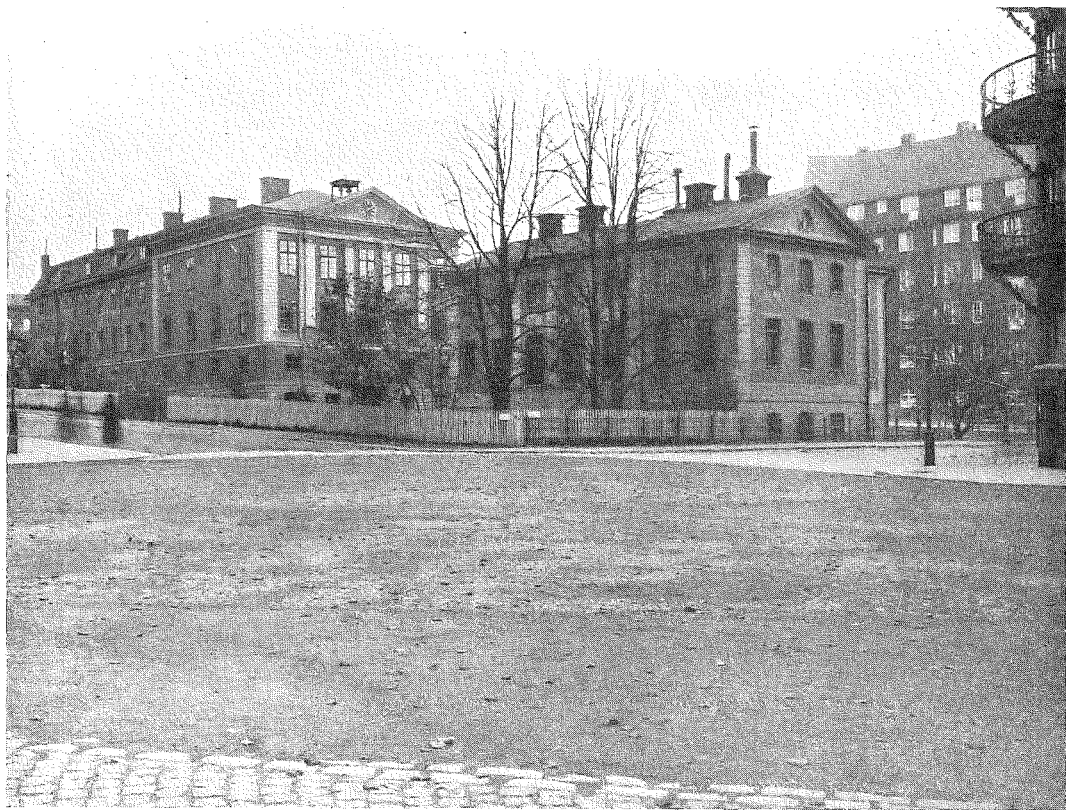

FIG. 1. FREDRIKSHOV FRÅN NARVAVÄGEN ÅR 1918. S. AMBROSIANI FOT.

än nu. Dess kärna, de historiska minnena, dominera det hela så starkt.

Att Fredrikshov¹ valts för lösandet av lokalfrågan är beroende på att denna statens till offentlig byggnads uppförande anslagna tomt med sina gamla byggnader skulle giva samlingen en infattning som väl stämde med dess förnämliga karaktär, men samtidigt gav möjlighet till skapandet av lokaler som fullt motsvara den moderna museiteknikens fordringar. Dess läge invid de stora trafiklederna Narvavägen och Strandvägen och närheten till Nord. Museet och

till denna trakt planerade övriga kulturhistoriska institutioner är ju också synnerligen förmånligt.

På den ifrågavarande tomten, som i stadsplanen utgör ett eget kvarter, ligga två gamla byggnader, båda arkitekturminnesmärken av rang, fig. 1. Den mindre, invid Storgatan belägna byggnaden torde härstamma från Fredrik den förstes tid och utgör ett vackert prov på tidens förnäma arkitektur. Den större utgör en rest av det Fredrikshovs slott som Gustaf III byggde åt änkedrottningen Lovisa Ulrika efter ritningar av arkitekten och överintendenten Carl Fredrik Adelcrantz 1772—76. Slottet, som

¹ Uppmättningsritningar av Fredrikshov m. m. publicerade i Svensk Arkitektur 1913.

FIG. 2. FASADERNA MOT FREDRIKSHOVS- OCH STORGATORNA. FÖRSLAG AV R. HJORTH.

aldrig blev utbyggt till sin fulla planerade utsträckning, är nu till större delen rivet. Den kvarvarande delen med sin ståtliga pilasterfasad utgjorde främre partiet på det tillämnade slottets ena flygel, och är för närvarande kasern för intendenturen.

En av utgångspunkterna i den under-tecknad förelagda uppgiften har med nödvändighet varit att i möjligaste mån bevara dessa båda byggnader orörda vid deras inarbetande i ett sammanhängande större komplex.

Den rörliga gruppering detta komplex fått är beroende på de båda byggnadernas olikhet i höjd, våningsläge och planform. Övergången mellan dessa olikartade äldre delar måste de nya genom sin form och fördelning på ett naturligt sätt förmedla.

Dessa förutsättningar ha givit upphov till följande gruppering. Den högre byggnadens ovannämnda ståtliga pilasterfasad blir huvudfasad i en helt kringbyggd gård. Den infattas av tvenne längor med samma taklisthöjd, vilka längor sträcka sig fram mot den lägre byggnaden. Mellan denna senare och den västra höga längan är inlagd en öppen portik, förande från gatan till gården (fig. 2). Denna portik ges den lägre höjden och infattar jämte den lilla byggnadens västra fasad en i tomtens hörn planerad trädgård som begränsas mot gatorna av låga murar. — Mellan den östra höga längan och lilla byggnaden är utformat ett torn i vilket bl. a. övergången mellan de olika golvhöjderna förmedlas. Tornets höjd dikteras av kravet på ett de olikartade delarna behärskande

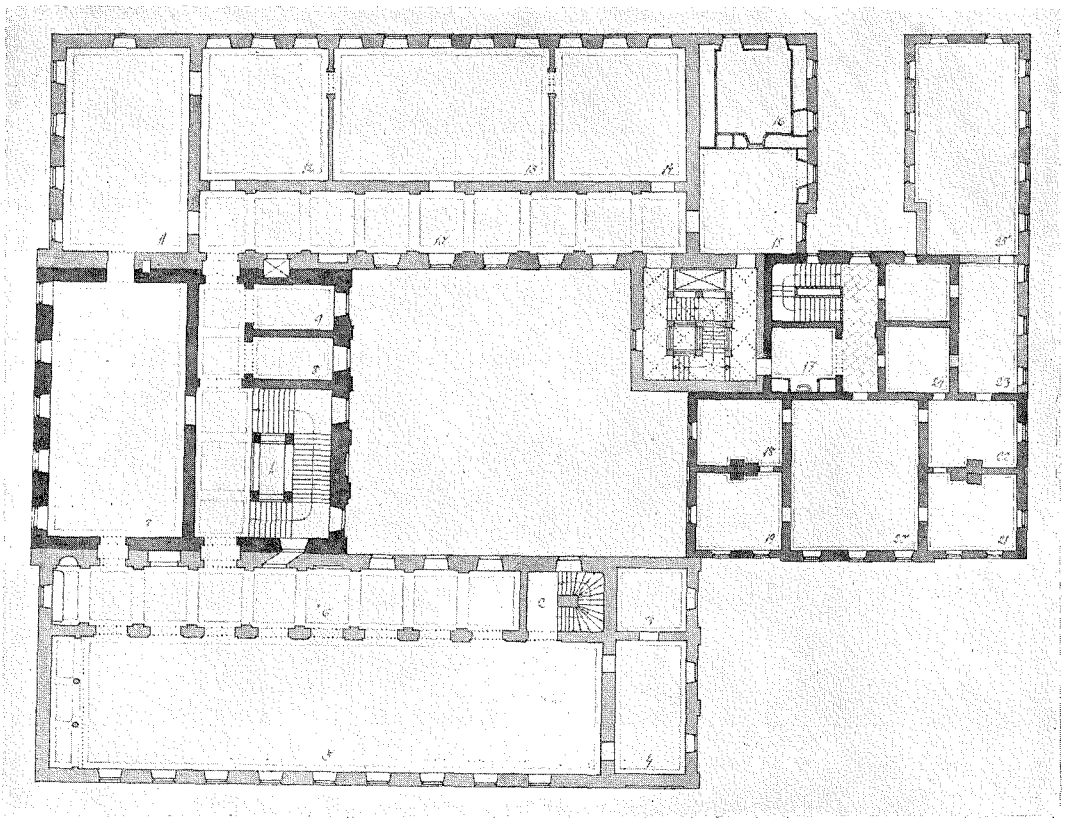

FIG. 3. PLAN AV VÅNINGEN I TR. UPP. EFTER RITNING AV R. HJORTH.

parti, varjämte tornet parerar en befarad nedtryckande verkan av de omgivande höga hyreshusen.

Från den lilla byggnaden dragas tvenne flygelpartier omfattande en mot Lovisagatan öppen smal gård. Den södra av dessa flyglar utgör en direkt förlängning av fasaden mot Storgatan, för att ge komplexet större fasthet och stadga åt detta håll.

Inom den sålunda formade anläggningen äro lokalerna i stort sett så fördelade att i de högre längorna åt Fredrikshofsgatan, Lovisa- och Ulrikagatorna inrymts museets samlingar och i den lägre byggnaden åt Storgatan förlagts tjänstemannarum, studie-

rum, bibliotek, verkstäder, vaktmästarbostäder, föreläsningssalar och en mindre servering.

Vad planen beträffar har den för museipartierna i stort sett följande utseende. Utefter gårdssidorna löper ett smalare galleri till vilka de olika trapporna ansluta. Detta galleri förmedlar förbindelsen med alla utställningsalarna vilka ligga med fönster åt gatufasaderna (jämför fig. 3). Genom denna anordning blir det bl. a. möjligt att på de nya gårdsfasaderna genomföra samma fönsterhöjd som på den gamla fasaden, vilken ej lämpar sig för utställningssalar. Då emellertid dessa salar ligga åt gatorna och alla gatufasader i dessa delar äro nya

har det varit möjligt att här lämpa fönsterfördelningen efter de olika salarnas speciella belysningskrav. — Detta är anläggningens huvuddrag.

Tänka vi oss nu ett besök i det nya museet och komma från Narvavägen upp mot Fredrikshovsgatan mötas vi först av den stora portiken, som med sina höga valv tydligt markera infarten, fig. 2. Från den mot gården sluttande portiken (gården ligger nämligen lägre än de omgivande gatorna) har man fri utsikt över den ovan omtalade lilla trädgården med sina gamla träd, vilken dessutom genom grindar har ingång från Storgatan. Efter trädgårdens inre långsida ligger den gamla fasaden under de höga träden. Rakt framför portiken ligger i tornet en mindre portal som är ingång till tjänsterummen från detta håll. Har man emellertid kommit in på den stensatta gården, torde ens blick genast attraheras av den stora pilasterfasaden som i detta sitt nya läge verkar dubbelt mäktig. Den gamla portalen i dess mitt är museets huvudingång. I den högra gårdsfasaden öppnar sig bottenvåningen mot gården med fem valv, genom vilkas glasportar den stora vagnhallens förgyllda karosser och slädar skimra fram. Innanför huvudportalen ligger den gamla välvda vestibulen och den ståtliga trappan som nu utgör museets huvudtrappa. Väggar och valv äro slätputsade och kalkfärgade och denna väggbehandling som utgör en så tacksam bakgrund för samlingarnas rika former och färger är genomförd även i de nya delarna. I vestibulen finnas kapprum och hiss. Till höger finnes förbindelse med den stora vagnhallen. Till vänster med ett textilgalleri, som erhåller reflekterad dager från högre sittande fönster, och där de utställda föremålen skiljas från allmänheten genom en fast, av pelare indelad glasvägg. Rakt innanför vestibulen ligger i botten-

våningen ett par gamla välvda rum, vilka reserverats att användas för rikets regalier, för den händelse dessa skulle komma att här förvaras. Förslag har nämligen väckts om deras utställande för allmänheten i det nyuppståndna Fredrikshov. Det större valvet, skulle utgöra förrum för ordnande av de besökande som i mindre grupper skulle släppas in i det allra heligaste där skatterna gömmas bakom starka galler.

Från en avsats i huvudtrappan för ett nyupptaget valv till den c:a 2.60 m. höga entresolvåningen vilken utom magasin och toiletter för allmänheten rymmer utställningslokaler för sådana föremål som kräva en intimare miljö. Här ligger också ett galleri med fönster mot vagnhallen utgörande ett slags »selkammare» till denna, och avsedd för stigbyglar, sporrar och betsel.

I första huvudvåningen, i trappa upp, fig. 3, är det ovan omtalade plansystemet tydligt utvecklat. Galleriet åt gårdssidan är huvudsakligen avsett att förmedla förbindelsen till de olika utställningssalarna och skall rikligt förses med sittbänkar för allmänheten. Detta galleri kommer endast att upptaga enstaka utställningsföremål representerande de innanför liggande samlingarna, Det västra galleriet öppnar sig med valv mot byggnadens största sal, som rymmer samlingarnas kärna, de historiska minnena. Denna hall, den egentliga »Kammaren», är c:a 36 m. lång, 9 m. bred och 10 m. hög och har, ehuru även här materialet är kalkfärgad puts, givits en stramare arkitektonisk hållning. I det yttre markerar sig salen med de höga, 4 m. över golvet sittande fönstren som byggnadens huvudparti, fig. 2. Galleriet öppnar sig mot salen i två våningar.

Tyngdpunkten i hallen blir Gustaf II Adolfs häst som får sin plats vid ena kortväggen under en tabernakelliknande upp-

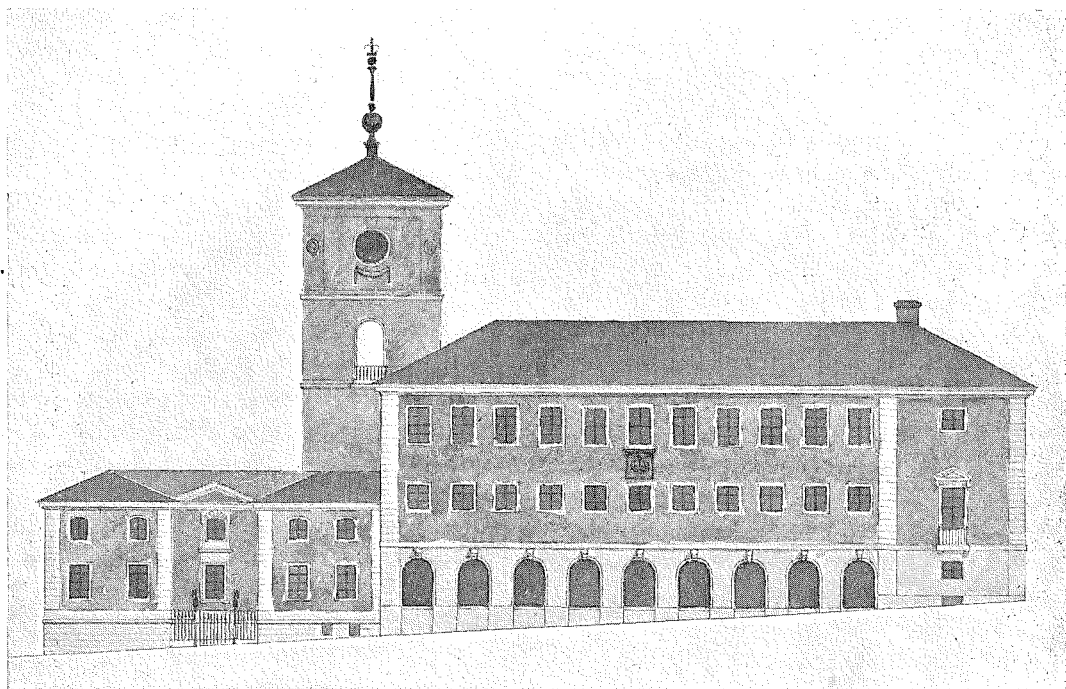

FIG. 4. FASAD MOT LOVISAGATAN. EFTER RITNING AV R. HJORTH.

byggnad som blir rumsperspektivets samlande effekt. Bakom denna vägg i ett par små kamrar över portiken förvaras olika Gustaf Adolfs-minnen. För övrigt uppställas i hallen hästar med rustningar och på väggar och murpelare upphängas begravningsvapen och baner m. m., allt från Vasatiden och Karl X Gustaf. Den intill hallen och mitt för trappan i byggnadens huvudaxel liggande salen är avsedd för storhetstidens praktsaker och de övriga salarna i denna våning för den karolinska tiden. Vidare är här inkomponerad Tureholmsrustkammaren med hela sin inredning av väggboaseringar, med skåp för vapnen och den lilla verkstaden, rum 16, fig. 3. En lycklig överensstämmelse mellan fönsterformen på Tureholms slott och denna byggnads övervåning har gjort

att rummets fönster kunna gå ut till fasaden utan att ändras. Andra huvudvåningen, med samma planform som första, är ägnad senare tider. Mitt för trappan ligger även här ett praktrum, där krönings-, ordens- och ceremonidräkter skola sammanföras. I det mot minneshallen öppna galleriet äro samlade personhistoriska minnen från 17- och 1800-talen, och i de övriga salarna samlingar från samma tid. Intill huvudtrappan ligger ett mindre rum för nyförvärv. I vindsvåningen slutligen ligger institutionens fotografateljier, och här finns för övrigt under takfallet med överljus försedda utrymmen, som kunna tagas i bruk vid en framtida expansion. Tills vidare skulle de kunna tagas i bruk för att lösa de mest trängande behoven för en annan samling, nämligen statens trofé-

samling, som under Livrustkammarens vård är deponerad i Nord. Museet. Den är emellertid varken så konserverad eller bearbetad, att dess slutliga uppställande kan planeras. Däremot behöver den för den närmaste framtiden rymliga magasinslokaler för studiernas underlättande samt lokaler för konserveringsarbetet. Härtill förslå reservutrymmena i Fredrikshov utmärkt och för den av Livrustkammaren ledda konserveringen vore det ju ytterst bekvämt.

I tornet är en våning avsedd för vädring av textilier. Vad slutligen de lägre byggnadspartierna beträffa är det redan nämnt att de innehålla förvaltningslokaler. Till dessa för en särskild ingång från den lilla gården mot Lovisagatan, fig. 4, och förbindelsen med museet förmedlas av trappor och hiss i tornet. I bottenvåningen ligga vaktmästarbostäder, uppackningsrum och verkstäder. En trappa upp i huvudvåningen, ligger i mitten ett stort rum med vacker bevarad

inredning och tre höga fönster mot trädgården, intill detta föreståndarens mottagnings- och arbetsrum samt ett par amanuensrum. Här ligger även en mindre föreläsningssal i flygeln mot Storgatan och i motsatta flygeln ett frukostrum, som dessutom står i förbindelse med museet och sålunda även är avsett för allmänhetens trevnad. Övre våningen är anslagen till bibliotek, studierum och textilkonservering.

Det är att hoppas, att när nu Livrustkammarens chef frih. Rudolf Cederström framlägger sina önskemål rörande Fredrikshovs här beskrivna utbyggande för Livrustkammaren, han må finna det gehör, som saken visserligen är värd — då icke endast Livrustkammarens, Trofésamlingens och Regaliernas lokalfråga därigenom skulle finna sin lösning, utan även Nord. Museets stora hall samtidigt kunde återbördas till dess rättmätiga innehavare.

BERLINSKA MUSEET I YSTAD, AV HANS WÅHLIN

»Fröken Charlotte Berlins i Ystad stiftade museum», som den fullständiga, men mindre lätthanterliga titeln lyder, är en kulturell inrättning av föga vanligt slag. Det utgöres av ett helt svenskt borgarhem från 1800-talets mitt, bevarat till våra dagar med stor pietet och konserverat för all framtid genom ägarinnans framsynta donation.

Ännu äro sådana hem ingen större sällsynthet, och de flesta, som besöka samlingsarna, ha sannolikt ingen förnimmelse av att de vandra i ett museum. Man har sett så mycket liknande i gamla familjer, som bevarat sina våningar orörda i några årtionden. Ännu är det säkerligen nyfikenhe-

ten att se, hur den i staden och bygden allbekanta fröken Berlin bodde, som framkallar de flesta besöken.

Men saken kommer att ställa sig helt anorlunda en eller par mansåldrar fram i tiden. Vi behöva endast föreställa oss vilken vinst för den kulturhistoriska forskningen det skulle innebära, om vi i närvarande stund kunde besöka ett garanterat äkta hem från tiden för hundra år sedan eller ett ännu äldre, där var möbel ännu stod på sin gamla plats och alla anordningar in i det minsta voro vidtagna av de äldsta invånarna. Om några decennier kommer fröken Berlins lilla museum att stå som en

unik märkvärdighet, ännu litet längre fram som ett ovärderligt minnesmärke över en tid, som är oåterkalleligen borta.

Rådmannen Johan Theodor Berlin i Ystad var född i Stora Herrestad 1799 som son till kronobefallningsmannen Johan Ludvig Berlin (1773—1845) och hans hustru Anna Charlotta Möller (1776—1848). Han trädde 1829 i äktenskap med Anna Marie Elisabeth Ahlgren, som ehuru endast tjugofem-årig var änka efter handlanden H. Löfgren. Bland barnen i detta äktenskap var Charlotta Berlin (1843—1916), som sedermera blev Berlinska museets donatrix.

Ända till föräldrarnas död hade hon bott kvar i deras hem. Det blev också hon, som fick övertaga möbler och husgeråd vid deras frånfalle. Fadern dog 1870, modern 1872. Några år senare, 1881, inflyttade fröken Berlin i gården Dammgatan 23, som hon köpt av tullförvaltaren Stiegler i Ystad, vilken vid 1850-talets början hade bebyggt densamma med den ännu kvarstående bostadslängan åt gatan. Denna byggnad inreddes av fröken Berlin med föräldrahemmets inventarier. Hennes på senare år abnormt stegrade intresse för att ingenting skulle flyttas, förändras eller ens vidröras synes antyda, att allt bevarats i det skick, som det fått vid inflyttningen, kanske till och med, att hennes sätt att möblera våningen anslutit sig till föräldrahemmets. Så stor var på senare år hennes pietet mot rummen och möblerna, att hon själv knappast nådes begagna dem utan tillsammans med sin gamla trotjänarinna framlevde hela sitt dagliga liv i ett enda rum närmast köket, omgiven av det tarvligaste hon ägde i möbler och övrigt lösöre. Och visade hon någon gång en besökande den stora uppmärksamheten att släppa honom in i paradrummen åt gatan, där årtiondens damm och smuts avsatt sig över allt, fann han före

sig pryddligt textade anslag på väggar och dörrar, som kort och tydligt förbjödo allt vidrörande av föremålen.

Fröken Berlin hade gärna velat testamentera hela sitt lösbo till Nordiska museet, men då man icke kunde enas om villkoren, beslöt hon sig så småningom för att bilda ett eget museum av sina samlingar. Hen-

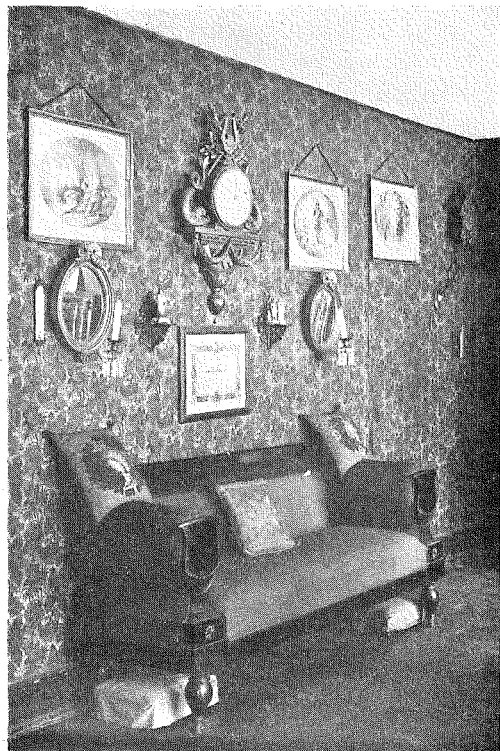

FIG. I. VARDAGSRUMMET, BERLINSKA MUSEET, YSTAD.

nes år 1912 uppsatta testamente innehöll utförliga föreskrifter för hur detta efter hennes död skulle ordnas och förvaltas, och sedan hon år 1916 avlidit och testamentet vunnit laga kraft samt den jämlikt detta förordnande styrelsen trätt i verksamhet, tillkallades meddelaren för att ordna samlingarna

Huvudparten av fröken Berlins möbler härstammar med all säkerhet från hennes föräldrahem. De flesta av dem ha tillverkats under 1800-talets andra fjärdedel. Årtiondena 1830—1850 motsvara ungefär den tid, då hennes barndoms hem bildats och efter stigande välstånd och växande barnskara utvecklats. Men sannolikt hade båda

FIG. 2. SALONGEN, BERLINSKA MUSEET, YSTAD.

föräldrarna vid giftermålet medfört åtskilligt lösöre i boet. Fadern var ju då redan en trettio års man, och modern hade förut varit gift och ägde, enligt vad ett bevarat äktenskapskontrakt utvisar, en icke obetydlig förmögenhet. Några möbler och silver saker torde vara ärvda från farföräldrarnas hem, och ett par föremål äro ännu äldre

och, om icke inköpta som antikviteter, ärvda från ännu äldre släktled.

Tiden kring 1800-talets mitt bildar en mycket tydlig slutpunkt för denna genom flera generationer pågående utveckling. Efter denna tid har ett mycket litet antal inventarier tillkommit och efter föräldrarnas död omkring 1870 så gott som intet, om man bortser från en del prydnadsföremål.

Av husgerådet går åtskilligt tillbaka till länsmanhemmet i Herrestad, särskilt stengods, porslin och silver. Men även här kommer det mesta från fröken Berlins föräldrahem, och endast ett fåtal enklare föremål till dagligt bruk har tillkommit efter 1870.

Den nuvarande uppställningen har utförts med tanke därpå, att så mycket som möjligt av den gamla anordningen skulle bevaras. Naturligtvis har denna regel icke kunnat följas i alla detaljer. En stor mängd av de prydnadsföremål av mer eller mindre prydlig karaktär, som fyllde alla disponibla ytor, har måst stuvas undan för att möblerna skulle komma bättre till sin rätt. Några stolar och småbord ha flyttats ut ur de överfyllda rummen. I ett fall ha några stolar, som voro utförda i noggrann anslutning till en soffa, placerats i samma rum som denna och på sin gamla plats ersatts med andra. I ett enda fall har en fullständigt ny anordning vidtagits, i det att några vackra empirestolar med inlagda sarger och ryggar samt flätade rottingsitsar sammanställts med ett litet runt tebord till en fristående grupp i hörnet av ett rum för att de skulle kunna komma bättre till sin rätt.

För utställning av husgerådssaker, smycken m. m. måste ett rum uppoffras. Som det minst värdefulla valdes därvidlag fröken Berlins och hennes gamla jungfrus kombinerade sov-, mat- och vardagsrum.

Den rumsinteriör, som man härigenom förlorade, var i och för sig värdelös. Möblerna voro tarvliga och placerade utan hänsyn till prydlighetens krav. Man gick icke miste om något, som kunde bidra till belysningen av adertonhundratalets borgerliga hemkultur. Det enda, vars förlust var att beklaga, var tapeterna, men av dem anträffades på annat ställe en hel rulle, som togs i förvar.

Rummet fick i sin nya egenskap av museilokal en ljus och luftig prägel. Taket hvittades, och väggarna strökos med en ljusgul kalkfärg. Den monter, som uppfördes utmed ena kortväggen, och den bänk för skrymmande metallföremål, som fick sin plats längs fönsterväggen, utfördes i bonad fur, varjämte deras stående ytor i största möjliga utsträckning kläddes med spännpapp och behandlades som mur, varigenom rummet vann i enhetlighet och sammanhållning.

I montern utställdes glas, porslin, stengods, silver, smycken och diverse, under vilken sistnämnda rubrik bl. a. innefattas fröken Berlins ganska värdefulla samling av fickur. Ett gammalt skåp vid väggen mitt emot fönstren fick tjänstgöra som monter för en vacker porslinservis, ett Rörstrandsfabrikat i blått och vitt chinoiserande mönster från 1800-talets mitt.

Den tid, som stod till förfogande för samlingarnas ordnande, medgav icke systematiska undersökningar angående föremålens härkomst. De hantverkare, som framställt dem, äro således icke kända med mindre deras signaturer äro iakttagna vid katalogiseringsarbetet.

Bland kända i samlingen representerade svenska urmakare märkas Moberg i Malmö (1700-talets mitt), Jacob Kock i Stockholm (samma århundrades senare hälft), Wallerius i Norrköping och Jonas Pettersson (1774—

1857) i Ystad. Två Ystadsguldsmeder från 1800-talets förra hälft äro företrädna, A. J. Jörgenson och signaturen P W. Av svenska porslinsfabriker är Rörstrand bäst representerad, för övrigt förekommer åtskilligt engelskt stengods från 1800-talets början, bland annat några vackra pjäser i basalt ware av Wilson, liksom några kinesiska pjäser av porslin och fajans, bland vilka en fruktskål med genombruten kant är en särdeles vacker sak. En del vackra kristallpjäser, som alla sådana mycket svårbestämbara, finnas också.

Bland möblerna lägger man märke till några gustavianska ovala speglar med ljusarmar och ett litet antal samtida stolar, tyvärr mycket illa misshandlade med målning och omklädsel. Särdeles vackra äro ett mahognybord av enkel och massiv engelsk 1700-talstyp och en empirebyrå, vars översta låda har utfällbar framsida och är inredd till skrivschatull. En yngre chiffonier från kvartsekket 1825—1850, enligt framställd förmodan ett stralsundsarbete, är konstnärligt och skickligt utförd. De nyss omnämnda empirestolarna med inläggningar och flätade sitsar förtjäna att påpekas på nytt i detta sammanhang.

En fullständigare föreställning om samlingarnas omfång kan erhållas genom den kortfattade vägledning, som utarbetats och som kan erhållas efter rekvisition från museet.

Enligt Kulturhistoriska föreningens för södra Sverige berättelse för verksamhetsåret 1917—1918 har intendenten Karlin uppgjort plan för ordnande av det Berlinska museet. Den kritik, som kan komma att drabba den nuvarande anordningen av detsamma, bör emellertid det oaktat icke vändas mot någon annan än undertecknad, som först genom antydd notis erhöi kännedom om, att sådana planer voro uppgjorda närmare tre månader efter arbetets avslutande.

K U L T U R M I N N E S V Å R D

FIG. I. SEGLORA KYRKA FÖRE FLYTTNINGEN, FRÅN NORR.

SEGLORA KYRKAS FLYTTNING TILL SKANSEN, GRANSKAD UR FORNMINNESVÅRDSSYNPUNKT AV MARTIN OLSSON.

Nordiska museet har nyligen för sin fri-luftsavdelning på Skansen gjort ett värdefullt förvärv, som på ett lyckligt sätt kompletterar institutionens byggnadshistoriska samlingar. Museet har nämligen förvärvat Seglora gamla kyrka i Västergötland, och arbetet med dess förflyttning, som pågått under de två senaste åren, har under sist-förflutna sommar avslutats, så att återinvigningen av den gamla kyrkan på dess nya plats kunde äga rum under den gångna försommaren.

Flyttningen till museet innebar så som förhållandena gestaltat sig den enda utvägen till räddning av den gamla kyrkan, vilken församlingen erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att riva, sedan en ny kyrka av sten blivit uppförd, och det är med detta förhållande för ögonen, som man kan beteckna den skedda förflyttningen som en lovvärd akt av kulturminnesvård. Ty det måste framhållas att ett sådant lösryckande av en gammal värdefull offentlig byggnad ur den omgivning, med vilken den vuxit samman,

FIG. 2. SEGLORA KYRKA PÅ SKANSEN.

icke kan försvaras endast med museets önskan att komplettera sina samlingar med en kyrka.

Med heder fyller byggnaden sin nya uppgift att för framtiden i museet stå som representant för de enkla, av församlingens egna ledamöter uppförda kyrkorna och icke på grund av någon enastående märklighet i sin byggnadsart eller inre utsmyckning, utan genom sin blygsamma karghet, som sant och oförfalskat visar, huru i en mager skogstrakt man med de egna tillgångarna på material och arbetskraft kunde skapa byggnader, som även i konstnärligt avseende äga icke oväsentliga förtjänster. Fast tradition och ett lyckligt tillämpande av närliggande förebilder ha därvid utgjort ett verksamt stöd.

Kyrkan är uppförd under två olika perioder, nämligen dels åren 1729—30, då själva kyrkan byggdes, och dels under 1780-talet, då tornet och sakristian tillkommo. Byggnaden är av knutat furutimmer och utvändigt helt och hållet klädd med ekspån. Planen är rektangulär med tresidig koravslutning. Det för interiören mest karakteristiska är det med målning försedda tryckta tunnvalvet av bräder och de tvärs över byggnaden i höjd med takfoten liggande synliga bjälkarna, vilka äro ornerade på samma sätt som taket. Verkan av interiören är trots dess ytterligt enkla karaktär mycket god, först och främst tack vare god enhet i färg, med taket dominerande och bänkar,

läktarbröstning, predikstol och altare väl samarbetade med taket. Färgen på såväl tak som inredningsföremål är ursprunglig; vad den senare beträffar, är den efter flyttningen framtagen under övermålningar av ungt datum. Takmålningarna äro utförda av göteborgsmålaren Sven Wernberg. De äro inga konststycken, men av god dekorativ verkan.

Ursprungligen saknade kyrkan torn; klockorna hängde i en fristående klockstapel. På 1780-talet ersattes denna av det nuvarande tornet, som uppfördes av en i orten bosatt timmermästare. Det är påfallande väl sammankomponerat med kyrkan. Huvens barockformer, som man knappast skulle vänta sig under så sen tid, kunna förklaras därigenom, att tornet är en kopia av ett äldre torn, som grannkyrkan Kinnarumma vid samma tid ägde. Tornet är i motsats till kyrkan icke knuttimrat, utan är en av resvirke uppförd stapel inklädd med stående bräder och med spånklädd huv.

Rörande den nuvarande kyrkans föregångare på platsen får man en hel del värdefulla upplysningar dels ur arkiven, men främst tack vare den mönstergilla undersökning, som under och efter kyrkans nedtagning verkställdes av detta arbetes ledare. Det äldsta bevarade minnesmärket på platsen är en gravhäll av gråsten från 1100-talet. Den äldsta kyrkobyggnad, om vilken något är bekant, har legat inom den flyttade kyrkans grund, men varit betydligt mindre än denna samt bestått av långhus och smalare kor. Ett lager av kolrester på denna grund visade, att den varit av trä och brunnit. Huruvida den varit uppförd av stående eller liggande virke, kan numera icke avgöras. I ersättning för denna kyrka, som brann under 1400- eller 1500-talet, uppfördes en ny sådan, likaledes med långhus och smalare kor, men något större än den brunna. Den

var knuttimrad och helt spånklädd och revs för att lämna rum för den, som nu flyttats. Man äger kunskap om kyrkan genom det material från densamma, som använts vid byggandet av den nu flyttade kyrkan, och som ännu ingår i denna.

Det, som ur kulturminnesvårdande synpunkt särskilt intresserar, är det sätt, på vilket flyttnings- och konserveringsarbetet verkställdes, ty det är beroende av, hur detta arbete utförts, om flyttningen över huvud taget kan räknas som en akt av fornminnesvård. Har detta arbete icke skett så, att föremålets äkthetsprägel bibehålles, kan man icke tala om bevarande av ett historiskt monument. Det ligger således mycken makt uppå, att alla de iakttagelser verkställas, vartill ovanliga möjligheter förefinnas vid ett sådant arbetes utförande, ty verkställas de icke, är ett aldrig återkommande tillfälle försummat, och monumentets värde som historiskt föremål har lidit en oersättlig förlust. Man har så mycket större rätt att i detta fall ställa särskilt stora krav på undersökningsarbetet, som flyttningen av byggnaden skett för ett museums räkning. Det måste emellertid framhållas, att såväl nedtagningen och återuppförandet av byggnaden som också det synnerligen krävande och tålmodsprövande arbetet med den gamla byggnadsplatsens metodiska undersökning blivit utförd på ett mönstergillt sätt, varom även byggnaden i sitt återuppförda skick bär vittne. Flyttningsarbetet, såväl nedtagning som återuppsättning, har verkställts under ledning av amanuensen vid Nordiska museet fil. lic. Sigurd Wallin, som till sin närmaste medhjälpare haft Skansens erfarne byggmästare Thors Erik Eriksson. Den ledande principen för återuppförandet har varit att få allt åter i sitt förra läge, och i de flesta fall ligger också varje bit på sin gamla plats och sitta spikarna i samma hål som förut. Den enda

åtgärd, som på ett mera ingripande sätt förändrat kyrkans utseende, är att fönstren, som vid byggnadens nedtagande voro stora och breda och fått detta utseende på 1880-talet, återställt till sin ursprungliga form. Den äldre fönsterformen har kunnat återställas utan någon egentlig nykonstruktion på grund av, att ett flertal av de äldre bågarna med blyinfattade rutor ännu stodo kvar i tornet och kunnat repareras och användas.

Platsen för byggnadens återuppförande inom museiområdet är lyckligt vald. Önskligt vore dock, att den muromslutna platsens karaktär av kyrkogård mera betonades. En högst väsentlig förbättring häruti skulle erhållas om huvudparten av de på kyrkogården stående mindre träden och buskarna borttröjdes.

Flyttningsarbetet har avslutats med utgivandet av en historisk beskrivning av kyrkan författad av Sigurd Wallin. I denna har man tillfälle att i detalj följa byggnadens tillkomst och förändringar tack vare de ovanliga möjligheter till ett ingående studium av byggnaden, som rivningsarbetet givit, kompletterade med synnerligen noggrant utgrävnings- och arkivarbete. Undersökningen måste betecknas som ett mönster för arbeten av detta slag.

Vad beträffar de lösa föremål från kyrkan, som funnos bevarade, skulle det ha kunnat synas som hade det varit ur fornminnesvårdssynpunkt riktigtast, att dessa föremål fått stanna på platsen, men i detta fall måste det framhållas, att det just ur denna synpunkt var fullkomligt riktigt och nödvändigt att de lösa föremål, som tillhörde

kyrkan och som voro utförda just för denna byggnad, fingo stanna i sin rätta miljö, ty tagna ur denna miljö äga de ett ganska obetydligt kulturhistoriskt värde. Inplockade i församlingens nya, omkring 1900 uppförda stenkyrka, med vilka de icke äga något som helst sammanhang, skulle de flesta föremålen ha verkat skäligen karaktärlösa, medan de däremot nu, då de fått medfölja den byggnad för vilken de varit avsedda, framstå som för sin tid och sin bygd karakteristiska, om än i konstnärligt avseende mycket litet märkvärdiga kyrkliga inredningsföremål. Det måste alltså konstateras att i detta fall ett bibehållande av föremålen i deras hemort hade inneburit deras landsförvisning, medan däremot förflyttningen tillsammans med kyrkan låtit dem stanna på sin rätta plats. Det var således ur fornminnesvårdssynpunkt alldeles riktigt, då Kungl. Maj:t tillät församlingen att avyttra de lösa inventarierna tillsammans med kyrkan.

För Segloras församling måste det anses som en stor förlust, att den mistat sin gamla, vackra och karakteristiska kyrka och i dess ställe fått en ny, som icke äger något som helst samband med den ort i vilken den är uppförd, utan som med likastort skäl skulle kunna ha uppförts i vilken som helst av de fem världsdelarna och som betecknande nog för tiden uppförts efter ritning av en arkitekt, som aldrig sett den plats, där hans verk skulle resa sig. Om det alltså var ett dåligt byte församlingen gjorde, kunna dess ledamöter måhända finna en tröst i att veta sin kyrka vara på annan ort väl bevarad, underhållen och uppskattad.